

Stefan Białek

Brakowanie i niszczenie dokumentacji SB w województwie opolskim w latach 1987–1990 : ustalenia wstępne

Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej 2, 53-107

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stefan Białek

BRAKOWANIE I NISZCZENIE DOKUMENTACJI SB W WOJEWÓDZTWIE OPOLSKIM W LATACH 1987–1990. USTALENIA WSTĘPNE

Kwestia masowego niszczenia akt byłej Służby Bezpieczeństwa w schyłkowym okresie jej działalności pojawiła się w dyskusji publicznej w styczniu 1990 r. Od tego momentu organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości niejednokrotnie prowadziły postępowania przeciwko byłym funkcjonariuszom cywilnych i wojskowych organów bezpieczeństwa państwa komunistycznego, którym stawiano zarzuty popełnienia przestępstwa, polegającego na nielegalnym niszczeniu dokumentacji. Zwykle jednak prowadzone śledztwa i procesy były umarzane ze względu na przedawnienie lub znikomą szkodliwość społeczną czynu. W tej atmosferze brakowanie i niszczenie akt SB, realizowane ze szczególnym nasileniem w latach 1989–1990, niebędące przedmiotem systematycznych badań historyków¹, nigdy dostatecznie

¹ Spośród licznych wcześniejszych publikacji prasowych i pryncyparskich, które poruszały tę problematykę wspomnieć należy książkę M. Grockiego, *Konfidenti są wśród nas...*, Warszawa 1992. Po powstaniu Instytutu Pamięci Narodowej kwestia niszczenia archiwaliów SB była wielokrotnie poruszana przez jego historyków – zwykle przy okazji omawiania podstaw źródłowych, na których opierali swe badania. Bardziej szczegółowo podejmowali ją natomiast R. Peterman oraz T. Balbus i K. Stróżyna. Zob. R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt organów bezpieczeństwa państwa w latach 1954–1990 na przykładzie województwa łódzkiego* [w:] *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 379–391; *idem*, *Rozkaz zniszczyć*, „Biuletyn IPN” 2006, nr 1–2 (60–61), s. 112–115; T. Balbus, K. Stróżyna, „*Ojczyznę wolną racz nam wrócić Panie...*” *Komunistyczna bezpieka wobec kardynała Henryka Gulbinowicza w latach 1970–1990*, Wrocław 2008, s. 133–151. Próbę omówienia problemu nielegalnego niszczenia akt SB WUSW w Katowicach, niestety opartą wyłącznie na analizie akt postępowania prokuratorskiego, stanowi artykuł E. Długajczyka, *Sprawa karna o niszczenie akt w Wojewódzkim Urzędzie Spraw Wewnętrznych w Katowicach w latach 1989–1990* [w:] *Archiwa i archiwalia górnośląskie*, t. I, red. E. Długajczyk, W. Gojniczek, B. Kalinowska-Wójcik, Katowice 2008, s. 156–169. Ostatnio potrzebę wnikliwego badania zagadnień brakowania i niszczenia akt SB w latach 1989–1990 jako istotnych czynników kształtujących proces archiwizacji dokumentacji organów bezpieczeństwa państwa komunistycznego podkreślił R. Leśkiewicz. Zob. R. Leśkiewicz, *Badanie procesów archiwotwórczych na przykładzie zasobu archiwalnego poznańskiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej – zarys problematyki* [w:] *Z archiwum Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu. Studia nad zasobem*, red. R. Kościański, R. Leśkiewicz, Warszawa–Poznań 2008, s. 52–53. Należy odnotować, że 1 XII 2008 r. Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN we Wrocławiu zorganizowało konferencję naukową poświęconą w całości omawianej tu problematyce pt. „Dokumenty zniszczyć...! Proces niszczenia dokumentacji Służby Bezpieczeństwa PRL w latach 1989–1990”. W jej trakcie zaprezentowano ustalenia dotyczące brakowania i niszczenia dokumentacji przez centralę i część terenowych jednostek SB na tle wydarzeń politycznych i przekształceń strukturalnych resortu spraw wewnętrznych w latach 1989–1990.

niewyjaśnione, obrosło w świadomości społecznej legendą, podsyconą dodatkowo przez silnie pobudzające wyobraźnię obrazy, które funkcjonują w kulturze masowej.

Niniejszy artykuł stanowi próbę ustalenia okoliczności dotyczących procesu brakowania i niszczenia w latach 1987–1990 dokumentacji SB w Wojewódzkim Urzędzie Spraw Wewnętrznych w Opolu oraz w podległych mu rejonowych urzędach spraw wewnętrznych.

W archiwistyce polskiej brakowanie postrzegano początkowo jako „typowanie materiałów archiwalnych niezastługujących na trwałe przechowywanie celem przekazania ich na zniszczenie”. *Polski słownik archiwalny* z 1974 r. podaje, że jest to „wydzielanie materiałów archiwalnych”². Podręcznikowa definicja z 1989 r. odnosi się zarówno do materiałów podlegających wieczystemu przechowywaniu, jak i do dokumentacji niearchiwalnej. Określa ona brakowanie jako „wydzielanie materiałów wieczystych spośród masy pozostałych”³. W nieco bardziej praktycznym ujęciu Stanisława Nawrockiego „przez brakowanie akt rozumie się wydzielenie i przekazanie na makulaturę tych materiałów aktowych o wartości czasowej (manipulacyjnej) określanych też jako »dokumentacja niearchiwalna«, czyli akt kategorii „B”, których okres przechowywania minął zgodnie z obowiązującymi przepisami”⁴. Z tej perspektywy przekazanie akt już wybrakowanych do wyspecjalizowanego zakładu, który może dokonać ich fizycznego zniszczenia, jest ostatnim etapem procesu administrowania dokumentacją niearchiwalną sprawnie funkcjonującej instytucji.

W niniejszym opracowaniu będzie mowa z jednej strony o brakowaniu w stosunku do materiałów, które ostatecznie w znacznej części zniszczono po sporządzeniu odpowiednich protokołów (także tych wykonanych błędnie lub sprzecznie z przepisami obowiązującymi w tym zakresie w resorcie spraw wewnętrznych), z drugiej zaś o niszczeniu archiwaliów, rozumianym jednak nie jako zgodne z przepisami pozbywanie się wybrakowanej dokumentacji, lecz jako całkowicie bezprawne działanie, dokonywane przy zachowaniu nikłych tylko pozorów legalności bądź to bez żadnej dbałości o jego stronę formalną.

Należy jednocześnie podkreślić, że zaprezentowane badania obejmują także akta operacyjne wytworzone jeszcze przez jednostki Urzędu Bezpieczeństwa oraz przez wojskowe organy bezpieczeństwa, tj. Wojskową Służbę Wewnętrzną, Wojskową Służbę Wewnętrzną Jednostek Wojskowych podległych Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i komórki zwiadu Wojsk Ochrony Pogranicza. Dokumentację prowadzonych przez nie spraw po ich zakończeniu przekazywano do archiwum Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej, a od 1983 r. do archiwum WUSW w Opolu⁵. Podlegała ona procedurze brakowania na takich samych zasadach, jak dokumentacja SB.

Artykuł przedstawia też wyniki wstępnych, obarczonych możliwością błędu (trudnego do wykluczenia w tej fazie badań) ustaleń w kwestii ilości wybrakowanej i zniszczonej we wspomnianym okresie dokumentacji, zwłaszcza tej wchodzącej w skład zasobu archiwum opolskiej SB. Podejmuje on również próbę odtworzenia fatalnego w skutkach procesu decyzyjnego oraz określenia motywacji osób, które wydawały dyspozycje masowego pozbywania się akt przez jednostki organizacyjne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Na podstawie zachowanej dokumentacji udało się także wskazać głównego i bezpośredniego

² *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 23.

³ H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 37.

⁴ S. Nawrocki, *Brakowanie akt* [w:] *Archiwistyka praktyczna*, red. S. Kłys, Poznań 1986, s. 178.

⁵ Od 1974 r. akta operacyjne WOP oznaczano symbolami I w – IV w. Za ich pomocą od 1985 r. sygnowano też akta operacyjne WSW i WSW JW MSW. Zob. M. Komaniecka, *Dzienniki korespondencyjne, rejestracyjne, archiwalne i koordynacyjne jako źródła historyczne* [w:] *Wokół teczek bezpieki...*, s. 277. Wcześniej akta operacyjne wojskowych organów bezpieczeństwa oznaczano tak jak analogiczne materiały SB. Zob. przyp. 92.

zleceńodawcę największych zniszczeń dokonywanych w WUSW w Opolu i podległych mu jednostkach na przełomie 1989 i 1990 r., jak również osoby, które wydały zgodę na fizyczne unicestwienie poszczególnych partii wybrakowanych akt. Mimo tak zarysowanej problematyki w artykule nie zamieszczono – poza nielicznymi wyjątkami – wykazu choćby tylko najważniejszych spraw operacyjnych opolskiej SB, których akta uległy wybrakowaniu lub zniszczeniu oraz charakterystyki ich treści. Jest to bowiem zbyt obszerny materiał, by mógł pomieścić się w przyjętej formule. Być może warto byłoby go zaprezentować w odrębnej publikacji.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. kwestie brakowania dokumentów resortu spraw wewnętrznych regulowało Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych z dnia 8 lipca 1985 r. w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych. Zgodnie z nim za prowadzenie archiwów, w tym również za brakowanie dokumentacji niearchiwalnej w MSW odpowiedzialne było przede wszystkim Biuro „C”, reprezentowane na szczeblu wojewódzkim przez wydziały „C” i sekcje „C” wydziałów zabezpieczenia operacyjnego poszczególnych WUSW. Własne archiwum prowadził Departament I MSW, a także WOP, Nadwiślańskie Jednostki Wojskowe, Komenda Główna Straży Pożarnej oraz jednostki organizacyjne z powierzonym zasobem archiwalnym (Departament Zdrowia i Spraw Socjalnych i podległe mu jednostki, szkoły i ośrodki szkolenia oraz przedsiębiorstwa podległe MSW)⁶. Ponadto wszystkie jednostki organizacyjne MSW mogły niszczyć „we własnym zakresie materiały nieprzedstawiające wartości użytkowej i nieposiadające trwałego znaczenia, których okres przechowywania nie przekraczał pięciu lat” z wyjątkiem akt operacyjnych (bez względu na okres ich przechowywania), które zostały zarejestrowane w ewidencji operacyjnej. Te ostatnie podlegały przekazaniu do właściwego archiwum⁷. Z zapisu zezwalającego na samodzielne niszczenie akt o krótkotrwałym okresie przechowywania korzystały w praktyce także komórki organizacyjne WUSW oraz poszczególne RUSW. Wydzielaniem i przygotowywaniem do wybrakowania dokumentacji kategorii „B”, znajdującej się w archiwach i jednostkach organizacyjnych z powierzonym zasobem archiwalnym, zajmowali się funkcjonariusze tych archiwów lub wyznaczone do tego osoby. Uwzględniano przy tym okresy przechowywania poszczególnych materiałów, ustalone w wykazie akt załączonym do Zarządzenia nr 049/85⁸. W celu analizy brakowanych dokumentów powoływano komisje złożone co najmniej z trzech osób. W Biurze „C” MSW leżało to w gestii dyrektora, w WUSW – zastępcy szefa urzędu do spraw SB, natomiast w innych jednostkach organizacyjnych resortu – ich kierowników. Osoby powołujące poszczególne zespoły sprawowały także nadzór nad ich pracą⁹.

⁶ Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., § 4, s. 5–6 i § 8, ust. 5, s. 7.

⁷ *Ibidem*, § 28, s. 15, § 60, s. 26 i § 67, s. 27. Warto podkreślić, że § 60 zezwalał jednostkom organizacyjnym resortu na samodzielne niszczenie materiałów o okresie przechowywania już nie do lat pięciu, ale poniżej lat pięciu. Co ciekawe przywołane tu zapisy mówią zamiennie zarówno o samodzielnym brakowaniu, jak i o niszczeniu materiałów kategorii „B-5” i niższych przez jednostki organizacyjne. Pojęcie brakowania dokumentacji niearchiwalnej było więc w resorcie równoznaczne z jej fizycznym zniszczeniem. Decydujący okazał się tu najwyraźniej wzgląd praktyczny, bowiem z punktu widzenia archiwistów MSW brakowanie miało na celu przede wszystkim pozbycie się narastających masowo materiałów, które nie podlegały wieczystemu przechowywaniu.

⁸ *Ibidem*, § 59, s. 26 i 36–87.

⁹ *Ibidem*, § 61, s. 26 i § 66, s. 27.

Po przeanalizowaniu wytypowanych do brakowania materiałów komisja musiała sporządzić protokół, zawierający wykaz akt przeznaczonych do zniszczenia. Wymagał on zatwierdzenia przez powołującego komisję¹⁰. Oznaczało ono formalną zgodę na fizyczne zniszczenie dokumentów. W skład komisji brakowania akt zgromadzonych w Wydziale „C” WUSW w Opolu wchodził zazwyczaj funkcjonariusze komórek organizacyjnych, które wytworzyły dane materiały. Zwykle byli to naczelnicy wydziałów lub ich zastępcy. Trudno sądzić, by przy licznych obowiązkach służbowych mieli oni czas na dogłębną analizę i osobiste sporządzanie bardzo nieraz obszernych wykazów brakowanych akt. W praktyce, zwłaszcza w okresach, gdy brakowanie przebiegało systematycznie i bez pośpiechu, czynności te wykonywać musieli często funkcjonariusze Wydziału „C”¹¹. Członkowie komisji dokonywali zaś tylko bardziej lub mniej pobieżnego przeglądu przygotowanego protokołu brakowania, ewentualnie części akt wybranych przez siebie bądź wskazanych przez archiwistów, po czym podpisywali się na jego pierwszej stronie.

We wprowadzonym w 1969 r., a stosowanym w WUSW w Opolu do 1990 r. formularzu protokołu brakowania E-43/69 oprócz podpisów przewodniczącego i członków komisji przewidziano też miejsce na podpis kierownika jednostki organizacyjnej, która dysponowała brakowaną dokumentacją. W tym polu w protokołach brakowania akt, znajdujących się w zasobie archiwalnym WUSW w Opolu, zwykle podpisywał się naczelnik Wydziału „C”. Pozycji tej nie posiadał już wzór formularza protokołu brakowania akt załączony do Zarządzenia nr 049/85¹². Protokół typu E-43/69 zawierał ponadto wykaz materiałów przeznaczonych do zniszczenia w formie tabeli o następujących punktach: 1. Liczba porządkowa, 2. Nr/znak teczki (księgi), 3. Tytuł teczki (księgi), 4. Kategoria, 5. Rok powstania akt, 6. Ilość kart, 7. Sygnatura archiwum, 8. Uzasadnienie zniszczenia.

Podczas transportu akt do miejsca, w którym następowało ich fizyczne zniszczenie powinien być obecny pracownik archiwum, odpowiadający za prawidłowy przebieg pracy¹³. Funkcjonariusze biorący udział w konwoju i niszczeniu materiałów, zobowiązani byli do odnotowania tego faktu w protokole brakowania i potwierdzenia go swymi podpisami¹⁴. Służył do tego celu specjalny formularz protokołu zniszczenia akt, stanowiący ostatnią stronę protokołu brakowania akt wzoru E-43/69. Zapisywano tam nazwiska przewodniczącego i członków komisji dokonującej zniszczenia, jego sposób oraz datę i miejsce.

Informację o zniszczeniu materiałów należało też umieścić w ewidencji archiwalnej¹⁵. W przypadku zniszczenia akt operacyjnych wycofywano dotyczące ich karty rejestracyjne i ewidencyjne z prowadzonych kartotek, a ponadto powiadamiano o tym fakcie Biuro „C” MSW, wysyłając mu kartę E-16¹⁶.

¹⁰ *Ibidem*, § 62, s. 27.

¹¹ Taka praktyka jest potwierdzona dla 1984 i 1986 r. Wiemy też, że w 1986 r. archiwiści Wydziału „C” WUSW we Wrocławiu byli co tydzień indywidualnie rozliczani z wyników pracy w zakresie brakowania akt. Zob. AIPN, 0396/6/CD, Szczegółowy zakres działania Wydziału „C” SB WUSW w Opolu i poszczególnych stanowisk pracy, 27 I 1984 r., k. 442, 446–448; AIPN Wr, 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989, *passim*; AIPN Wr, 09/728, Szczegółowy zakres działania stanowisk etatowych Wydziału „C” WUSW w Opolu, 25 VIII 1986 r., k. 3–4; AIPN Wr, 053/3151, Sprawozdanie z przeglądu struktur i stanowisk w Wydziale „C” WUSW we Wrocławiu, 10 IX 1986 r., k. 5v–6v.

¹² Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., s. 95 (wzór nr 4).

¹³ *Ibidem*, § 67, ust. 4, s. 28.

¹⁴ *Ibidem*, § 65, ust. 1, s. 27.

¹⁵ *Ibidem*, § 65, ust. 2, s. 27.

¹⁶ *Ibidem*, § 63 i 64, s. 27. Zob. przyp. 117.

Określona w Zarządzeniu nr 049/85 procedura brakowania dokumentacji niearchiwalnej obowiązywała wszystkie jednostki organizacyjne resortu spraw wewnętrznych, które pod koniec lat osiemdziesiątych i w 1990 r. dysponowały aktami UB i SB. Z oczywistych względów należy założyć, że najlepiej znali ją funkcjonariusze pionu „C”. To oni, jako archiwiści resortowi, powinni przywiązywać największą wagę do jej przestrzegania i żądać tego samego od przedstawicieli innych pionów SB. O tym założeniu musimy pamiętać w trakcie dalszych rozważań, stanowi ono bowiem podstawę do właściwej oceny działań funkcjonariuszy opolskiego Wydziału „C” w interesującym nas tutaj zakresie.

W latach 1987–1989 (zanim w pierwszej połowie 1990 r. wskutek restrukturyzacji resortu odeszła ze służby część funkcjonariuszy posiadających uprawnienia emerytalne) Wydział ten zatrudniał od 20 do 22 osób, w tym 3 emerytowanych funkcjonariuszy SB pracujących na pół etatu¹⁷. Naczelnikiem Wydziału był od 1 lipca 1980 do 15 czerwca 1990 r. ppłk Gustaw Podgórski¹⁸. Funkcję zastępcy naczelnika pełnili kolejno mjr Józef Macewicz¹⁹ (od 1 września 1980 do 30 kwietnia 1989 r.) i mjr Jacek Klepacz (od 1 kwietnia 1989 do 15 lipca 1990 r.)²⁰.

Zadania Wydziału „C” realizowały trzy sekcje. Sekcja 1 (8 osób) zajmowała się prowadzeniem ewidencji operacyjnej oraz kartotek: czynnych zainteresowań, ogólnoinformacyjnej

¹⁷ Zob. AIPN Wr, 09/491, Listy obecności funkcjonariuszy Wydziału „C” za 1989 r., *passim*; AIPN Wr, 09/565, Listy obecności funkcjonariuszy Wydziału „C” za 1988 r., *passim*; *ibidem*, Wykazy funkcjonariuszy Wydziału „C” pobierających równoważnik pieniężny z tytułu zaopatrzenia żywnościowego w latach 1986–1988, *passim*.

¹⁸ Gustaw Podgórski, ur. 26 I 1935 r. w Kępiu (pow. miechowski), s. Józefa i Joanny z d. Ciepiałak. Od 1 IX 1953 r. słuchacz Rocznej Szkoły Oficerskiej CW MBP w Legionowie, od 27 VIII 1954 r. referent Sekcji 7 Wydziału III, a od 1 XI 1954 r. referent Sekcji AD Wydziału III WUBP w Opolu. Od 1 IV 1955 r. referent, a od 1 IV 1956 r. oficer operacyjny Referatu VI Wydziału III WUdsBP w Opolu. Zwolniony ze służby z dniem 31 XII 1956 r. Od 15 I 1957 r. słuchacz Technikum Hutniczego dla byłych pracowników resortu bezpieczeństwa publicznego w Zawadzkiem. Od 15 I 1959 r. przyjęty ponownie do służby i mianowany na stanowisko oficera operacyjnego Wydziału II SB KW MO w Opolu. Od 1 VIII 1964 r. starszy oficer operacyjny, od 1 IV 1967 r. inspektor, a od 16 VI 1970 r. kierownik grupy w tym wydziale. Zajmował się m.in. zwalczaniem wywiadu zachodnioniemieckiego i francuskiego oraz rozpoznaniem cudzoziemców przebywających na Opolszczyźnie. W październiku 1971 r. został oddelegowany na 6 miesięcy do grupy specjalnej, powołanej do ustalenia sprawców wybuchu w auli Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu jako kierownik grupy analitycznej. Od 1 IX 1974 r. zastępca naczelnika Wydziału II SB KW MO w Opolu. Od 16 XII 1979 r. zastępca naczelnika, a od 1 VII 1980 r. naczelnik Wydziału „C” SB KW MO/WUSW w Opolu. Zwolniony ze służby 15 VI 1990 r. Kolejne awanse: chor. – 1954 r., ppor. – 1956 r., por. – 1962 r., kpt. – 1966 r., mjr – 1978 r., ppłk – 1982 r., płk – 1990 r. (AIPN Wr, 0126/2056, Akta osobowe Gustawa Podgórskiego).

¹⁹ Józef Macewicz, ur. 19 III 1944 r. w Dolinie (ZSRR), s. Antoniego i Eugenii z d. Kozak. W latach 1963–1966 (z przerwą w latach 1964–1966, w czasie której odbywał zasadniczą służbę wojskową) pracował w Zakładzie Usług Radiowych i Telewizyjnych w Raciborzu. Od 1 X 1966 r. wywiadowca, a od 1 X 1973 r. kierownik zmiany Sekcji 1 Wydziału „B” SB KW MO w Opolu. W latach 1976–1978 student Akademii Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Od 1 VIII 1979 r. starszy inspektor Wydziału „B” SB KW MO w Opolu. Od 1 IX 1980 zastępca naczelnika Wydziału „C” SB KW MO/WUSW w Opolu. Zwolniony ze służby 30 IV 1989 r. Kolejne awanse: szer. – 1966 r., kpr. – 1967 r., ppor. – 1969 r., por. – 1972 r., kpt. – 1978 r., mjr – 1983 r. (AIPN Wr, 0126/1924, Akta osobowe Józefa Macewicza).

²⁰ Jacek Klepacz, ur. 19 V 1949 r. w Tarnowskich Górach, s. Jerzego i Heleny z d. Ferens. Od 21 IX 1972 r. inspektor Sekcji 1 Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego KW MO w Opolu, a od 16 X 1972 r. inspektor do spraw aresztów tegoż wydziału. W latach 1972–1973 słuchacz Studium Zaocznego Szkoły Oficerskiej MO w Szczytnie. Od 1 VI 1975 r. inspektor Sekcji Gospodarczej Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego KW MO w Opolu. Od 1 II 1976 r. starszy inspektor Sekcji Kadrowej Wydziału Kadr KW MO/WUSW w Opolu. Od 1 IV 1989 r. zastępca naczelnika Wydziału „C” SB WUSW w Opolu. Zwolniony ze służby 15 VII 1990 r. Kolejne awanse: sierż. – 1972 r., ppor. – 1973 r., por. – 1976 r., kpt. – 1980 r., mjr – 1989 r. (AIPN Wr, 0126/2000, Akta osobowe Jacka Klepacza).

i statystycznej, jak również koordynacją czynnych zainteresowań operacyjnych. Sekcja 2 (2 osoby) realizowała całokształt zadań związanych z nadzorem ochrony tajemnicy państwowej i służbowej w jednostkach organizacyjnych, w których występowały wiadomości o takim charakterze (w tym rejestracją i opiniowaniem osób ubiegających się o dostęp do tych wiadomości). Natomiast Sekcja 3 (6 osób) zajmowała się prowadzeniem archiwum oraz obsługą kartotek tematycznych i kartoteki zagadnieniowej. Do jej zadań należała m.in. dbałość o prawidłowe przeprowadzanie brakowania przechowywanej dokumentacji niearchiwalnej MO i SB. Pełniącym obowiązki kierownika tej Sekcji był do końca października 1988 r. st. chor. Waław Półtorak²¹. Następnie funkcję tę sprawował prawdopodobnie kpt. Marian Sawicki²². Obsługą kancelaryjno-biurową Wydziału zajmowała się sekretarka-maszynistka²³.

Jak wynika z oficjalnych zestawień statystycznych przesyłanych do Wydziału II Biura „C” MSW, w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych brakowanie dokumentacji aktowej, zarówno wytworzonej przez poszczególne pionosy SB, jak i MO, przechowywanej w Wydziale „C” WUSW w Opolu, przebiegało jeśli nie opieszale, to z pewnością bez zbędnego pośpiechu (zob. tab. 1. oraz wykresy 1. i 2.)²⁴. Zdarzały się lata, w których nie wybrakowano żadnej lub prawie żadnej teczki zdanej do archiwum przez jednostki i komórki organizacyjne SB (1981) czy MO (1980, 1983, 1985), nie mówiąc o 1979 r., kiedy w najmniejszym stopniu nie zajmowano się realizacją tego obowiązku. Od 1982 do 1986 r., z przerwą w 1984 r., systematycznie i w znacznych ilościach brakowano tylko tzw. materiały administracyjne SB. Duże zdziwienie może więc budzić informacja o nagłym wybrakowaniu w 1984 r. 3661

²¹ Waław Półtorak, ur. 28 IX 1941 r. w Szyłowiczach (ZSRR), s. Kazimierza i Józefy z d. Pojmicz. Od 16 XI 1963 r. referent operacyjno-dochodzeniowy KM MO w Opolu, od 16 I 1964 r. opiekun Izby Dziecka przy KM MO w Opolu, a od 16 VI 1965 r. opiekun Sekcji Służby Zewnętrznej Izby Dziecka przy KMiP MO w Opolu. Od 1 IV 1967 r. referent Izby Dziecka przy KMiP MO w Opolu, a od 1 IV 1972 r. inspektor Sekcji Służby Zewnętrznej KMiP MO w Opolu. Od 1 VI 1975 r. inspektor, a od 1 VIII 1976 r. starszy inspektor Sekcji Prewencji KM MO w Opolu. Od 1 VII 1979 r. referent techniki operacyjnej, a od 1 VI 1983 r. starszy referent techniki operacyjnej Wydziału „C” SB KW MO w Opolu. Od 1 VIII 1983 r. młodszy inspektor, a od 16 XI 1985 r. młodszy inspektor na wolnym etacie kierownika Sekcji 3 Wydziału „C” SB WUSW w Opolu. Od 1 VI 1987 r. inspektor Wydziału „C” WUSW w Opolu. Zwolniony ze służby 31 X 1988 r. Kolejne awanse: szer. – 1963 r., kpr. – 1964 r., plut. – 1967 r., sierż. – 1970 r., st. sierż. – 1973 r., sierż. szt. – 1976 r., mł. chor. – 1978 r., chor. – 1981 r., st. chor. – 1985 r. (AIPN Wr, 0126/1923, Akta osobowe Waława Półtoraka).

²² W zasobie IPN nie znalazły się akta osobowe kpt. Mariana Sawickiego. Wiemy, że z dniem 1 XI 1988 r., a więc bezpośrednio po zwolnieniu st. chor. Waława Półtoraka, szef WUSW w Opolu przyznał mu, jako inspektorowi Wydziału „C”, dodatek specjalny w kwocie 3000 zł. Za pełnieniem przezeń obowiązków kierownika Sekcji 3 na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych przemawia także fakt sporządzenia przez niego w maju 1990 r. wykazu dokumentacji SB i MO przechowywanej w archiwum, stanowiącego załącznik do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika kończącego swą działalność Wydziału „C” WUSW w Opolu. Zgodnie z Zarządzeniem nr 32/90 szefa WUSW w Opolu w sprawie przekazania agend i obowiązków naczelników wydziałów SB WUSW w Opolu z dnia 7 V 1990 r. kpt. Marian Sawicki miał do dnia 14 maja 1990 r. przejąć agendy i obowiązki od zwalnianego ze służby dotychczasowego naczelnika Wydziału „C”. Kpt. Marian Sawicki został zwolniony ze służby z dniem 31 lipca 1990 r. Zob.: AIPN Wr, 180/5, t. 10, Rozkaz personalny nr 0253/88 szefa WUSW w Opolu, 7 XI 1988 r., k. 63; AIPN Wr, 358/85, Rozkaz personalny nr 0290/90 komendanta wojewódzkiego Policji w Opolu, 31 VII 1990 r., k. 364–365; AIPN Wr, 09/764, Załącznik nr 10 do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu, b.d., b.p.; AIPN Wr, 08/206, Zarządzenie nr 32/90 szefa WUSW w Opolu w sprawie przekazania agend i obowiązków naczelników wydziałów SB WUSW w Opolu, 7 V 1990 r., k. 100.

²³ Zob. AIPN Wr, 09/730, Protokół kontroli kompleksowej Wydziału „C” WUSW w Opolu, s. 2; AIPN Wr, 09/728, Szczegółowy zakres działania stanowisk etatowych Wydziału „C” WUSW w Opolu, 25 VIII 1986 r., k. 1–7.

²⁴ Zob. AIPN Wr, 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989, *passim*.

teczek osobowych źródeł informacji, w tym 2486 prowadzonych przez MO, a 1175 przez SB. Sytuacja ta była wynikiem opóźnienia realizacji zadań określonych w Wytycznych do brakowania materiałów wyeliminowanych OZI, opracowanych w Wydziale II Biura „C”, a przekazanych wydziałom „C” pismem z dnia 22 marca 1983 r.²⁵ Zalecano w nich m.in. zniszczenie materiałów dotyczących OZI, które nie przedstawiają wartości operacyjnej, na przykład ze względu na: niski poziom intelektualny, wiek, chorobę psychiczną, odmowę współpracy, dezinformację, czy zdemoralizowanie.

Odpowiedź na pytanie o przyczyny dość skromnych, zwłaszcza w porównaniu z okresem późniejszym, rezultatów prac w zakresie brakowania dokumentacji w latach 1980–1986 wymaga dalszych wnikliwych badań nad całokształtem działalności opolskiego Wydziału „C”. Obecnie możemy jedynie przypuszczać, że w czasie nasilonego konfliktu na linii opozycja – władza, skutkującego wzrostem działań represyjno-kontrolnych ze strony komunistycznych organów bezpieczeństwa, funkcjonariusze Wydziału „C” musieli skupić się przede wszystkim na intensywniejszej obsłudze przedsięwzięć operacyjnych, ewidencjonowaniu spraw i osób, koordynacji zainteresowań, sporządzaniu informacji i statystyk na podstawie analizy archiwaliów i środków ewidencyjnych, wykonywaniu czynności związanych z udostępnianiem i wypożyczaniem akt.

Od 1987 r. w statystykach zaznaczył się wyraźny wzrost ilości brakowanej dokumentacji, widoczny zwłaszcza w odniesieniu do teczek OZI, początkowo tylko tych prowadzonych przez SB, a od 1988 r. także (choć na mniejszą skalę) tych zwerbowanych przez pion MO. W odniesieniu do części akt wiązało się to z rozpoczęciem w 1986 r. procesu mikrofilmowania dokumentacji spraw operacyjnych przez trzech zatrudnionych na pół etatu (za zgodą ministra spraw wewnętrznych), m.in. w tym właśnie celu, emerytowanych funkcjonariuszy resortu. W maju 1987 r. zastępca szefa WUSW ds. SB w Opolu ppłk Kazimierz Dunaj²⁶ informował dyrektora Biura „C”, że do tego momentu sfilmowano te czki OZI prowadzonych przez MO i SB z lat 1980–1986. Dodał zarazem, iż „po zakończeniu brakowania filmowane będą akta do roku 1980 w odwrotnej kolejności”²⁷. Zgodnie z Wytycznymi dyrektora Biura

²⁵ AIPN Wr, 09/446, Wytyczne naczelnika Wydziału II Biura „C” płk. Zdzisława Bilskiego do brakowania materiałów wyeliminowanych osobowych źródeł informacji, 22 III 1983 r., b.p. Na początku 1984 r. naczelnik Podgórski wyjaśniał, że w 1983 r. w Wydziale „C” WUSW w Opolu brakowano tylko akta administracyjne „ze względu na modernizację archiwum, co wiązało się z przemieszczeniem akt”. Zob. AIPN Wr, 09/525, Pismo naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu ppłk. Gustawa Podgórskiego do naczelnika Wydziału II Biura „C”, styczeń 1984 r., b.p.

²⁶ Kazimierz Dunaj, ur. 9 II 1934 r. w Zielonej (pow. kowelski, woj. wołyńskie), s. Władysława i Anny z d. Szpefficka. Od 1 VIII 1953 do 22 VIII 1954 r. słuchacz Rocznej Szkoły Oficerskiej Krajowego Ośrodka Szkoleniowego MBP w Gdańsku, skierowany przez WUBP w Bydgoszczy. Od 21 IX 1954 r. referent Referatu Ochrony w Zakładach Wytwórczych Sprzętu Telekomunikacyjnego w Bydgoszczy. Od 1 I 1955 r. referent Sekcji 4 Wydziału I, od 1 IV 1955 r. Sekcji 7 Wydziału II, a od 1 IV 1956 r. oficer operacyjny Sekcji 8 Wydziału II WUdsBP w Opolu. Od 1 X 1958 r. starszy oficer operacyjny, od 1 VIII 1961 r. kierownik Grupy VII, od stycznia 1963 r. kierownik Grupy V, od października 1964 r. kierownik Grupy IV Wydziału II SB KW MO w Opolu, a od 16 III 1970 r. zastępca naczelnika tegoż wydziału. W latach 1969–1974 studiował administrację na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego im. Bolesława Bieruta. Od 1 IX 1973 r. zastępca komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. SB w Raciborzu. Od 1 VI 1975 r. naczelnik Wydziału IV SB KW MO/WUSW w Opolu. Od 1 III 1985 r. naczelnik Wydziału VI SB WUSW w Opolu. Od 1 III 1987 r. zastępca szefa WUSW ds. SB w Opolu. Zwolniony ze służby 31 VII 1990 r. Kolejne awanse: ppor. – 1954 r., por. – 1957 r., kpt. – 1961 r., mjr – 1970 r., ppłk – 1974 r. (AIPN Wr, 0126/2159, Akta osobowe Kazimierza Dunaja).

²⁷ Zob. AIPN Wr, 09/542, Pismo dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego do szefa WUSW w Opolu płk. Juliana Urantówki, 3 XI 1986 r., b.p.; AIPN Wr, 09/729, Aneks do kompleksowego planu działań profilaktyczno-wychowawczych wśród funkcjonariuszy województwa opolskiego na rok 1987, 19 II 1987 r.,

„C” MSW w sprawie filmowania dokumentacji operacyjnej i udostępniania mikrofilmu jednostkom operacyjnym z dnia 22 grudnia 1983 r. filmowaniu podlegały zarówno materiały archiwalne (kategorii „A”), jak i dokumentacja niearchiwalna (kategorii „B”). Jednakże nie kopiowano całych teczek, ale wyłącznie najistotniejsze z operacyjnego punktu widzenia dokumenty, wymienione dla poszczególnych rodzajów spraw. Podkreślono, że „akta kategorii „B” po sfilmowaniu podlegają komisijnemu zniszczeniu”, nie precyzując przy tym, czy zasada ta dotyczy wyłącznie dokumentacji, której okres przechowywania już upłynął²⁸. Zapis ten, odczytywany wprost, dawał przyzwolenie na wcześniejsze brakowanie każdej posiadającej kopię filmową teczki oryginalnej dokumentacji niearchiwalnej. W ten też sposób interpretowali go archiwiści WUSW w Opolu. Procedurę postępowania ze sfilmowaną dokumentacją kategorii „B” dość jednoznacznie określił później następujący zapis Zarządzenia nr 049/85: „Materiały kategorii „B” po sfilmowaniu podlegają komisijnemu zniszczeniu, o ile nie przedstawiają wartości dowodowej. Okres przechowywania tych dokumentów określa wykaz akt²⁹. W opolskim Wydziale „C” najwyraźniej odczytywano to ostatnie zdanie jako odnoszące się jedynie do dokumentów, przedstawiających wartość dowodową.

Informacje o uprzednim sfilmowaniu wszystkich akt przeznaczonych do zniszczenia naniesiono w sześciu protokołach brakowania z lat 1987–1989 (zob. tab. 2.). Figuruje w nich 2460, należących do działu I teczek OZI (w tym 1362 dotyczy agentury SB), 1471 rozpracowań operacyjnych (działu II) oraz 128 teczek postępowań przygotowawczych (działu III). W tej grupie protokołów częste są sytuacje brakowania dokumentacji, która zgodnie z przyznaną jej wcześniej kategorią archiwalną³⁰ nie powinna jeszcze podlegać tej

b.p.; AIPN Wr, 09/730, Pismo zastępcy szefa WUSW ds. SB w Opolu ppłk. Kazimierza Dunaja do dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego, 8 V 1987 r., b.p.

²⁸ AIPN Wr, 09/446, Wytyczne dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego w sprawie filmowania dokumentacji operacyjnej i udostępniania mikrofilmu jednostkom operacyjnym, 22 XII 1983 r., b.p. Por. *ibidem*, Notatka Wacława Półtoraka dotycząca zasad filmowania, b.d., b.p.

²⁹ Naczelnik Podgórski już w grudniu 1982 r. skierował do Biura „C” zapytanie czy planowane mikrofilmowanie akt będzie się wiązało z niszczeniem oryginalnych dokumentów. W odpowiedzi został jednak poinformowany, że kwestia ta będzie szczegółowo omówiona z chwilą przekazania opolskiemu Wydziałowi „C” urzędów filmujących. Zob.: AIPN, 0326/555/CD, Pismo naczelnika Wydziału „C” KW MO w Opolu ppłk. Gustawa Podgórskiego do naczelnika Wydziału VI Biura „C” MSW, 20 XII 1982 r., k. 79; *ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału II Biura „C” MSW płk. Zdzisława Bilskiego do naczelnika Wydziału „C” KW MO w Opolu, 27 I 1983 r., k. 78; AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., § 80, s. 31.

³⁰ Kwalifikacji materiałów oraz ustalenia okresu przechowywania dokumentacji kategorii „B” dokonywano zgodnie z aktualnym wykazem akt w jednostce organizacyjnej, w której powstały materiały. Należało to do obowiązków „funkcjonariusza wykonującego czynności dokumentacyjne danej sprawy” i kierownika kancelarii lub sekretariatu, sprawującego opiekę nad aktami. Kwalifikacji dokonywano niezwłocznie po zakończeniu sprawy lub w toku kompletowania teczek. W Zarządzeniu nr 049/85 nie precyzowano jednak, jakimi kryteriami powinien się kierować funkcjonariusz w trakcie kwalifikacji materiałów w sytuacji, gdy dla danego ich rodzaju resortowy wykaz akt przewidywał możliwość nadania jednostce zarówno kategorii „A”, jak i „B” lub też określenia różnych okresów przechowywania dokumentacji niearchiwalnej. Zawarte w tym normatywie definicje materiałów kategorii „A” („posiadające trwałe znaczenie ze względu na swą wartość operacyjną, polityczną, historyczną, naukową, społeczną i gospodarczą zarówno dla państwa, jak i dla resortu spraw wewnętrznych”) i „B” („posiadające jedynie praktyczne, czasowe znaczenie”) sformułowano dość ogólnie, co pozwalało funkcjonariuszom na dużą dowolność interpretacyjną. Wskutek tego, a także z powodu braku przygotowania i lekomyślności, funkcjonariusze dokonujący kwalifikacji, wielu teczkom nadawali niższy okres przechowywania lub nawet zaliczali je do dokumentacji niearchiwalnej, zamiast do materiałów archiwalnych. Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., § 13–14 i 16, s. 10–11.

AIPN Wr

(Nazwa jednostki)
S Z E F
WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU
SPRAW WEWNĘTRZNYCH
 w Opolu

plk mgr Julian Urantówka

Opole, dnia 3 sierpnia 1989 r.
 (miejscowość)

T A J N E
 (po wypełnieniu)

Do
 SZEFA WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU
 SPRAW WEWNĘTRZNYCH

w O P O L U

Protokół brakowania akt Nr 99/89

(nadaje archiwum)

Komisja w składzie: **mjr Leszek SZNERCH** - Wydział Inspekcji
 (wymienić nazwiska i stanowiska służbowe)
kpt. Bogdan KOPEĆ - Wydz. III - Z-ca N-ka
kpt. Janusz NIŻNIK - Wydz. V - Z-ca N-ka

przeprowadziła w dn. brakowanie akt i zakwalifikowała
 do zniszczenia akta kat. „B” wg niżej podanego zestawienia, zawierającego pozycji 235
 w tym teczek*), ksiąg*), paczek*), tomów*) 270

Komisja prosi o zatwierdzenie wniosku odnośnie akt zakwalifikowanych do zniszczenia.

Podpisy: Przewodniczący *[Signature]* ZASTĘPCA NACZELNIKA
 CZŁONKOWIE ZASTĘPCA NACZELNIKA WYDZIAŁU II
 WUSW w Opolu
 WUSW NACZELNIK WYDZIAŁU „C”
 kpt. Janusz NIŻNIK WUSW w Opolu
 Podpis kierownika jednostki *[Signature]*

Lp.	Nr znak teczki (księgi)	Tytuł teczki (księgi)	Kategoria	powsta- nia akt	Ilość kart	tura archi- wum	Uzasadnienie zniszczenia
1	2	3	4	5	6	7	8
Akta sygnatury " II " zniszczone po sfilmowaniu							
1.	II/12349	Sprawa op.sprawdz. krypt "POPRAWKA" bez osób			1	tom	Zarz.049/85
2.	II/12348	Spr.operac.sprawdz. krypt "GORGONA" POLACZEK Eugenia c.Franciszka ur 23.06.1927			1	tom	
3.	II/12346	Spr.oper.sprawdz. krypt. "GRACZ" WANCZOWSKI Marcin s. Jana, ur.7.03.1936r.			2	tomy	

*) Niepotrzebne skreślić.
 E-43/89

ARCHIWUM

procedurze³¹. Stwierdzono jednak, że również niektóre akta ujęte w innych protokołach brakowania zostały przed zniszczeniem sfilmowane, bowiem ostatecznie wykonane z nich mikrofiszę trafiły do zasobu archiwalnego Oddziału IPN we Wrocławiu, choć w samych protokołach nie naniesiono żadnej informacji o wykonaniu tych kopii³². Niestety trudno na obecnym etapie badań oszacować, jak liczne są takie przypadki.

O ile brakowanie akt sfilmowanych stanowiło w oczach archiwistów opolskiej SB działanie o charakterze porządkowo-logistycznym³³, to nie da się już tego powiedzieć o masowym brakowaniu i zniszczeniach dokonanych w drugiej połowie 1989 i pierwszej połowie 1990 r. Podłoże tych działań było zgoła inne. Wypadnie się jeszcze bardziej szczegółowo nad nim zastanowić. Trzeba jednak podkreślić, że brakowanie akt sfilmowanych przebiegało równoległe i nie ustało z końcem 1989 r., ale zapewne trwało jeszcze wiosną 1990 r.

Zanim wszakże poruszymy kwestię przyczyn brakowania dokumentacji w tym okresie, warto przedstawić tu kilka spostrzeżeń, dotyczących skali i przebiegu tej akcji w Wydziale

³¹ Liczne zapisy odnoszące się do akt spraw działu I i III, prowadzonych jeszcze w latach 1984–1989 (w tych latach zdawano je do archiwum Wydziału „C”), których okres przechowywania, zgodnie z wykazem akt załączonym do Zarządzenia nr 049/85, nie mógł być krótszy niż pięć lat (nie licząc przechowywanych przez dwa lata akt kandydatów na OZI, wyeliminowanych z powodu zgonu), zawierają trzy protokoły brakowania: AIPN Wr, 00226/12, Protokół brakowania akt nr 83/87, 19 X 1987 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/18, Protokół brakowania akt nr 93/89, 1 II 1989 r., *passim*; AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 107/89, 18 XII 1989 r., b.p. Por. AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, k. 154v–199; AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 1v–43v; AIPN Wr, 00270/38, Inwentarz archiwalny akt działu III od numeru 1422 do numeru 2232, k. 97v–100; AIPN Wr, 00194/38, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498, k. 1v–30v. Warto podkreślić, że w przypadku akt działu II, których dotyczą protokoły brakowania nr 99/89 i 100/89, okres przechowywania nie mógł być krótszy niż dziesięć lat. Por. AIPN Wr, 00226/21, Protokół brakowania akt nr 99/89, 3 VIII 1989 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 100/89, 12 IX 1989 r., b.p.; AIPN Wr, 00270/28, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 7680 do numeru 8686, k. 55v–100; AIPN Wr, 00270/29, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 8687 do numeru 9809, *passim*; AIPN Wr, 00270/30, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 9810 do numeru 10862, *passim*; AIPN Wr, 00269/7, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844, *passim*; AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643, *passim*; AIPN Wr, 00225/11, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu II od numeru 12644 do numeru 13104, k. 1v–21v. Gwoli uzupełnienia dodajmy, że minimalny okres przechowywania akt spraw obiektowych i zagadnieniowych wynosił dziesięć lat. Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., s. 37–38 (Wykaz akt określających kategorie z uwzględnieniem kwalifikacji na czas pokoju i zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny).

³² Por. AIPN Wr, 00226/20, Protokół brakowania akt nr 97/89, 30 VI 1989 r., s. 4, poz. 48 (dot. akt operacyjnych o sygnaturze II/3596); AIPN Wr, 065/2, Mikrofiszę z akt operacyjnych o starej sygnaturze Wydziału „C” WUSW w Opolu II/3596 dotyczące Konrada Labudka; AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 103/89, 11 IX 1989 r., b.p., poz. 87 (dot. akt operacyjnych o sygnaturze II/11184); AIPN Wr, 065/393, Mikrofiszę z akt operacyjnych o starej sygnaturze Wydziału „C” WUSW w Opolu II/11184 dotyczące Grażyny Obryk. W zasobie archiwalnym Oddziału IPN we Wrocławiu znajdują się mikrofiszę (karty kieszeniowe z oryginałem filmu – jacketami i ich wtórniki – diazo) z akt SB dotyczące: 2036 OZI, 1541 rozpracowań operacyjnych, 118 postępowań przygotowawczych oraz 144 spraw obiektowych i zagadnieniowych, wykonane przez funkcjonariuszy Wydziału „C” WUSW w Opolu.

³³ Przed filmowaniem dokumenty były wnikliwie analizowane, a wykonane z nich mikrofiszę zabezpieczały najistotniejsze z operacyjnego punktu widzenia treści. Po zniszczeniu oryginalnych akt zwalniała się powierzchnia magazynowa niezbędna do przechowywania i opracowywania napływających do archiwum coraz większych ilości materiałów. Zob. AIPN Wr, 09/446, Notatka Wacława Półtoraka dotycząca zasad filmowania, b.d., b.p.; AIPN Wr, 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989 (por. zwłaszcza informacje o ilości materiałów przeanalizowanych przez zespół emerytów przed filmowaniem), *passim*.

„C” oraz w innych komórkach organizacyjnych WUSW w Opolu i podległych mu RUSW. Pomogą one bowiem zrozumieć motywację i determinację osób podejmujących kluczowe decyzje w tej sprawie.

Przed wszystkim należy zwrócić uwagę na dość znaczne różnice między przytaczanymi wcześniej danymi statystycznymi Wydziału „C”, a ilością brakowanych akt, jaka wynika z protokołów brakowania. Formularz tabeli statystycznej, którym posługiwał się Wydział „C”, określał ilość brakowanej dokumentacji w jednostkach archiwalnych³⁴. Faktycznie jednak w ten sposób podawano tylko liczbę akt OZI, z podziałem na teczki personalne i teczki pracy³⁵. Potwierdzają to zapisywane ołówkiem podliczenia liczby teczek personalnych i pracy, widoczne w niektórych protokołach brakowania akt OZI (u dołu strony). Zapewne były one wykorzystywane w oficjalnych sprawozdaniach³⁶. Podając informacje o brakowaniu dokumentacji pozostałych działów akt operacyjnych (II, III i IV), w statystykach Wydziału „C” uwzględniano już nie liczbę jednostek archiwalnych, jak tego wymagał formularz tabeli, lecz liczbę spraw, których akta często zajmowały kilka teczek. I tak, według tabeli statystycznej o stanie i ruchu akt archiwalnych SB i służby milicji za okres od 1 stycznia 1989 do 31 grudnia 1989 r. wybrakowano w grupie akt SB: 9800 jednostek archiwalnych rozpracowań operacyjnych, 78 – spraw kontrolno-śledczych oraz 23 – spraw obiektowych i zagadnieniowych. Natomiast według protokołów brakowania sporządzonych w tym samym roku, przytoczone wartości nie dotyczą jednostek archiwalnych, ale liczby spraw, które składały się odpowiednio z 11 095, 128 i 93 teczek³⁷. Wynika stąd, że dane dotyczące liczby brakowanych akt przedstawiane w oficjalnych statystykach, których formularz opracowano w Wydziale II Biura „C”, są zaniżone w stosunku do tych rzeczywistych – udokumentowanych w protokołach brakowania (por. tabele 1. i 2.). Taki stan rzeczy wynikał z błędnego rozumienia terminu „jednostka archiwalna” przez funkcjonariuszy opolskiego Wydziału

³⁴ Zgodnie z definicją słownikową jednostkę archiwalną stanowi „odrębna fizycznie jednostka materiałów archiwalnych (dokument, księga, poszyt, plik, wiązka,teczka, mapa lub jej arkusz, rysunek lub jego arkusz, fotografia, krążek taśmy magnetofonowej lub filmowej, płyta gramofonowa itp.)”. Zob. *Polski słownik archiwalny...*, s. 39–40.

³⁵ Uwzględnione w tabeli 1. i wykresach 1. i 2. dane dotyczące teczek personalnych i teczek pracy OZI zostały zsumowane. Ułatwi to porównanie z przedstawionymi w tabeli 2. danymi pochodzącymi z protokołów brakowania, w których oprócz liczby spraw określono ogólną liczbę brakowanych jednostek archiwalnych (nie uwzględniono jednakże podziału na teczki personalne i teczki pracy w odniesieniu do konkretnego protokołu).

³⁶ Zob. AIPN Wr, 00226/13, Protokół brakowania akt nr 85/88, 30 III 1988 r., *passim*; AIPN Wr, 00226/15, Protokół brakowania akt nr 90/88, 30 V 1988 r., *passim*; AIPN Wr, 00226/19, Protokół brakowania akt nr 94/89, 1 III 1989 r., k. 1–48. Zdarzało się często, że mimo iż protokół brakowania dotyczył zarówno teczek personalnych, jak i teczek pracy OZI, ich liczby nie były sumowane u dołu strony. Sytuacja ta dotyczyła głównie protokołów brakowania, w których uwzględniono stosunkowo niewielkie ilości akt. Por. AIPN Wr, 00226/11, Protokół brakowania akt nr 82/87, 30 VI 1987 r., *passim*; AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 116/90, 11 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 118/90, 22 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 119/90, 22 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 120/90, 22 I 1990 r., s. 1; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 121/90, 22 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 122/90, 25 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 123/90, 25 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 126/90, 25 I 1990 r., b.p. W przypadku gdy protokół brakowania zawierał wyłącznie wpisy dotyczące jednego rodzaju teczek – czy to personalnych, czy też pracy, umieszczano odpowiednią uwagę nad wykazem akt przeznaczonych do zniszczenia. Por. AIPN Wr, 00226/10, Protokół brakowania akt nr 80/87, 24 III 1987 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/18, Protokół brakowania akt nr 93/89, 1 II 1989 r., s. 1.

³⁷ W przypadku akt działu II w protokołach brakowania widnieje wprawdzie nieco więcej niż w oficjalnej statystyce, bo 9805 spraw. Por. odpowiednie dane w tab. 1. i 2.

„C” (chyba że twórca tabeli również uznawał za jednostkę archiwalną całą dokumentację sprawy, a nie każdą składającą się na nią teczkę – takiego przypuszczenia nie potwierdzają jednak w sposób jednoznaczny dostępne źródła)³⁸. Trudno się temu dziwić, bowiem według akt osobowych, przekazanych w większości do podstawowego zasobu³⁹ archiwalnego IPN, prawdopodobnie żaden z nich nie posiadał w latach 1988–1990 wykształcenia archiwalnego⁴⁰. Rozbieżności co do liczby brakowanych akt podawanych w statystykach i w protokołach brakowania nie są spowodowane wyłącznie nieznaną nomenklaturą archiwalnej. Części pojawiających się różnic nie można wytłumaczyć inaczej, niż tylko natłokiem pracy wykony-

³⁸ Z drugiej strony przypuszczenia tego nie można też wykluczyć, biorąc pod uwagę błędy merytoryczne, jakimi obarczone były podstawowe przepisy kancelaryjne i archiwalne MSW. Dość powiedzieć, że w Zarządzeniu nr 049/85 mowa jest o brakowaniu i niszczeniu materiałów archiwalnych. Najwidoczniej jego autorzy nie wiedzieli, że materiały archiwalne, stanowiące narodowy zasób archiwalny (kategorii „A”), nie podlegają brakowaniu i *ex definitione* są przechowywane wieczyście. W ten sposób określa tę kwestię art. 3 Ustawy z dnia 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, której zapisy przywołano w Zarządzeniu nr 049/85 jako podstawę prawną jego wydania. Jest to wiedza oczywista dla każdego początkującego archiwisty. Nie posiadali jej członkowie kierownictwa Biura „C”, odpowiadający za przechowywanie ogromnego i cennego zasobu archiwalnego MSW oraz nadzorujący proces brakowania materiałów SB na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Jeśli nawet nie uczestniczyli oni osobiście w opracowaniu tekstu Zarządzenia nr 049/85, to bez wątplenia musieli zatwierdzić jego treść, nim przedstawiono go do podpisu ministrowi. Na błędne użycie terminu „materiały archiwalne” w tymże zarządzeniu zwrócił już uwagę E. Długajczyk, *op. cit.*, s. 158. Zob. też: AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., s. 3, 26–28; Ustawa z dnia 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, art. 3 (Dz. U. z 1983 r. Nr 38, poz. 173 z późn. zm.); Z. Krupska, *Zarządzanie dokumentacją aktową w naczelnych organach bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w latach 1944–1990* [w:] *W kręgu „teczek”. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*, red. J. Bednarek, P. Perzyna, Łódź–Toruń 2007, s. 126–127.

³⁹ Zasób podstawowy tworzy większość materiałów archiwalnych zgromadzonych w IPN, w odróżnieniu od tajnego zbioru wyodrębnionego, utworzonego w Instytucie zgodnie z zapisem art. 39 Ustawy z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. z 1998 r. Nr 155, poz. 1016 z późn. zm.).

⁴⁰ Por. akta osobowe wymienione w przyp. 18–21; AIPN Wr, 0126/1906 (Akta osobowe Ireny Antosik); AIPN Wr, 0126/2077 (Akta osobowe Jadwigi Byry); AIPN Wr, 0126/1936 (Akta osobowe Anny Charkiewicz); AIPN Wr, 0126/1998 (Akta osobowe Weroniki Chruściel); AIPN Wr, 0126/1970 (Akta osobowe Janiny Dogiel); AIPN Wr, 0126/2052 (Akta osobowe Zuzanny Drab); AIPN Wr, 0126/1921 (Akta osobowe Stanisławy Dziezdzic); AIPN Wr: 0163/33, 292/268, 427/60 (Akta osobowe Bogusława Jaszczka); AIPN Wr: 199/5, 292/240, 357/67, 427/65 (Akta osobowe Janiny Juzwy); AIPN Wr, 0126/2050 (Akta osobowe Jerzego Klisowskiego); AIPN Wr, 0126/2057 (Akta osobowe Waławy Krysty); AIPN Wr, 0126/1926 (Akta osobowe Jana Łazara); AIPN Wr: 0126/1817, 292/49 (Akta osobowe Zygmunta Mackiewicza); AIPN Wr, 357/111 (Akta osobowe Tadeusza Majchrzaka); AIPN Wr: 243/18, 292/105, 427/134 (Akta osobowe Haliny Peczeniuk); AIPN Wr, pf 257/16 (Akta osobowe Waldemara Pietrzaka); AIPN Wr: 0163/33, 292/301, 357/138, 427/140 (Akta osobowe Urszuli Pluty); AIPN Wr: 0163/84, 292/302, 427/142 (Akta osobowe Władysława Podgórnego); AIPN Wr: 0163/87, 292/304, 357/141, 427/143 (Akta osobowe Ewy Pytki); AIPN Wr, 0126/2001 (Akta osobowe Janiny Rojewskiej); AIPN Wr, 0126/2059 (Akta osobowe Janiny Rozwandowicz); AIPN Wr, 0126/1999 (Akta osobowe Marka Skupskiego); AIPN Wr: 0126/1883, 292/69 (Akta osobowe Stanisława Śladkowskiego); AIPN Wr: 292/72, 357/160, 427/157 (Akta osobowe Krystyny Spodnik); AIPN Wr, 0126/1925 (Akta osobowe Elżbiety Tatarczuk); AIPN Wr, 0126/1912 (Akta osobowe Ewy Tomkowicz); AIPN Wr: 0251/9, 292/85 (Akta osobowe Józefa Wójcika); AIPN Wr, 0126/1997 (Akta osobowe Janiny Zarychty). W podstawowym zasobie IPN oprócz te czki personalnej Mariana Sawickiego nie znalazły się akta osobowe dwóch innych funkcjonariuszy Wydziału „C”: Krzysztofa Musialskiego i Andrzeja Szyderskiego. Por. AIPN Wr, 358/85, Rozkaz personalny nr 0290/90 komendanta wojewódzkiego Policji w Opolu, 31 VII 1990 r., k. 63–64; AIPN Wr, 09/565, Listy obecności funkcjonariuszy Wydziału „C” za 1988 r., *passim*; *ibidem*, Wykazy funkcjonariuszy Wydziału „C” pobierających równoważnik pieniężny z tytułu zaopatrzenia żywnościowego w latach 1986–1988, *passim*.

wanej w dużym pośpiechu oraz nieładem, jaki panował w Wydziale „C” w okresie intensywnego brakowania akt⁴¹ wytworzonych przede wszystkim przez jednostki operacyjne⁴² SB.

Trzeba przyznać, że w trakcie tych działań starano się przestrzegać niektórych wymogów formalnych, obowiązujących w zakresie brakowania dokumentacji w resorcie spraw wewnętrznych, takich jak sporządzenie protokołu brakowania czy odnotowanie faktu zniszczenia akt w środkach ewidencyjnych. Bardzo często jednak czynności te miały w rzeczywistości stworzyć pozory legalności nadużyć, których dopuszczali się funkcjonariusze SB. Świadczy o tym regularna powtarzalność i masowość przypadków łamania przepisów. Niektóre odstępstwa od procedury stwierdzone w trakcie analizy protokołów brakowania akt przechowywanych w Wydziale „C” wynikają zapewne z pośpiechu towarzyszącego omawianej tu, przeprowadzonej na skalę masową akcji, inne jednak są skutkiem sprzecznych z Zarządzeniem nr 049/85, realizowanych z premedytacją działań funkcjonariuszy.

W zasobie archiwalnym Oddziału IPN we Wrocławiu znajdują się 53 protokoły brakowania akt przechowywanych w Wydziale „C” WUSW w Opolu, które sporządzono w latach 1987–1990 (zob. tab. 2.). Większość spośród figurującej w nich dokumentacji stanowiły materiały operacyjne – działów I–IV (lub tylko pojedyncze dokumenty, które z nich wyłączono). W znacznie mniejszym zakresie brakowano akta innego rodzaju spraw, podlegających rejestracji w ewidencji operacyjnej (osób zabezpieczonych i materiałów wstępnych⁴³), które zostały przekazane do Wydziału „C” po utracie swojej przydatności.

⁴¹ Stwierdzono nieliczne przypadki osobnego zliczania akt rozpracowań operacyjnych dołączonych do teczek personalnych (dokumentacja rozpracowań stanowiła często część materiałów kompromitujących, na podstawie których dokonywano werbunku TW) w protokołach brakowania, dotyczących nominalnie wyłącznie akt OZI. Być może akta te zaliczano w statystyce do liczby brakowanych materiałów działu II. Zob. np. AIPN Wr, 00226/15, Protokół brakowania akt nr 90/88, 30 V 1988 r., s. 23, 56–60. Nieład towarzyszący brakowaniu dokumentacji opolskiej SB najwyraźniej nie był niczym wyjątkowym w pionie „C”. Zwolniony ze służby w maju 1984 r. były zastępca naczelnika Wydziału II Biura „C” MSW płk Aleksy Opaliński w swych odwołaniach do ministra Czesława Kiszczaaka wyliczał liczne nadużycia do jakich dochodziło w Biurze „C”. W jednym z nich pisał: „Wadliwie przeprowadza się brakowanie dokumentów. Z reguły przeprowadza się to akcyjnie. Przykładem może być niszczenie dokumentów techniki operacyjnej na podstawie Instrukcji 003. Najpierw zniszczono dokumenty, a później napisano protokół. Czynności tej dokonywano [w oparciu – przyp. S.B.] o wadliwie prowadzone przed laty i zaniechane książki. Stąd szereg dokumentów techniki pozostało nadal w aktach, choć kierownictwu zameldowano o sprawnym wykonaniu tego przedsięwzięcia. Postulowałem wielokrotnie, że brakowanie materiałów winno być systematyczne, a nie akcyjne, gdyż na skutek pośpiechu i delegowania do tego nie zawsze przygotowanych ludzi nie wszystko przebiega sprawnie. Często giną sprawy. Przykładem może być niszczenie akt zarządzane przez płk. [Zdzisława] Bilskiego, w czasie którego zginęło 13 spraw operacyjnych”. Zob. AIPN, 1585/5043/CD, Raport Aleksiego Opalińskiego do ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaaka, 19 V 1984 r., s. 1–4; *ibidem*, Pismo Aleksiego Opalińskiego do ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaaka, 20 VII 1984 r., s. 10.

⁴² Formalnie termin „jednostka operacyjna” odnosił się w MSW do jednostek organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych, „wykonujących zadania należące do zakresu ich działania przy wykorzystaniu osobowych i poufnych źródeł informacji oraz przy użyciu środków techniki operacyjnej”. Zgodnie z praktyką stosowaną w KW MO/WUSW w Opolu jest on w niniejszym tekście stosowany w znaczeniu szerszym, obejmującym nie tylko jednostki organizacyjne, ale także poszczególne komórki funkcjonujące w ramach WUSW, które prowadziły działalność operacyjną. W tym ujęciu jednostkami operacyjnymi były zarówno WUSW oraz działające w ich ramach wydziały operacyjne, jak i RUSW, a w tych ostatnich także wyodrębnione komórki pionów SB i milicji. Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., § 24, s. 14. Por. AIPN Wr, 053/3211, t. 4, Zarządzenie nr 034/74 ministra spraw wewnętrznych w sprawie postępowania z aktami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 10 V 1974 r., § 21, s. 12.

⁴³ Grupy osób podlegające rejestracji w ramach kategorii OZ omówiono pokrótce w przyp. 87. Przez materiały wstępne rozumiano natomiast dokumentację o charakterze załączkowym, zawierającą niesprawdzone

Innym rodzajem dokumentacji aktowej wybrakowanej przez archiwistów opolskiej SB były różnorodne materiały administracyjne, zarówno wytworzone i wykorzystywane w Wydziale „C”, jak i w innych komórkach organizacyjnych WUSW w Opolu. W tej grupie ze względu na ilość brakowanej dokumentacji na wyróżnienie zasługują protokoły nr 96/89, 98/89 i 105/89. Pierwszy z nich dotyczy 6082, prowadzonych w Wydziale „C”, spraw osób odwołanych od prac tajnych. Drugi wymienia 1240 jednostek archiwalnych dokumentacji administracyjnej UB i SB z terenu Opolszczyzny, których tytuły wskazują, że posiadała ona głównie charakter sprawozdawczy, analityczny oraz informacyjny i szczegółowo obrazowała prowadzoną działalność operacyjną. Podobne znaczenie miały 142 jednostki archiwalne wymienione w trzecim protokole nr 105/89. Większość z nich dotyczyła różnorodnych zagadnień związanych z tzw. operacyjnym zabezpieczeniem Kościoła katolickiego i jego przedstawicieli w latach 1950–1980. Znajdowało w nich swe odbicie wiele istotnych kwestii wpływających na stosunki pomiędzy władzami państwowymi i kościelnymi w tym okresie, na przykład: likwidacja niższych seminariów duchownych (1952–1961), przesiedlanie sióstr zakonnych z Ziemi Zachodnich (kryptonim „X-2”; 1955 r.), akcja zdejmowania krzyży w szkołach (1958 r.), *Orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich* (1965–1966), kościelne obchody milenijne (kryptonim „Narcyz 15”), wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża i problematyka budownictwa sakralnego. W tym samym protokole, wśród materiałów odnoszących się wyłącznie do represji stosowanych wobec Kościoła na Opolszczyźnie, wymieniona została dokumentacja dotycząca pacyfikacji przez współpracujące siły SB, MO i ZOMO wystąpień społeczeństwa Brzegu przeciwko eksmisji księży wikarych miejscowej parafii z zajmowanego przez nich budynku, do jakich doszło w maju 1966 r.⁴⁴

Z zasady protokołom brakowania nadawano numerację ciągłą, przy czym po łamaniu wpisywano dwie ostatnie cyfry roku, w którym sporządzono dany protokół⁴⁵. Zatem ostatni protokół z 1987 r. nosi nr 84/87, a pierwszy z 1988 r. – nr 85/88. Najstarszym z poddanych analizie jest protokół nr 79/86, sporządzony 31 grudnia 1986 r., a zatwierdzony przez szefa WUSW w Opolu płk. Juliana Urantówkę⁴⁶ 16 lutego 1987 r. Jak wskazuje notatka zapisana

dostatecznie dane, na podstawie których nie można było założyć sprawy operacyjnej. Ich ewidencja miała uchronić od zapomnienia niewykorzystane jeszcze informacje typu operacyjnego, pozostające w posiadaniu jednostek SB. Zob. AIPN Wr, 053/3210, Wytyczne dyrektora Biura „C” w sprawie prowadzenia rejestracji, ewidencji i opracowań analitycznych oraz sprawdzania i udzielania informacji, 18 XI 1972 r., k. 64.

⁴⁴ AIPN Wr, 0164/100, Protokół brakowania akt nr 96/89, 27 II 1989 r., k. 2–142; AIPN Wr, 00226/21, Protokół brakowania akt nr 98/89, 3 I 1989 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 105/89, 27 IX 1989 r., k. 73–78v. Por. J. Jakubów, *Pacyfikacja wystąpień w obronie Kościoła w Brzegu 25–26 maja 1966. Opozycja – Kościół – organy bezpieczeństwa PRL na terenie powiatu brzeskiego 1945–1966*, Wrocław 2006.

⁴⁵ Wyjątek, zapewne w następstwie błędu popełnionego w trakcie nadawania numeracji, stanowi protokół brakowania akt nr 109/89, sporządzony 2 I 1990 r.

⁴⁶ Julian Urantówka, ur. 17 II 1924 r. w Topoli (pow. pińczowski), s. Stanisława i Stanisławy z d. Gorgoń. W latach 1944–1945 żołnierz Batalionów Chłopskich na Kielecczyźnie. Od 1 II 1945 r. milicjant Posterunku MO w Kazimierzy Wielkiej, a od 20 VI 1945 r. milicjant Posterunku MO w Drażejewie. Od 9 I 1946 r. zastępca komendanta Posterunku MO w Opatowcu. Od 15 II 1947 r. zastępca dowódcy plutonu do spraw polityczno-wychowawczych, a od 27 V 1947 r. instruktor polityczno-wychowawczy KP MO w Pińczowie. W latach 1947–1948 słuchacz, a od 13 III 1948 r. wykładowca prawa karnego i administracyjnego Szkoły Oficerów Polityczno-Wychowawczych MO w Łodzi. Od 15 II 1950 r. w dyspozycji komendanta MO miasta Łodzi. Od 23 III 1950 r. referent operacyjny Wydziału Służby Zewnętrznej, od 15 VII 1950 r. starszy referent operacyjny Sekcji 3 Wydziału II, a od 15 III 1951 r. dowódca Kompanii Regulacji Ruchu KM MO w Łodzi. Od 1 VI 1953 r. zastępca naczelnika, a od 1 XII 1955 r. naczelnik Wydziału II KM MO w Łodzi. W 1961 r. ukończył zaoczne studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi, uzyskując tytuł magistra. Od 1 V 1966 r. komendant MO miasta Krakowa i jednocześnie zastępca komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie. Od 10 II 1969 r. komendant wojewódzki MO w Szczecinie. Z dniem 20 IX 1971 r. wskutek sytuacji „jaka wytwo-

w protokole nr 91/88 z dnia 30 czerwca 1988 r., zatwierdzonym 20 marca 1989 r., w takich przypadkach brakowane akta rozliczano w statystyce za rok, w którym dokonano zatwierdzenia⁴⁷. Ostatni z numerowanych i zachowanych protokołów nosi nr 127/90. Brakuje natomiast protokołu nr 115/90. Być może jest nim *de facto* protokół z dnia 22 stycznia 1990 r., jeden z trzech tego rodzaju dokumentów sporządzonych w Wydziale „C” i nieposiadających numeracji (zapewne wskutek wspomnianego już pośpiechu, który towarzyszył brakowaniu akt), jakie się zachowały⁴⁸.

Począwszy od protokołu brakowania nr 86/88 coraz rzadziej wypełniano formularz protokołu zniszczenia akt. Do końca stycznia 1990 r. uczyniono to tylko siedmiokrotnie. Po raz ostatni fakt zniszczenia dokumentacji odnotowano w nieposiadającym numeru, sporządzonym na zwykłym arkuszu papieru kancelaryjnego, protokole z dnia 30 stycznia 1990 r.

Jak wspomniano, fizyczne zniszczenie akt mogło nastąpić dopiero po zatwierdzeniu protokołu brakowania przez powołującego komisję. Zachowane protokoły świadczą, że ta zasada była rygorystycznie przestrzegana w Wydziale „C” WUSW w Opolu. Większość z nich zatwierdził zastępca szefa WUSW ds. SB w Opolu płk Kazimierz Dunaj, po kilka – szef urzędu płk Julian Urantówka i naczelnik Wydziału „C” ppłk Gustaw Podgórski, a tylko jeden – ówczesny zastępca tego ostatniego mjr Józef Macewicz⁴⁹. Dwukrotnie zdarzyło się w omawianym okresie, że zatwierdzenie miało formę nieczytelnego podpisu płk. Dunaja, bez towarzyszącej mu zazwyczaj imiennej pieczęci służbowej⁵⁰. Poza stosunkowo nielicznymi,

rzyła się w związku z zajęciami grudniowymi na Wybrzeżu Szczecińskim” został przeniesiony na stanowisko komendanta wojewódzkiego MO w Opolu. Od 1 VIII 1983 r. szef WUSW w Opolu. Z dniem 1 XII 1989 r. m.in. z powodu „złego klimatu politycznego wytworzonego wobec jego osoby w Opolu” przekazany do dyspozycji dyrektora Departamentu Kadr MSW. Zwolniony ze służby z dniem 5 IV 1990 r. Kolejne awanse: st. strz. – 1946 r., chor. – 1948 r., ppor. – 1950 r., por. – 1954 r., kpt. – 1957 r., mjr – 1961 r., ppłk – 1965 r., płk – 1969 r. (AIPN, 710/421, Akta osobowe Juliana Urantówki).

⁴⁷ Stąd w tabeli 2. protokół nr 91/88 znalazł się wśród protokołów brakowania z 1989 r. Zob. AIPN Wr, 00226/10, Protokół brakowania akt nr 79/86, 31 XII 1986 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/16, Protokół brakowania akt nr 91/88, 30 VI 1988 r., s. 1.

⁴⁸ Zob. AIPN Wr, 09/521, Protokół brakowania akt, 28 III 1988 r., k. 4–5; *ibidem*, Protokół brakowania akt, 22 I 1990 r., k. 2–3v; AIPN Wr, 072/20, Protokół zniszczenia brudnopisów i dokumentów planu obronnego „PM-85” Wydziału „C”, 30 I 1990 r., k. 18. Dwóm protokołom brakowania i zniszczenia dokumentacji niearchiwalnej o charakterze administracyjnym nadano w Wydziale „C” oznaczenie, rozpoczynające się od nr 1 w ramach konkretnego roku. Zob. AIPN Wr, 09/521, Protokół zniszczenia nr 1/87 nieaktualnych zbiorów aktów prawnych wydanych przez KW MO i WUSW w Opolu w latach 1973–1986, 24 III 1987 r., k. 19–21; *ibidem*, Protokół nr 2/87 wybrakowania aktów prawnych, które utraciły moc obowiązującą na podstawie Obwieszczenia MSW z dnia 15 III 1985 r., 8 VI 1987 r., k. 6–17. Jeszcze innym protokołom brakowania dokumentacji wytworzonej w Wydziale „C” nadawano numerację ciągłą, traktując je analogicznie do protokołów, które dotyczyły akt operacyjnych. Zob. AIPN Wr, 00226/14, Protokół brakowania akt nr 86/88, 5 I 1988 r., s. 1; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 88/88, 10 III 1988 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 89/88, 19 IV 1988 r., b.p. W zakresie sposobu numerowania protokołów, dotyczących tego typu akt, panowała więc pewna dowolność.

⁴⁹ Za protokołami zatwierdzonymi przez Podgórskiego brakowano z reguły wytworzoną w Wydziale „C” dokumentację niepodlegającą rejestracji w ewidencji operacyjnej. W trzech przypadkach przedstawiciele Wydziału „C” zatwierdzili protokoły brakowania akt złożonych do archiwum przez inne wydziały WUSW, co było sprzeczne z Zarządzeniem nr 049/85. Zob. przyp. 10; AIPN Wr, 00226/10, Protokół brakowania akt nr 81/87, 17 XII 1987 r., b.p. (zatwierdził Podgórski); AIPN Wr, 00226/14, Protokół brakowania akt nr 87/88, 20 II 1988 r., b.p. (zatwierdził Podgórski); AIPN Wr, 00226/17, Protokół brakowania akt nr 92/88, 26 VIII 1988 r., s. 1 (zatwierdził Macewicz).

⁵⁰ Zob. AIPN Wr, 00226/19, Protokół brakowania akt nr 95/89, 8 VIII 1989 r., k. 49; AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 101/89, 6 IX 1989 r., k. 49.

odnotowanymi przypadkami⁵¹ nie stwierdzono występowania w zasobie archiwalnym Oddzia-

⁵¹ Por. AIPN Wr, 00226/16, Protokół brakowania akt nr 91/88, 30 VI 1988 r., s. 2, poz. 7 (dot. akt operacyjnych o sygnaturze II/16 dot. Alberta Stojanowskiego i in.); AIPN Wr, 011/4 (Akta sprawy agenturalnego sprawdzenia kryptonim „Flegmatyk” dot. Alberta Stojanowskiego i in.); AIPN Wr, 00226/16, Protokół brakowania akt nr 91/88, 30 VI 1988 r., s. 17, poz. 230 (dot. akt operacyjnych o sygnaturze II/467 dot. Kazimierza Korfantego); AIPN Wr, 011/51, t. 1 (Teczka ewidencji operacyjnej na księdza Kazimierza Korfantego); *ibidem*, t. 2 (Akta sprawy ewidencyjno-obszaryjnej nr 23245 dot. księdza Kazimierza Korfantego); AIPN Wr, 00226/21, Protokół brakowania akt nr 99/89, 3 VIII 1989 r., b.p., poz. 231 (dot. akt SOR kryptonim „Ekstremista” o sygnaturze II/11997 dot. Jarosława Chołodeckiego); AIPN Wr, 011/1753 (Akta SOR kryptonim „Ekstremista” dot. Jarosława Chołodeckiego); AIPN Wr, 00226/21, Protokół brakowania akt nr 99/89, 3 VIII 1989 r., b.p., poz. 151 (dot. akt SOR kryptonim „Student” o sygnaturze II/12131 dot. Janusza Kajdzika); AIPN Wr, 011/1757 (Akta SOR kryptonim „Student” dot. Janusza Kajdzika); AIPN Wr, 00226/21, Protokół brakowania akt nr 99/89, 3 VIII 1989 r., b.p., poz. 10 (dot. akt SOR kryptonim „Baró” o sygnaturze II/12339 dot. Edwarda Jędryszczaka); AIPN Wr, 011/1798 (Akta SOR kryptonim „Baró” dot. Edwarda Jędryszczaka); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 100/89, 12 IX 1989 r., k. 14v, poz. 257 (dot. akt SOR kryptonim „Pomnik” o sygnaturze II/11671); AIPN Wr, 011/1735 (Akta SOR kryptonim „Pomnik”); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 100/89, 12 IX 1989 r., k. 13v, poz. 237 (dot. akt SOR kryptonim „Kurier” o sygnaturze II/11690 dot. Józefa Drażka); AIPN Wr, 011/1736 (Akta SOS kryptonim „Kurier” dot. Józefa Drażka); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 100/89, 12 IX 1989 r., k. 11, poz. 191 (dot. akt SOS kryptonim „Raport” o sygnaturze II/11740 dot. Janusza Sanockiego); AIPN Wr, 011/1742 (Akta SOS kryptonim „Raport” dot. Janusza Sanockiego); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 104/89, 27 VIII 1989 r., k. 71, poz. 1 (dot. akt operacyjnych o sygnaturze II/249 dot. Władysława Gołąbka); AIPN Wr, 011/35 (Akta sprawy ewidencyjno-obszaryjnej kryptonim „Gołąb” dot. Władysława Gołąbka); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 107/89, 18 XII 1989 r., k. 84, poz. 61 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze III/2262); AIPN Wr, 012/3097 (Akta postępowania przygotowawczego dot. kontynuowania działalności NSZZ „Solidarność” w Hucie im. gen. K. Świerczewskiego w Zawadzkiem); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 107/89, 18 XII 1989 r., k. 84, poz. 69 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze III/2301); AIPN Wr, 012/3113 (Akta kontrolno-śledcze dot. aktu sabotażu na linii kolejowej Opole – Kędzierzyn-Koźle); AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 107/89, 18 XII 1989 r., k. 84, poz. 70 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze III/2311 dot. Małgorzaty Eszyk); AIPN Wr, 012/3115 (Akta kontrolno-śledcze dot. Bogusława Filipka i in.); AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 108/90, 2 I 1990 r., s. 15, poz. 184 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze III/2024 dot. Elfydry Preussner); AIPN Wr, 012/3080 (Akta kontrolno-śledcze dot. Elfydry Preussner); AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 108/90, 2 I 1990 r., s. 2, poz. 7 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze III/2263); AIPN Wr, 012/3098 (Akta kontrolno-śledcze dot. sporządzania i kolportażu ulotek w Kluczborku i okolicach); AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 111/90, 10 I 1990 r., b.p., poz. 100 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze K-265/62 dot. Leona Kary); AIPN Wr, 012/2450 (Akta kontrolno-śledcze dot. Leona Kary); AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 112/90, 2 I 1990 r., b.p., poz. 68 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze K-163/53 dot. Józefa Kulasa); AIPN Wr, 012/866 (Akta kontrolno-śledcze dot. Józefa Kulasa); AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 112/90, 2 I 1990 r., b.p., poz. 69 (dot. akt kontrolno-śledczych o sygnaturze K-165/53 dot. Eryka Nowaka i in.); AIPN Wr, 012/867 (Akta kontrolno-śledcze dot. Eryka Nowaka i in.); AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p., poz. 8 (dot. akt TW o sygn. I/16021); AIPN Wr, 0010/1484, t. 1–2 (Akta TW ps. „Bakcył”); AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p., poz. 9 (dot. akt TW o sygn. I/16022); AIPN Wr, 0010/1485, t. 1–2 (Akta TW ps. „Adam”); AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p., poz. 21 (dot. akt TW o sygn. I/16682); AIPN Wr, 0010/1988, t. 1–2 (Akta TW ps. „Julia”). Należy podkreślić, że zniszczenie tych materiałów zostało odnotowane w odpowiednich pozycjach inwentarzy archiwalnych, co może świadczyć o sporządzeniu tych wpisów przed faktycznym pozbyciem się dokumentacji, a nawet przed dokonaniem jej przeglądu przez komisję i oficjalnym zatwierdzeniem protokołów brakowania. Na tych ostatnich brak jednoznacznych adnotacji o odstąpieniu od brakowania wymienionych wyżej akt. Por. odpowiednie pozycje w: AIPN Wr, 00225/8 (Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145); AIPN Wr, 00270/16 (Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 1 do numeru 1096); AIPN Wr, 00269/7 (Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844); AIPN Wr, 00269/8 (Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643); AIPN Wr, 00270/32 (Inwentarz archiwalny akt działu III od numeru 2490/51 do numeru 471/54); AIPN Wr, 00270/36 (Inwentarz archiwalny akt działu III od numeru K-1/56 do numeru K-642/66); AIPN Wr, 00270/38 (Inwentarz archiwalny akt działu III od numeru 1422 do numeru 2232); AIPN Wr, 00194/38 (Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498).

łu IPN we Wrocławiu dokumentacji wymienionej w zatwierdzonych protokołach brakowania, zarówno tych z wypełnionym formularzem protokołu zniszczenia, jak i tych, w których brak takiej adnotacji. Należy przyjąć, że materiały te zostały zniszczone. Akta spraw kontrolno-śledczych wymienionych w jednym (jeśli nie liczyć protokołu nr 2/87, za którym wybrakowano tylko nieaktualne akty prawne wykorzystywane wcześniej w Wydziale „C”) niezatwierdzonym protokole nr 113/90 ocalały i znajdują się obecnie w archiwum wrocławskiego Oddziału IPN⁵².

Funkcjonariusze opolskiej SB nie stosowali się natomiast równie skrupulatnie do innych wymogów formalnych dotyczących zwłaszcza brakowania akt operacyjnych. Na przykład w protokołach nagminnie nie wpisywano kategorii archiwalnej, a także daty powstania akt oraz liczby składających się na nie kart (w tym miejscu często odnotowywano liczbę tomów brakowanych akt). Na podstawie analizy wpisów sporządzonych w rubryce „Rok brakowania” (często umieszczano w niej zamiast daty rocznej kategorię archiwalną nadaną aktom) inwentarzy archiwalnych⁵³ ustalono, że w tego rodzaju przypadkach bardzo często brakowano akta, których okres przechowywania jeszcze nie minął⁵⁴. Co więcej, wielokrotnie brakowano akta operacyjne, precyzując w protokołach, że materiały te tworzono nawet do 1990 r.⁵⁵ Warto podkreślić, że w jednym z protokołów kilka teczek ewidencji operacyjnej księży, zdanych po zakończeniu spraw do archiwum przez Wydział IV, zostało opatrzone wyłącznie numerami rejestracyjnymi spraw operacyjnych. Proces brakowania przebiegał tak szybko, że po przekazaniu tych TEOK do Wydziału „C” zaniechano zgodnego z procedurą wpisania ich do inwentarzy archiwalnych i nadania im

⁵² AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 113/90, 22 I 1990 r., b.p.

⁵³ Podstawowe środki służące ewidencji akt zakończonych spraw operacyjnych, przekazywanych do archiwów pionu „C” oraz ich formularze omówiła już M. Komaniecka, *Dzienniki korespondencyjne...*, s. 272–278. Mając na uwadze fakt, że dzienniki archiwalne funkcjonujące formalnie w latach 1955–1968 (a w praktyce działania Wydziału „C” WUSW w Opolu wykorzystywane jeszcze później), pełniły rolę inwentaryzacyjną, ze względów stylistycznych w niniejszym opracowaniu rozciągnięto na nie właściwszy z merytorycznego punktu widzenia termin „inwentarz archiwalny”. Stosowano go w resorcie spraw wewnętrznych dopiero od 1968 r.

⁵⁴ Dotyczy to także akt SB wybrakowanych przed zakończeniem okresu przechowywania, po ich uprzednim sfilmowaniu. Zob.: AIPN Wr, 00226/19, Protokół brakowania akt nr 94/89, b.p.; AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, k. 154v–199; AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 1v–45v; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 127/90, 16 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00225/12, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu IV od numeru 1 do numeru 338, k. 17v–18. Porównując dokonane w inwentarzach i protokołach brakowania zapisy określające kategorię archiwalną (rok brakowania), należy pamiętać, że na przestrzeni czasu zmieniano kategorie archiwalne i okresy przechowywania poszczególnych rodzajów akt w obowiązującym w resorcie spraw wewnętrznych wykazie akt. W wielu przypadkach rubryka „Rok brakowania” w inwentarzu archiwalnym nie została wypełniona. Zdarzało się też często, że określano w niej niewłaściwą kategorię archiwalną (rok brakowania), przewidzianą dla akt danej sprawy w nieaktualnym już wykazie akt, bezmyślnie przenosząc błędną kategorię nadaną aktom w jednostce operacyjnej. Por. AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643, *passim*. Zob. też M. Komaniecka, *Dzienniki korespondencyjne...*, s. 274–275.

⁵⁵ Por. AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 102/89, 11 IX 1989 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 103/89, 11 IX 1989 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 104/89, 27 VIII 1989 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 106/89, 25 IX 1989 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 109/89, 2 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 114/90, 25 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 116/90, 11 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 121/90, 22 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 122/90, 25 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 123/90, 25 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 124/90, 29 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 126/90, 26 I 1990 r., b.p.

sygnatur⁵⁶. Równie bezceremonialnie i bezprawnie postępowano z aktami zakwalifikowanymi wcześniej do kategorii „A”. Przykładowo w inwentarzu archiwalnym akt działu II przy wpisach dotyczących akt spraw o sygnaturach II/3389, II/3416 i II/3528, określonych jako materiały archiwalne (kategorii „A”), odnotowano numer protokołu brakowania 91/88, jakby potwierdzone w ten sposób „brakowanie” było działaniem całkowicie legalnym. Co istotne, w protokole brakowania kategorię archiwalną akt trzech wymienionych spraw określono jako „B 10”⁵⁷. Analogiczne przykłady występują często w odniesieniu do akt wymienionych w protokole nr 97/89⁵⁸. Postępowanie takie było sprzeczne zarówno z Zarządzeniem nr 049/85⁵⁹, jak i z Ustawą z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, zgodnie z którą niszczenie materiałów archiwalnych przez osoby posiadające szczególny obowiązek ich ochrony, stanowiło (i w dalszym ciągu stanowi) przestępstwo i podlegało karze pozbawienia wolności do lat trzech⁶⁰.

Trzeba podkreślić, że w opolskim Wydziale „C” przestrzegano zasady umieszczania w środkach ewidencyjnych informacji o brakowaniu konkretnych akt⁶¹. Wstępna analiza

⁵⁶ Zob. AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 106/89, 25 IX 1989 r., s. 81, poz. 15–19. Według informacji naniesionej w protokole były to „materiały ewidencji operacyjnej na stanie ewidencyjnym Wydziału IV WUSW w Opolu, które zostały przekazane do Archiwum Wydz[iału] „C” WUSW w Opolu, a którym nie nadano numerów archiwalnych, a które zgodnie z Zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych z dnia 24 VIII 1989 r. podlegają zniszczeniu, mimo nieupłynięcia okresu przechowywania”. Przywołane tu Zarządzenie wprowadzało zmiany strukturalne w resorcie spraw wewnętrznych. W miejsce dotychczasowych departamentów: III, IV, V i VI oraz Inspektoratu Ochrony Przemysłu i Biura Studiów MSW powoływano trzy nowe departamenty: Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Ochrony Gospodarki oraz Studiów i Analiz. Analogiczne zmiany przeprowadzono w terenowych jednostkach organizacyjnych. Zarządzenie w ogóle nie poruszało kwestii brakowania dokumentacji likwidowanych jednostek organizacyjnych SB. Zob. AIPN, 01096/16, Zarządzenie nr 075/89 ministra spraw wewnętrznych w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 24 VIII 1989 r., k. 35–37. Kwestię procedury związanej z przekazywaniem zakończonych spraw operacyjnych do Wydziału „C” omówiła M. Komaniecka, *Dzienniki korespondencyjne...*, s. 272–278.

⁵⁷ Por. AIPN Wr, 00226/16, Protokół brakowania akt nr 91/88, 30 VI 1988 r., s. 173–174 i 179; AIPN Wr, 00270/19, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 2761 do numeru 3575, k. 69v–70, 73v–74 i 92v–93.

⁵⁸ Por. AIPN Wr, 00226/20, Protokół brakowania akt nr 97/89, 30 VI 1989 r., *passim*; AIPN Wr, 00270/19, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 2761 do numeru 3575, k. 92v–100; AIPN Wr, 00270/20, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 3576 do numeru 4135, *passim*; AIPN Wr, 00270/21, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 4136 do numeru 4723, *passim*; AIPN Wr, 00270/23, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 4724 do numeru 5316, *passim*; AIPN Wr, 00270/24, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 5317 do numeru 5910, *passim*; AIPN Wr, 00270/25, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 5911 do numeru 6493, *passim*; AIPN Wr, 00270/26, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 6494 do numeru 7085, *passim*; AIPN Wr, 00270/27, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 7086 do numeru 7697, *passim*; AIPN Wr, 00270/28, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 7680 do numeru 8686, k. 55v–100; AIPN Wr, 00270/29, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 8687 do numeru 9809, *passim*; AIPN Wr, 00270/30, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 9810 do numeru 10862, *passim*; AIPN Wr, 00269/7, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844, k. 1v–39.

⁵⁹ Wprawdzie zezwalano w nim kierownikowi jednostki organizacyjnej na przekwalifikowanie dokumentacji kategorii „B” na kategorię „A” lub zmianę okresu jej przechowywania, po uprzednim porozumieniu się z właściwym archiwum, ale podkreślono, że może to nastąpić wyłącznie „w wyniku uzasadnionej konieczności”. W Zarządzeniu nie ma natomiast mowy o możliwości zmiany przyznanej aktom kategorii „A” na kategorię „B”. Wyraźnie podkreślono w nim, że materiały kategorii „A” przechowywane są trwale i nie podlegają zniszczeniu. Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., § 17, s. 11.

⁶⁰ Ustawa z dnia 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, art. 52 ust. 1 (Dz.U. z 1983 r. Nr 38, poz. 173 z późn. zm.).

⁶¹ Dotychczas stwierdzono dwa przypadki odstępstw od tej zasady. Jeden dotyczy akt TW ps. „Rum” o sygnaturze I/9939, które figurują w protokole nr 93/89, co nie zostało odnotowane w inwentarzu. Por. AIPN Wr,

tych wpisów, ograniczających się z reguły do podania jedynie numeru protokołu brakowania⁶², pozwala na wyciągnięcie interesujących wniosków odnośnie przebiegu procesu brakowania dokumentacji SB na przełomie 1989 i 1990 r. Zwykle adnotacje o brakowaniu, zamieszczane w inwentarzach archiwalnych czy też dzienniku rejestracyjnym⁶³, są zgodne z informacją widniejącą w samym protokole. W inwentarzach spotkać można jednak zapisy, które na pierwszy rzut oka mogą się wydawać błędne, ponieważ stwierdzają wybrakowanie dokumentacji za protokołem innym, niż ten, w którym ona faktycznie figuruje. Co istotne w części tego typu przypadków numery protokołów brakowania odnotowane w inwentarzach są wyższe od ostatniego znanego nam i zachowanego protokołu nr 127/90. Wskazuje to na duże prawdopodobieństwo późniejszego sporządzenia tych dokumentów⁶⁴. Najbardziej znamieny, bo odnoszący się do największej liczby akt, przykład opisanej praktyki dotyczy sfilmowanych teczek personalnych OZI SB, wyszczególnionych w protokole brakowania nr 93/89. Teczki wymienione w pozycjach od 1099 do 1403 według wpisów w inwentarzu zostały wybrakowane za protokołem nr 130/90, natomiast te z pozycji od 1404 do 2460 za protokołem nr 131/90⁶⁵. Kolejny przykład dotyczy podobnej, choć bardziej złożonej sytuacji. Brakowanie teczek o sygnaturze II/12557 wyszczególnionej w protokole nr 126/90 odnotowano w inwentarzu wpisaniem numerów dwóch protokołów: 126/90 i 131/90. Przekreślono przy tym figurującą w tej samej rubryce literę „F”, oznaczającą, że z akt wykonano mikrofilm. Najwyraźniej skreślenie miało wskazywać, iż został on wybrakowany⁶⁶. W zasobie archiwalnym Oddziału IPN we Wrocławiu brak mikrofilmów z taką sygnaturą. Przytoczone tu rozwiązania praktyczne wskazują, że niektóre akta, mimo iż figurują w zatwierdzonym protokole brakowania, z jakiegoś powodu nie zostały zniszczone i uwzględniano je w protokołach sporządzanych później. Niestety tych, jak i figurujących w nich akt nie posiadamy. Prawdopodobnie zostały one również zniszczone. W tych samych protokołach wymienione były mikrofilmowe z akt wcześniej wybrakowanych⁶⁷, stąd przekreślenie

00226/18, Protokół brakowania akt nr 93/89, 1 II 1989 r., s. 138; AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, k. 199v–200. Drugi przypadek dotyczy akt, których wybrakowanie nie zostało odnotowane w dzienniku rejestracyjnym. Zob. przyp. 114.

⁶² Wyjątek stanowi większość wpisów dokonanych w inwentarzu akt OZI. Jego formularz zawierał rubrykę „Adnotacje o zniszczeniu teczek”, w której wskazywano datę sporządzenia protokołu brakowania, liczbę zniszczonych teczek i numer protokołu brakowania, osobno dla teczek personalnych i teczek pracy TW. Niemniej jednak stwierdzono odstępstwa także od tej prawidłowości. Zob. przyp. 98.

⁶³ Rozwój formularzy tego wstępnego środka ewidencyjnego, służącego przede wszystkim rejestracji wszczynanych spraw operacyjnych oraz opracowywanych kandydatów do współpracy, zwerbowanych OZI i innych zainteresowań operacyjnych, przedstawiła również M. Komaniecka, *Dzienniki korespondencyjne...*, s. 266–272. Ostatecznie rodzaje zainteresowań operacyjnych, ewidencjonowanych w dzienniku rejestracyjnym (osób, spraw, faktów, zdarzeń i informacji) określone zostały w 1972 r. Zob. AIPN Wr, 08/696, Zarządzenie nr 079/72 ministra spraw wewnętrznych w sprawie rejestracji przez jednostki Służby Bezpieczeństwa osób i spraw oraz sprawdzania i udzielania informacji, 2 VIII 1972 r., b.p.; AIPN Wr, 053/3210, Wytoczne dyrektora Biura „C” w sprawie prowadzenia rejestracji, ewidencji i opracowań analitycznych oraz sprawdzania i udzielania informacji, 18 XI 1972 r., k. 54–76v.

⁶⁴ Należy pamiętać, że numeracja protokołów jest na ogół tym wyższa, im później je sporządzono. Od tej reguły zdarzają się jednak wyjątki. Zob. tab. 2.

⁶⁵ Por. AIPN Wr, 00226/18, Protokół brakowania akt nr 93/89, 1 II 1989 r., s. 71–158; AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, k. 57v–200; AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 1v–35.

⁶⁶ Por. AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 126/90, 26 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643, k. 72v–73.

⁶⁷ W zasobie OBUiAD IPN we Wrocławiu nie znalazły się mikrofilmowe z teczek personalnych OZI SB o następujących sygnaturach: I/6870, I/6882, I/7488, I/7513, I/7822, I/8040, I/8049, I/8688, I/8691, I/8744,

w przytoczonym przykładzie litery „F” i wpisanie dwóch protokołów brakowania odnośnie teczki o sygnaturze II/12557. Za protokołem nr 126/90 zniszczono oryginalne akta, a za protokołem nr 131/90 – ich kopię. Należy stąd wnioskować, że przegląd dokumentacji uwzględnionej w niektórych protokołach, przeprowadzany przez komisję brakowania był bardziej wnikliwy i zdarzało się, że zarówno akta, jak i wykonane z nich mikrofisz wymagały poddania ich ponownej analizie. Dopiero po jej wykonaniu część kwestionowanych materiałów można było powtórnie wybrakować, uwzględniając je sukcesywnie w kolejnych protokołach brakowania, których numery odnotowano w inwentarzach. Nie wiemy dlaczego fakt wyłączenia części akt z protokołu brakowania nr 93/89 nie został w nim odnotowany. Byłoby to wskazane chociażby w celach informacyjnych i statystycznych. Zaniedbanie to potwierdza tezę, że akcja masowego brakowania akt SB zgromadzonych w Wydziale „C” WUSW w Opolu przebiegała pośpiesznie i poniekąd chaotycznie.

Po zamknięciu procedury brakowania przez zatwierdzenie protokołu można było przystąpić do niszczenia wymienionych w nim materiałów. Stronę techniczną tego procesu w drugiej połowie lat osiemdziesiątych opisuje protokół z kontroli stanu ochrony tajemnicy państwowej i służbowej w Wydziale „C” WUSW w Opolu w 1987 r. Stwierdzono w nim, że „wybrakowane dokumenty kat[egorii] „B” po odpowiednim zabezpieczeniu wywożone są do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach, gdzie w obecności 3 pracowników Wydziału „C” zostają zmielone”⁶⁸. Informację tę potwierdzają dane zawarte w protokołach zniszczenia akt, z jednym wszakże wyjątkiem. Materiały przejęte z wydziałów „W” i „T” (5 523 karty), wyłączone z akt działów I, Im (teczki OZI MO) i II, wymienione w protokole brakowania nr 92/88, zniszczono poprzez spalenie w kotłowni WUSW w Opolu „w piecu przystosowanym do tego celu”⁶⁹.

Z dokumentacji rozliczeń finansowych za przekazywaną do zmielenia makulaturę wynika, że od 8 maja 1987 do 29 stycznia 1990 r. Wydział „C” dziewięciokrotnie wywoził akta do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach (zob. tab. 3.). Ogółem w tym okresie przekazano do zniszczenia ponad dwadzieścia trzy i pół tony dokumentów (w tym po wyborach w czerwcu 1989 r. – 11 250 kg), za które wystawiono faktury na prawie 6 mln złotych (w tym po wyborach czerwcowych – 5 471 770 złotych)⁷⁰. Zgodnie z opinią dyrektora Biura „C” MSW wyrażoną w piśmie z dnia 28 grudnia 1982 r., pracownikom wykonującym

I/8759, I/8763, I/8924, I/8983, I/9019, I/9067, I/9166, I/9190, I/9209, I/9431, I/9686, I/9691, I/9939, I/15526, I/15558. Akta te figurowały początkowo w protokole nr 93/89, za którym, jak wspomniano, wybrakowano materiały sfilmowane. Większość z nich (poza aktami o sygnaturach: I/9190, I/9431 i I/9939) w inwentarzu oznaczono literą „F” (zapewne z powodu pośpiechu nie przekreślano tych oznaczeń z chwilą zniszczenia mikrofisz). Akta o sygnaturach: I/6870, I/6882, I/7488, I/7822 opatrzone ponadto informacją o wybrakowaniu ich za protokołem nr 130/90, natomiast akta o sygnaturach: I/8040, I/8049, I/8688, I/8691, I/8744, I/8759, I/8763, I/8924, I/8983, I/9019, I/9067, I/9166, I/9190, I/9209, I/9431, I/9686, I/9691, I/15526 i I/15558 opisano jako wybrakowane za protokołem nr 131/90. Teczka o sygnaturze I/7513 została według wpisu w inwentarzu wybrakowana w styczniu 1990 r. za protokołem nr 120/90, w którym wpis dotyczący akt o tej sygnaturze opatrzone naniesioną ołówkiem adnotacją „pozostawić w kartotece”. Może ona wskazywać, że ostatecznie postanowiono nie niszczyć tych akt. Możliwe, że uwzględniono je później w protokole nr 130/90 lub 131/90. Zob. AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, *passim*; AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 21v–23; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 120/90, 22 I 1990 r., s. 14.

⁶⁸ AIPN Wr, 09/521, Protokół z kontroli stanu ochrony tajemnicy państwowej i służbowej w Wydziale „C” WUSW Opole w 1987 r., 11 II 1988 r., k. 160.

⁶⁹ AIPN Wr, 00226/17, Protokół brakowania akt nr 92/88, 26 VIII 1988 r., s. 4.

⁷⁰ Zob. AIPN Wr, 09/782, Dokumentacja dotycząca rozliczeń finansowych z tytułu dostarczenia makulatury do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach, *passim*.

Protokół zniszczenia akt

W dniu 1989-08-07 Komisja w składzie
(wymienić nazwiska i stanowiska służbowe)

Przewodniczący: st. mierz. K. Kunialski - ref. to Wydz. C^o urbn

Członkowie: st. chor. W. Podgórski - mt. insp. - " - "

st. mierz. W. Pietrzak - ref. to - " - "

z zastosowaniem przepisów o tajemnicy państwowej i służbowej dokonała zniszczenia akt kat. „B”,

w ilości 270 teczek

ksiąg

kart

tomów,

zgodnie z protokołem brakowania Nr 99/89 zatwierdzonym dnia 1989-08-07

Akta oddano na makulaturę do*)

Zmielono w fabryce papieru w*) Zakład Papiernicze w Krapkowicach

Spalono*)

Podpisy: Przewodniczący

Członkowie:

czynności związane bezpośrednio ze zbiórką i sprzedażą makulatury oraz funkcjonariuszom nadzorującym te czynności, tzn. osobom uczestniczącym w transportowaniu akt, przysługiwało dodatkowe wynagrodzenie. Przeznaczano na nie 50 proc. kwoty wpływów ze sprzedaży makulatury pomniejszonej o poniesione koszty własne. Dodatków finansowych nie przyznawano natomiast pracownikom, wykonującym wyłącznie czynności „dotyczące brakowania akt, względnie kwalifikowania na makulaturę”⁷¹. Zgodnie z tymi ustaleniami znaczna część pieniędzy otrzymanych za akta dostarczone do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach (na podstawie informacji i list kierowanych zwykle raz na kwartał do Wydziału Finansowego WUSW w Opolu) była rozdzielana wśród funkcjonariuszy Wydziału „C”, w różnym stopniu zaangażowanych w przygotowywanie transportów akt przeznaczonych do zniszczenia. W omawianym okresie byli to: Bogusław Jaszcz, Jerzy Klisowski, Waclawa Krysta, Tadeusz Majchrzak, Krzysztof Musiański, Waldemar Pietrzak, Urszula Pluta, Władysław Podgórski, Waclaw Półtorak, Ewa Pytka, Janina Rojewska, Marian Sawicki, Marek Skupski i Andrzej Szyderski⁷². Uczestnictwo niektórych z nich w części transportów potwierdzają też podpisy pod protokołami zniszczenia akt. Należy podkreślić, że zwłaszcza na przełomie 1989 i 1990 r. w transportach, prócz obsady Sekcji 3 – archiwalnej, brali udział także inni funkcjonariusze Wydziału „C”⁷³. Pośrednio może to świadczyć o priorytetowym znaczeniu, jakie przywiązywano w WUSW w Opolu do sprawnego przebiegu akcji brakowania dokumentacji SB.

Oprócz Wydziału „C” akt SB pozbywały się także inne komórki organizacyjne WUSW w Opolu oraz podległe mu RUSW. Zgodnie z Zarządzeniem nr 049/85 brakowano w nich przede wszystkim dokumentację nierejestrowaną w ewidencji operacyjnej, której okres przechowywania nie przekraczał pięciu lat. Sporządzane na tej podstawie protokoły częściej tytułowano jako protokoły zniszczenia, niż jako protokoły brakowania akt. Spisywano je zazwyczaj na zwykłych kartkach papieru kancelaryjnego lub zeszytowego (znormalizowane formularze protokołów brakowania są stosunkowo nieliczne). Dysponujemy łącznie 221 takimi protokołami⁷⁴ z lat 1989–1990, wśród których wyróżnić można dwie grupy. Pierwsza,

⁷¹ *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego, 28 XII 1982 r., b.p.

⁷² *Ibidem*, Informacje i listy funkcjonariuszy Wydziału „C”, którym przysługuje dodatkowe wynagrodzenie za zdaną makulaturę, przekazywane przez naczelnika Wydziału „C” do naczelnika Wydziału Finansowego WUSW w Opolu, *passim*.

⁷³ W aktach osobowych i kartach ewidencyjnych z kartoteki osobowej funkcjonariuszy UB/SB z terenu województwa opolskiego brakuje informacji, mówiących wprost o przynależności funkcjonariuszy Wydziału „C” do poszczególnych sekcji, działających w jego ramach. Pośrednio świadczą o niej sporządzone w schyłkowym okresie działania SB załączniki do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C”, zawierające zestawienia materiałów wykorzystywanych w bieżącej pracy przez część funkcjonariuszy. Zob. AIPN Wr, 09/764, Załączniki do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu, 30 IV–14 V 1990 r., *passim*.

⁷⁴ Por. AIPN Wr, 08/128, Protokoły brakowania i zniszczenia dokumentów Wydziału Ochrony Gospodarki za lata 1972–1990, *passim* (7 protokołów z lat 1989–1990); AIPN Wr, 08/177, Fundusz „O” Wydziału IV: wtyczne, korespondencja, protokoły zniszczeń za lata 1963–1989, *passim* (2 protokoły); AIPN Wr, 08/183, Protokoły zniszczenia akt Wydziału IV za lata 1977–1989, *passim* (24 protokoły); AIPN Wr, 08/211, Protokoły zniszczeń i weryfikacji dokumentów Wydziału Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa za lata 1988–1990, *passim* (62 protokoły); AIPN Wr, 08/242, Protokoły zniszczenia nieaktualnych przepisów, pieczęci i stempli Sekretariatu zastępcy szefa WUSW ds. SB w Opolu za lata 1970–1990, *passim* (2 protokoły); AIPN Wr, 08/296, Protokoły zdawczo-odbiorcze i protokoły zniszczenia Wydziału „W” za 1989 r., *passim* (8 protokołów); AIPN Wr, 08/319, Protokoły kontroli zniszczeń Wydziału VI, *passim* (12 protokołów); AIPN Wr, 08/320, Protokoły zdawczo-odbiorcze Wydziału VI za lata 1981–1989, *passim* (3 protokoły); AIPN Wr, 08/412, Protokoły zniszczenia pieczęci i brakowania akt Inspektoratu Ochrony Funkcjonariuszy za lata 1988–1990, *passim* (6 protokołów); AIPN Wr, 08/847, Protokół brakowania akt RUSW w Opolu,

obszerniejsza dotyczy materiałów o charakterze organizacyjno-kancelaryjnym, niszczonej zarówno przez komórki WUSW w Opolu, jak i przynajmniej niektóre RUSW. Znajdują się wśród nich na przykład nieaktualne przepisy resortowe, listy obecności, grafiki dyżurów, dokumentacja szkoleniowa, książki doręczeń, rejestry poczty specjalnej, dzienniki urzędowe, rozkazy, korespondencja służbowa i dzienniki korespondencyjne. W drugiej grupie, obejmującej 38 protokołów (zob. tab. 4.), wyszczególnione są materiały, posiadające znaczenie operacyjne, takie jak: korespondencja dotycząca zagadnień pracy operacyjnej, dokumentacja funduszu operacyjnego, wnioski wydziałów operacyjnych o zainstalowanie podsłuchów telefonicznych oraz komunikaty Wydziału „T” z podsłuchanych rozmów, a nawet akta spraw rejestrowanych w ewidencji operacyjnej (m.in. teczki tajnych współpracowników, dokumentacja spraw obiektowych). Te ostatnie powinny być zdane do Wydziału „C” i tam wybrakowane, oczywiście o ile stanowiły dokumentację niearchiwalną.

Co charakterystyczne, w kilku protokołach zniszczenia zawierających akta spraw obiektowych, naniesiono nieprawdziwą informację, że podlegały one przechowywaniu poniżej pięciu lat, podczas gdy rzeczywiście minimalny okres, po którym można było je wybrakować wynosił dziesięć lat. W jednym przypadku zaniżono czas przechowywania teczek OZI. Poza tym w obu wymienionych grupach protokołów odnotowano liczne uchybienia proceduralne innego rodzaju. Często wcale nie określano kategorii archiwalnej akt i niszczone dokumentację, której okres przechowywania jeszcze nie upłynął. Oprócz wymienionych przypadków niszczenia materiałów operacyjnych, także w pierwszej grupie protokołów sporządzonych przez jednostki operacyjne i nieoperacyjne komórki organizacyjne WUSW w Opolu często wymieniano dokumentację administracyjną o okresie przechowywania przekraczającym pięć lat, która powinna być przekazana do Wydziału „C”. Dotyczy to na przykład dzienników korespondencyjnych i skorowidzów do nich (kategoria „B 10”), planów szkoleń („B 60”), biuletynów informacyjnych („B 60”), a nawet aktów prawnych kierowników jednostek organizacyjnych MSW, które podlegały wieczystemu przechowywaniu.

Najbardziej rzucającym się w oczy efektem procedury niszczenia materiałów administracyjnych, świadczącym o przeprowadzeniu go z rozmysłem i zadziwiająco drobiazgowością, jest brak najistotniejszych w tej grupie akt dokumentów sprawozdawczych wszystkich

6 XII 1989 r., b.p. (1 protokół); AIPN Wr, 08/848, Protokół zniszczenia akt RUSW w Opolu, 6 XII 1989 r., b.p. (1 protokół); AIPN Wr, 08/903, Pisma i zarządzenia otrzymane z RUSW w Krapkowicach za 1986 i 1990 r., b.p. (1 protokół); AIPN Wr, 08/916, Protokoły zniszczenia i przekazania akt RUSW w Strzelcach Opolskich z lat 1983–1990, *passim* (3 protokoły); AIPN Wr, 08/933, Protokoły zniszczenia dokumentów złożonych do OZ przez RUSW w Głubczycach z 1990 r.; *passim* (2 protokoły); AIPN Wr, 08/1010, Protokoły brakowania i zniszczenia dokumentów RUSW w Brzegu za lata 1986–1990, *passim* (58 protokołów); AIPN Wr, 0164/27, Protokoły zniszczonych akt osobowych cudzoziemców przez Wydział Paszportów za lata 1960–1989, b.p. (1 protokół); AIPN Wr, 0164/28, Protokół zniszczenia resortowych aktów prawnych i przepisów dotyczących cudzoziemców zgodnie z zaleceniami Biura Paszportów MSW, 8 I 1990 r., b.p. (1 protokół); AIPN Wr, 0164/83, Protokoły brakowania i zniszczenia we własnym zakresie w Wydziale Paszportów zarządzeń MSW, KW MO i WUSW za lata 1986–1990, *passim* (4 protokoły); AIPN Wr, 0164/92, Protokoły brakowania i zniszczenia dokumentów paszportowych za lata 1988–1990, *passim* (5 protokołów); AIPN Wr, 0164/194, Protokoły brakowania akt wydziałów „B” i „T” za lata 1959–1990, *passim* (13 protokołów); AIPN Wr, 0290/313, Kopie protokołów zniszczenia nieaktualnych paszportów za 1989 r., b.p. (1 protokół); AIPN Wr, 0290/333, Protokoły zniszczenia paszportów i wkładek paszportowych za lata 1974–1990, *passim* (4 protokoły). Część tego rodzaju protokołów mogła zostać dołączona do teczek, których tytuły nie odzwierciedlają ich zawartości. Stąd istotne jest, by w trakcie opracowywania dokumentacji cywilnych organów bezpieczeństwa państwa komunistycznego (wypełniania formularza opisu archiwaliów) pamiętać o potrzebie szczegółowego informowania o treści materiałów archiwalnych, w tym także o stwierdzonych protokołach brakowania i zniszczenia akt.

pionów operacyjnych opolskiej SB z lat 1971–1990. Nie zachowały się niestety protokoły brakowania uwzględniające tę dokumentację. Nawet gdyby w ogóle je sporządzono, na co nie mamy dowodów, uczynionoby to wbrew Zarządzeniu nr 049/85. Zgodnie bowiem z załączonym do niego wykazem akt, roczne sprawozdania jednostek operacyjnych SB podlegały przechowywaniu przez pięćdziesiąt lat⁷⁵.

Materiały wymienione w części omawianych protokołów komórek organizacyjnych WUSW w Opolu oraz podległych mu jednostek terenowych niszczone w siedzibach urzędów, paląc je lub tnąc w niszczarkach. Zdarzało się, że w wydziale operacyjnym sporządzano protokół, ale uwzględnione w nim akta, być może ze względu na ich znaczną liczbę, przekazywano w celu zniszczenia Wydziałowi „C”. Zapewne były one wywożone do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach wraz z przeznaczoną do zniszczenia dokumentacją z zasobu archiwum WUSW w Opolu. Najczęściej jednak w tej grupie protokołów brakuje informacji o sposobie i miejscu fizycznego zniszczenia akt.

Zupełnie wyjątkowy dowód zacierania śladów działalności operacyjnej SB wobec duchowieństwa katolickiego stanowi 11 protokołów zniszczenia, dotyczących teczek ewidencji operacyjnej biskupów, księży alumnów oraz parafii⁷⁶. Dziesięć z nich sporządziły czteroosobowe komisje, powołane w jednostkach terenowych (za wyjątkiem RUSW w Opolu), w których skład wchodził m.in. zastępca szefów RUSW ds. SB oraz zatrudnieni w nich funkcjonariusze pionu IV SB, odpowiadającego za walkę z Kościołem. Jedenasty protokół, dotyczący teczek zniszczonych przez Wydział IV WUSW w Opolu, przygotowała komisja pod przewodnictwem jego naczelnika mjr. Janusza Kogutkiewicza (zob. tab. 5). Na jego podstawie zniszczono m.in. teczki ewidencji operacyjnej biskupów: Antoniego Adamiuka, Jana Bagińskiego, Gerarda Kusza, Alfonsa Nossola i Jana Wieczorka. Protokoły sporządzono od 8 do 15 września 1989 r. Wszystkie zostały zatwierdzone przez zastępcę szefa WUSW ds. SB w Opolu płk. Kazimierza Dunaja, z reguły bez wskazania daty. Wyjątek stanowi protokół zniszczenia przygotowany przez Wydział IV. Zatwierdzono go 18 września 1989 r. Pismo przewodnie, za którym zwrócono protokoły po ich zatwierdzeniu do RUSW, datowane jest na 20 września. Tymczasem w dokumencie z dnia 14 września, przesyłającym protokół zniszczenia TEOK i TEOB z RUSW w Głubczycach do Wydziału IV (dyplomatycznie nie wspomniano tu, że protokół jest przekazywany celem przedłożenia go do zatwierdzenia) stwierdzono, że akta te już zlikwidowano. Uczyniono to zatem jeszcze przed oficjalnym zatwierdzeniem⁷⁷. Bardziej doniosły jest jednak fakt, że sprawy operacyjne, dotyczące instytucji i duchowieństwa katolickiego, podlegały rejestracji w ewidencji operacyjnej, w związku z czym zgodnie z Zarządzeniem nr 049/85 TEOB, TEOK, TEOA i TEOB nie mogły być brakowane przez tworzące je jednostki i komórki organizacyjne. Polecenie

⁷⁵ Zob. AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., s. 69.

⁷⁶ Jednolitą rejestrację kleru katolickiego oraz aktualnych informacji na temat przejawów wrogości z punktu widzenia SB działalności jego przedstawicieli zainicjowano w 1963 r. Zob. AIPN Wr, 09/470, Zarządzenie nr 0114/63 ministra spraw wewnętrznych w sprawie prowadzenia ewidencji i dokumentowania działalności kleru katolickiego, 6 VII 1963 r., s. 3–4; *ibidem*, Instrukcja nr 002/63 dyrektora Departamentu IV i dyrektora Biura „C” o zasadach i trybie prowadzenia ewidencji i dokumentowania działalności kleru katolickiego, 6 VII 1963 r., s. 5–12.

⁷⁷ Zob. AIPN Wr, 09/564, Pismo zastępcy szefa RUSW ds. SB w Głubczycach mjr. Józefa Zwiecha do naczelnika Wydziału IV WUSW w Opolu, 14 IX 1989 r., b.p.; *ibidem*, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału IV WUSW w Opolu do zastępcy szefa RUSW ds. SB w Głubczycach, 20 IX 1989 r., b.p.

Opole, dnia 1989 - 09 - 15

21

- Z A T W I E R D Z A M -

ZASTĘPCA SZEFA WUSW
ds. Służby Bezpieczeństwa

plk mgr Kazimierz Dunaj

88.09.18.

T A J N E

Egz.nr ...

P R O T O K Ó Ł

u-01435/89

zniszczenia teczek ewidencji operacyjnej na biskupów,
teczek ewidencji operacyjnej na księży, teczek ewidencji
operacyjnej na alumnów i teczek ewidencji operacyjnej
na parafie.

W związku z poleceniem Dyrektora Departamentu IV MSW z dnia
5.09.1989r. zostały zniszczone niżej wymienione materiały operacyjne:

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca	Data urodzenia	Numer rejestracyjny	Dekanat
1.	✓ bp Nossol Alfons s. Alfonsa	8.08.1932	19561	Opole
2.	✓ bp Wiczorek Jan s. Piotra	8.02.1935	26277	Opole
3.	✓ bp Adamiuk Antoni s. Andrzeja	18.12.1913	17782	Opole
4.	✓ bp Kusz Gerard s. Wiktora	23.10.1939	22256	Opole
5.	✓ bp Bagiński Jan s. Antoniego	31.05.1932	25195	Opole
6.	✓ ks. Paszkowski Zbigniew s. Cypriana	24.04.1952	45953	Niemodlin
7.	✓ ks. Zająca Stefan s. Romana	1.02.1961	47318	Opole
8.	✓ ks. Wróblewski Józef s. Bolesława	20.07.1929	16348	Opole
9.	✓ ks. Iwaniec Wiesław s. Stanisława	27.02.1962	47286	Opole
10.	✓ ks. Urban Lesław s. Adolfa	2.04.1961	47314	Opole
11.	✓ ks. Szpak Józef s. Alojzego	11.06.1961	50394	Opole
12.	✓ ks. Skrobocz Wojciech s. Maksymiliana	7.04.1935	23253	Opole
13.	✓ ks. Skomudek Hubert s. Teodora	9.05.1935	23151	Opole
14.	✓ ks. Sachta Edmund s. Pawła	10.06.1955	41207	Opole

dyrektora Departamentu IV MSW gen. Tadeusza Szczygła⁷⁸, na które powoływali się sygnatariusze wszystkich jedenastu protokołów zniszczenia, również było złamaniem zapisów tego Zarządzenia.

Należy podkreślić, że we wrześniu 1989 r. znaczne ilości materiałów, odnoszących się do działań opolskiej SB wobec Kościoła katolickiego, brakowane były także przez Wydział „C”. Dotyczy to oprócz wcześniej wspomnianej dokumentacji administracyjnej, także akt operacyjnych. Świadczą o tym zarówno zamieszczone w trzech protokołach informacje, pozwalające określić przedmiot zainteresowania operacyjnego w sprawach, których akta brakowano⁷⁹, jak i skład komisji przygotowujących protokoły. Należy pamiętać, że zwykle w skład komisji powoływanych w WUSW w Opolu, prócz przedstawiciela pionu milicyjnego, wchodził też funkcjonariusze dwóch różnych wydziałów SB, które wcześniej zdały do archiwum Wydziału „C” największą liczbę brakowanych akt⁸⁰. Tymczasem spośród pięciu, sporządzonych we wrześniu 1989 r. protokołów brakowania, w których jako członkowie komisji figurują funkcjonariusze Wydziału IV, tylko protokół nr 101/89 został opracowany przy współudziale przedstawicieli innych wydziałów (zob. tab. 2.). Akta wybrakowane w tym miesiącu przez komisje złożone wyłącznie z funkcjonariuszy tzw. czwórki dotyczyły w większości zagadnień operacyjnego rozpracowania Kościoła katolickiego. Chociaż znalazły się wśród nich też teczki spraw prowadzonych przez pracowników innych jednostek operacyjnych SB województwa opolskiego⁸¹.

Podobnie jak akta Wydziału IV, na polecenie przedstawicieli kierownictwa poszczególnych jednostek organizacyjnych centrali MSW niszczone także materiały innych operacyj-

⁷⁸ Omawiane protokoły zniszczenia zgodnie datują to pismo na 5 IX 1989 r., choć w analogicznych protokołach, sporządzanych w innych WUSW, powoływano się na pismo dyrektora Departamentu IV z dnia 1 IX 1989 r. Do pisma Departamentu IV nr Ua-001851/89 z dnia 1 IX 1989 r. nawiązał też dyrektor Biura „C”, prosząc szefów WUSW o przesłanie do podległej mu jednostki organizacyjnej kopii protokołów zniszczenia wymienionych w nim dokumentów. W zasobie Oddziału IPN we Wrocławiu nie odnaleziono dotychczas pisma, zawierającego polecenie zniszczenia dokumentacji działań operacyjnych SB przeciwko Kościołowi katolickiemu. Zapewne należy je utożsamiać z pismem gen. Tadeusza Szczygła do wszystkich WUSW, informującym o uchynieniu przepisów regulujących działalność Departamentu IV, o którym wspomina R. Peterman. Zob. R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt...*, s. 383; AIPN, 0326/586, t. 1–7, Protokoły zniszczenia dokumentów TEOP i TEOK, *passim*; AIPN Wr, 09/1112, Pismo dyrektora Biura „C” płk. Kazimierza Piotrowskiego, 6 IX 1989 r., k. 1.

⁷⁹ Zob. AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 102/89, 11 IX 1989 r., k. 51–52v; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 105/80, 27 IX 1989 r., k. 73–78v; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 106/89, 25 IX 1989 r., k. 80–82.

⁸⁰ Część protokołów dotyczy akt operacyjnych wytworzonych także przez inne, niereprezentowane w komisji komórki organizacyjne. Potwierdzają to liczne zapisy w inwentarzach archiwalnych, wskazujące jednostkę operacyjną zajmującą się daną sprawą. Zob. AIPN Wr, 00226/18, Protokół brakowania akt nr 93/89, 1 II 1989 r., *passim*. Został on podpisany przez komisję złożoną z funkcjonariuszy wydziałów: Inspekcji, II i III. Zawiera m.in. wpisy dotyczące TW służby MO. Przytoczenie bliższych danych, co do liczby brakowanych w opolskim Wydziale „C” materiałów poszczególnych pionów operacyjnych SB wyłącznie na podstawie informacji pochodzących z protokołów nie jest możliwe. Aby je uzyskać, należałoby przeprowadzić szczegółową i niezwykle pracochłonną analizę zachowanych środków ewidencyjnych.

⁸¹ Por. AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 103/89, 11 IX 1989 r., k. 54–70 oraz AIPN Wr, 00270/19, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 2761 do numeru 3575, k. 76v–77; AIPN Wr, 00270/20, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 3576 do numeru 4135, k. 22v–100; AIPN Wr, 00270/21, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 4136 do numeru 4723, k. 2v–55; AIPN Wr, 00270/30, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 9810 do numeru 10862, k. 63v–100; AIPN Wr, 00269/7, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844, *passim*; AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643, *passim*; AIPN Wr, 00225/11, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu II od numeru 12644 do numeru 13104, k. 1v–20.

nych i pomocniczych pionów opolskiej SB. Był to proces ogólnopolski. Wytyczne do WUSW przekazywano pisemnie⁸² bądź ustnie w trakcie telekonferencji i odpraw służbowych kierownictwa MSW z przedstawicielami jednostek terenowych⁸³. O wynikach wspólnych ustaleń były następnie informowane poszczególne jednostki operacyjne podczas odpraw kierownictwa SB w WUSW. Szczęśliwie dysponujemy zbiorem stenogramów z przebiegu narad, odpraw i posiedzeń kierownictwa SB na Opolszczyźnie, poświęconych aktualnej sytuacji społeczno-politycznej i omówieniu najistotniejszych problemów resortu z lat 1985–1990⁸⁴. Funkcję protokolanta pełnił w trakcie tych spotkań kpt. Jakub Klag⁸⁵. Stenogramy w sposób

⁸² Zob. R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt...*, s. 384. W zasobie archiwalnym BUiAD IPN, w teczce zawierającej materiały dotyczące wyjaśnień udzielanych 30 I 1990 r. przez przedstawicieli kierownictwa MSW w kwestii masowego niszczenia akt SB, znajdują się dwa niepodpisane i datowane w styczniu 1990 r. (bez wskazania daty dziennej) czystopisy pism. Pierwszy z nich, skierowany do szefów WUSW i dyrektorów departamentów operacyjnych MSW, przewidziany do rozesłania w formie szyfrogramu miał być podpisany przez szefa SB MSW płk. Jerzego Karpacza, a drugi prawdopodobnie przez dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego (świadczy o tym dyspozycja, zgodnie z którą mieli je otrzymać wszyscy naczelnicy wydziałów „C” WUSW). Określają one procedurę brakowania akt wytworzonych przez likwidowane jednostki SB, „szczególnie niemających znaczenia historycznego lub operacyjnego”. Akta miały być podjęte z archiwów i poddane analizie przez jednostki organizacyjne resortu. Te miały zadecydować o ich pozostawieniu lub wybrakowaniu. W obu projektach wskazywano na określoną w § 17 Zarządzenia nr 049/85 możliwość zmiany kategorii archiwalnej akt (nie przypominając przy tym, że dotyczyła ona tylko zmiany kategorii „B” na kategorię „A” lub zmiany okresu przechowywania). Legalistyczny wydzwitek obu tekstów (których treść jest niemalże identyczna) oraz użyta w nich argumentacja skłaniają do przypuszczenia, że sporządzono je *ex post*, by (po antydatowaniu) stanowiły potwierdzenie oficjalnego stanowiska MSW w kwestii niszczenia akt, jakie zostało sformułowane 30 I 1990 r. Zob. przyp. 59 i 103; AIPN, 0550/15/CD, Szyfrogram szefa Służby Bezpieczeństwa MSW płk. Jerzego Karpacza do szefów WUSW i dyrektorów departamentów operacyjnych MSW, styczeń 1990 r., k. 1; AIPN, 0550/15/CD, Pismo do naczelników wydziałów „C” WUSW, styczeń 1990 r., k. 2.

⁸³ Zob. R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt...*, s. 385. Peterman przytoczył przekazane rzekomo 9 I 1990 r. w trakcie telekonferencji kierownictwa MSW z przedstawicielami WUSW polecenia gen. Bogusława Stachury i gen. Krzysztofa Majchrowskiego, dotyczące niszczenia archiwaliów oraz płk. Jerzego Karpacza w kwestii konieczności odzyskania przez szefów WUSW akt SB znajdujących się w PZPR. W tym kontekście bardziej zrozumiałe są słowa wypowiedziane przez zastępcę dyrektora Departamentu Ochrony Gospodarki MSW płk. Tadeusza Zaorskiego w trakcie telekonferencji przedstawicieli tego pionu w dniu 9 I 1990 r.: „Tow[arzysze] naczelnicy – na dzisiejszej telekonferencji celowo nie poruszyłem spraw związanych z reorganizacją SB. Było to przedmiotem wczorajszej telekonferencji szefa SB tow[arzysza] płk. Karpacza, a jutro na ten temat odbędzie się krajowa odprawa dla z[astęp]ców szefów WUSW ds. SB. Odpowiednie ustalenia na pewno zostaną wam przez uczestników odprawy przekazane”. Z powyższego cytatu wynika, że w którymś z dokumentów opisujących treść obu wspomnianych telekonferencji wskazano błędnie datę odbycia narady. Wiemy jednak, że krajowa odprawa kadry kierowniczej SB odbyła się 10 I 1990 r. Zatem zgodnie ze słowami Zaorskiego telekonferencja z udziałem generałów Stachury i Majchrowskiego oraz płk. Karpacza odbyła się nie 9, lecz 8 I 1990 r. Zob. AIPN Wr, 08/551, Stenogram telekonferencji przedstawicieli pionu ochrony gospodarki z dnia 9 I 1990 r., 18 I 1990 r., k. 9; AIPN Wr, 054/1497, Program odprawy kadry kierowniczej Służby Bezpieczeństwa w dniu 10 stycznia 1990 r., 9 I 1990 r., k. 23.

⁸⁴ Zob. AIPN Wr, 09/140, Stenogramy narad i odpraw służbowych kierownictwa SB WUSW w Opolu z lat 1985–1990, k. 31–67.

⁸⁵ Jakub Klag, ur. 27 VII 1948 r. w Ratnowicach (pow. nyski), s. Władysława i Genowefy z d. Kunicka. W latach 1967–1972 studiował historię w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu. Od 1972 r. pracował jako nauczyciel w Liceum Ogólnokształcącym w Koźlu. Od 16 IV 1973 r. starszy oficer operacyjny Wydziału „C” SB KW MO w Opolu. Od 21 I 1975 r. student Studium Podyplomowego Akademii Spraw Wewnętrznych w Świdrze. Od 1 VI 1975 r. inspektor, a od 1 X 1976 r. starszy inspektor Wydziału II SB KW MO/WUSW w Opolu. Od 1 X 1985 r. starszy inspektor Inspektoratu Analityczno-Informacyjnego zastępcy szefa WUSW ds. SB w Opolu. Zwolniony ze służby 15 IV 1990 r. Kolejne awanse: sierż. – 1973 r., ppor. – 1969 r., por. – 1979 r., kpt. – 1983 r. (AIPN Wr, 0251/62, Akta osobowe Jakuba Kłaga).

niezwykle sugestywny oddają nerwową atmosferę panującą w szeregach opolskiej SB, widoczną zwłaszcza od momentu rozpoczęcia kampanii przed wyborami parlamentarnymi w czerwcu 1989 r., a trwającą nieprzerwanie aż do stycznia 1990 r. Dwa z nich opisują także wyznaczanie konkretnych zadań związanych z niszczeniem dokumentacji. I tak, na odprawie służbowej w dniu 21 grudnia 1989 r. (prowadzonej przez zastępcę szefa WUSW ds. SB w Opolu płk. Kazimierza Dunaja) postanowiono, że „Wydz[iał] Śl[edczy] musi dokonać oceny akt kontrolnych postępowań przygotowawczych, znajdujących się w Wydz[iale] »C« od 1945 r. (w trybie pilnym) – w aktach muszą pozostać tylko mat[eriały] śledcze”. Ponadto zalecono „dokonać przeglądu wszystkich teczek oper[acyjnych] – (spraw, teczek] pracy [TW]) czy znajdują się [w nich] mat[eriały] na działaczy »S[olidarności]« – mat[eriały] te należy zniszczyć (dot[yczy] TW czynnych i wyeliminowanych)”. Nakazano też „dokonać oceny najwartościowszej agentury – wycofać z kart[otek] Wydz[iału] »C« po uzgodnieniach z zastępcą szefa WUSW (czynnych) kartą E-16 np. TW ps[eudonim] [...], Wydz[iał] czy rejon w [...] pionu [...], nr ewid[encyjny] [...], pozyskany dn[ia] [...] na zasadzie [...], z dn[iem] [...] wyeliminowany, ateczka pers[onalna] i pracy zgodnie z decyzją szefa, zastępcy szefa WUSW komisyjnie zostały zniszczone jako bezwartościowe”. Poza tym „zastępca szefa WUSW podjął decyzję – spr[awy] złożone w arch[iwum] na czoł[owych] działaczy »S[olidarności]« wyjąć i wyłączyć mat[eriały] operacyjnych [tak w oryginale – przyp. S.B.] kompromitujące. Opracować nowe wnioski o zaniechanie spraw. W sprawach na dosłowną czołówkę »S[olidarności]« zrobić szerszą końcową analizę”⁸⁶. Z kolei na odprawie w dniu 15 stycznia 1990 r. (prowadzonej także przez płk. Kazimierza Dunaja) określono następująco sposób postępowania z dokumentacją likwidowanych agend SB w RUSW: „Zastępcy [szefów RUSW ds. SB] dokonają analizy mat[eriałów] [operacyjnych] pod kątem przydatności do dalszej pracy:

- archiwa,
- do dalszej pracy,
- wyrejestrować z kart[otek] Wydz[iału] „C” – O[soby] Z[abezpieczone]⁸⁷.

⁸⁶ Zob. AIPN Wr, 09/140, Stenogram protokołu odprawy służbowej, 21 XII 1989 r., k. 65–65v.

⁸⁷ Zastosowany tu skrót nie dotyczy kategorii osób zaufanych, funkcjonującej w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w pionach pomocniczych SB: „B” (obserwacji zewnętrznej), „T” (techniki operacyjnej) i „W” (perlustracji korespondencji). Piony te bardzo rzadko były reprezentowane w RUSW – zwykle dotyczyło to jednostek funkcjonujących w specyficznych warunkach, sprzyjających nasileniu pewnych istotnych z punktu widzenia SB zagrożeń na konkretnym terenie. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych w strukturze SB w województwie katowickim (najbardziej rozbudowanej w skali kraju) komórki pionów „T” i „W” istniały tylko w czterech RUSW oraz w Miejskim Urzędzie Spraw Wewnętrznych w Bytomiu. Osoba zabezpieczona (w różnych okresach funkcjonowały też nazwy zamienne: „osoba zastrzeżona”, „zainteresowanie operacyjne”) pozostawała we wstępnym zainteresowaniu danej jednostki operacyjnej SB, ale niesprecyzowanym jeszcze na tyle, by można ją było traktować jako kandydata na tajnego współpracownika, czy też osobę, wobec której należy wszcząć rozpracowanie operacyjne. Chcąc uniknąć możliwości zarejestrowania takiej osoby przez inną jednostkę, dokonywano jej wstępnej rejestracji w pionie „C” właśnie jako osoby zabezpieczonej. Z chwilą kiedy w jednostce SB zapadała decyzja o rozpracowywaniu takiej osoby jako kandydata na TW, a później o jego werbunku bądź, gdy formalnie postanowiono potraktować ją jako figuranta rozpracowania operacyjnego, skreślano wpis „OZ” w rubryce „Kategoria” dziennika rejestracyjnego i wpisywano obok skrót, odnoszący się do konkretnego rodzaju zainteresowania (np. „KTW” – kandydat na TW, „TW”, „Kw. Ew.” – Kwestionariusz Ewidencyjny, „os. w spr. op. spr.” – osoba w sprawie operacyjnego sprawdzenia). Niejednokrotnie dopiero przy wyrejestrowaniu osoby zabezpieczonej z ewidencji operacyjnej, gdy dotyczące jej akta przekazywano do Wydziału „C”, jego funkcjonariusze traktowali je jak teczki OZI i ewidencjonowali w inwentarzu akt działu I, mimo iż formalnie nie zawierały one żadnych informacji, świadczących o podjętej współpracy, a w dzienniku rejestracyjnym nadal figurowały jako materiały OZ. Już Instrukcja nr 03/60 z dnia 2 VII 1960 r. o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa zezwalała na zastrzeżenie w ewidencji

operacyjnej niektórych osób, z własnej woli lub z inicjatywy SB udzielających jej pomocy obywatelskiej, o ile istniała potrzeba utrzymywania z nimi bardziej systematycznych kontaktów (z wyjątkiem tych, z którymi utrzymywano kontakty z racji zajmowanych przez nie stanowisk kierowniczych). W Instrukcji nr 05/60 dyrektora Biura „C” z dnia 22 IX 1960 r. zastosowano w stosunku do nich termin „osoba zabezpieczona”. Natomiast w Wytycznych Biura „C” MSW z dnia 14 X 1960 r. analogiczne znaczenie nadano określeniu „osoba zastrzeżona”. Z kolei Zarządzenie nr 0206/61 ministra spraw wewnętrznych z dnia 13 XII 1961 r. jako jedną z rejestrowanych grup wskazuje „osoby ujawnione i ujawniane w toku pracy operacyjnej i śledczej oraz analizy materiałów archiwalnych, przeciwko którym brak jest podstaw do wszczęcia sprawy operacyjnej (rozpracowania, sprawdzenia, obserwacji) lub śledztwa, lecz ze względu na ich przeszłość, pochodzenie, działalność, byłe lub obecne powiązania z obiektem lub zagadnieniem, interesują lub mogą w określonych sytuacjach interesować Służbę Bezpieczeństwa, a posiadane dane, dotyczące tych osób mogą ułatwić realizację bieżących zadań operacyjnych”. Grupy tej nie określono jednak jeszcze wówczas mianem „osób zabezpieczonych (zastrzeżonych)”. Na rejestrację obu wymienionych wcześniej kategorii osób w pionie „C” zezwalała jednostkom operacyjnym SB także Instrukcja w sprawie zasad i trybu rejestracji spraw i osób będących w operacyjnym zainteresowaniu jednostek Służby Bezpieczeństwa oraz sprawdzania i udzielania informacji z czerwca 1962 r., która w dalszym ciągu określała jako „osoby zastrzeżone” tylko grupę, o której była mowa w Instrukcji nr 03/60. W Wytycznych dyrektora Biura „C” z dnia 14 VII 1962 r. w odniesieniu do obu kategorii osób mowa jest zamiennie o ich zastrzeganiu i zabezpieczaniu. Wytyczne określiły procedurę ich rejestracji i usuwania z ewidencji, którą następnie uszczegółowiły Wytyczne Biura „C” z dnia 14 II 1966 r. Wreszcie Wytyczne dyrektora Biura „C” z dnia 18 XI 1972 r. przewidziały możliwość ewidencjonowania różnych kategorii osób, którymi z rozmaitych względów interesowała się SB, a nie kwalifikowały się one do rejestracji przy okazji wszczynania i prowadzenia czterech podstawowych działów spraw operacyjnych, pod jedną nazwą „zainteresowania operacyjnego” (pojęcie to występuje wprawdzie już w Instrukcji załączonej do Zarządzenia nr 079/72 ministra spraw wewnętrznych z dnia 2 VIII 1972 r., nie zostało tam jednak zdefiniowane). W ramach tej kategorii zezwolono rejestrować „osoby, z którymi utrzymywane są kontakty operacyjne dla zabezpieczenia przed nawiązaniem z nimi tego rodzaju kontaktu przez inną jednostkę oraz inne osoby pozostające w zainteresowaniu operacyjnym, np. upoważnione do wykonywania stanowiących tajemnicę państwową prac obronnych i techniczno-konstrukcyjnych, produkcji zbrojeniowej itp.” Należy podkreślić, że na podstawie odrębnych szczegółowych normatywów (wydawanych od lat pięćdziesiątych aż do osiemdziesiątych) zastrzeżeniu lub zabezpieczeniu podlegały m.in. osoby, którym odbierano możliwość wyjazdu za granicę, niektóre osoby opiniowane pod kątem dostępu do tajemnicy państwowej oraz w związku z ich staraniami o uzyskanie karty turystycznej, dokumentów umożliwiających zamieszkanie w strefie przygranicznej, dokumentów żeglarskich czy zezwolenia na broń palną. Z pewnością szeroka kategoria osób, podlegających rejestracji na zasadzie zastrzeżenia lub zabezpieczenia, zasługuje na odrębne i szczegółowe omówienie. W dzienniku rejestracyjnym Wydziału „C” WUSW w Opolu równolegle stosowane są skróty ZO (zainteresowanie operacyjne) i OZ (osoba zabezpieczona/zastrzeżona), które odnosiły się do tej samej kategorii rejestracji. Wynika to zapewne z faktu, że funkcjonariusze Wydziału „C”, dokonujący rejestracji, nie dbali o ujednoczenie zapisów i dostosowywali je do sformułowań, jakie dowolnie na kartach rejestracyjnych umieszczali funkcjonariusze jednostek operacyjnych. Por. AIPN Wr, 00224/4, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od nr 31045 do 33394, k. 92v–94 (poz.: 33162, 33163, 33181, 33191); AIPN Wr, 00224/5, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od nr 33395 do 35032, k. 3v (poz. 33463) i 5v (poz. 33517); AIPN Wr, 0010/1457 (Akta OZ nr ewidencyjny 33463); AIPN Wr, 0010/1919 (Akta LK kryptonim „Komnata”); AIPN Wr, 0010/1930 (Akta OZ nr ewidencyjny 33517), AIPN Wr, 0010/2177, t. 1–2 (Akta TW ps. „Claudia”); AIPN Wr, 0010/2588, t. 1–2 (Akta TW ps. „Ryś”); AIPN Wr, 011/1965 (Kwestionariusz Ewidencyjny kryptonim „Filatelista”). Zob. też *Instrukcja nr 03/60 z dnia 2 VII 1960 r. o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej służby bezpieczeństwa* [w:] *Instrukcje o pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 95–97; AIPN Wr, 053/3155, t. 2, Wytyczne Biura „C” MSW w sprawie trybu rejestracji zastrzeżeń, zabezpieczeń i zainteresowań obiektowych oraz sprawdzania i udzielania informacji o osobach ubiegających się o paszport, 14 II 1966 r., k. 63–64v; AIPN Wr, 053/3211, t. 1, Instrukcja nr 05/60 dyrektora Biura „C” o trybie rejestracji tajnych współpracowników, lokali kontaktowych, mieszkań konspiracyjnych, skrzynek kontaktowych, spraw operacyjnych i osób rozpracowywanych, sprawdzanych i obserwowanych oraz sprawdzaniu i udzielaniu informacji przez komórki ewidencji operacyjnej, 22 IX 1960 r., s. 3; *ibidem*, t. 52, Zarządzenie nr 0206/61 ministra spraw wewnętrznych w sprawie kategorii osób podlegających rejestracji w kartotece ogólnoinformacyjnej Biura „C” MSW i wydziałów „C” KW MO, 13 XII 1961 r., s. 1; *ibidem*, t. 25, Instrukcja w sprawie zasad i trybu rejestracji spraw i osób będących w operacyjnym zainteresowaniu jednostek Służby Bezpieczeństwa oraz sprawdzania i udzielania informacji

Naczelnicy wydz[iałów] operacyjnych są odpowiedzialni za pomoc przy kwalifikacji materiałów z rejonów. Kryt[eria] brakowania – wartość operacyjna, poznawcza i historyczna. Przed likwidacją agend SB – należy przejąć i zniszczyć wszystkie materiały z instancji partyjnych, gospodarczych”⁸⁸.

Z analizy dostępnych informacji źródłowych, zawartych przede wszystkim w protokołach brakowania i środkach ewidencyjnych akt operacyjnych (inwentarzach archiwalnych i dzienniku rejestracyjnym) wynika, że przynajmniej niektóre z powyższych zaleceń były realizowane w trakcie brakowania akt SB, zgromadzonych w Wydziale „C” WUSW w Opolu. Akcja opróżniania magazynów, której tempo zmniejszyło się po wrześniu 1989 r., stale przybierała na sile od końca tego roku, po przeprowadzonej w listopadzie reorganizacji struktury urzędu. Polegała ona na likwidacji dotychczasowych wydziałów: III, IV, V i VI, Inspektoratu Ochrony Przemysłu oraz Inspektoratu Analityczno-Informacyjnego zastępcy szefa WUSW ds. SB i utworzeniu w ich miejsce Wydziału Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Wydziału Studiów i Analiz oraz Wydziału Ochrony Gospodarki⁸⁹. O ile w protokołach brakowania, sporządzonych w Wydziale „C” w drugiej połowie 1989 r. figuruje 2378 jednostek archiwalnych, reprezentujących wszystkie cztery działy akt operacyjnych SB, to w protokołach przygotowanych w styczniu 1990 r. wymieniono ich aż 2189 (nie licząc 25 jednostek archiwalnych uwzględnionych w niezatwierdzonym protokole nr 113/90). Porównanie wykazów akt zawartych w protokołach brakowania z zapisami dokonanyymi w rubryce „Zabarwienie sprawy” odpowiednich pozycji inwentarza archiwalnego dowodzi, że akta rozpracowań operacyjnych działaczy „Solidarności” zaczęto brakować wkrótce po wyborach czerwcowych 1989 r. Już 3 sierpnia i 12 września tego roku powstały

[wprowadzona Zarządzeniem nr 0110/62 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad i trybu rejestracji spraw i osób będących w aktualnym zainteresowaniu jednostek operacyjnych Służby Bezpieczeństwa], 18 VI 1962 r., s. 3, 5–6; *ibidem*, t. 26, Wytyczne dyrektora Biura „C” w sprawie rejestracji i prowadzenia ewidencji osób i spraw będących w aktualnym zainteresowaniu jednostek operacyjnych służby bezpieczeństwa oraz trybu udzielania informacji, 14 VII 1962 r., s. 1 i 4; AIPN Wr, 08/696, Instrukcja w sprawie zakresu i trybu rejestracji przez jednostki Służby Bezpieczeństwa osób i spraw oraz sprawdzania i udzielania informacji [wprowadzona Zarządzeniem nr 079/72 ministra spraw wewnętrznych z dnia 2 VIII 1972 r. w sprawie rejestracji przez jednostki Służby Bezpieczeństwa osób i spraw oraz sprawdzania i udzielania informacji], b.p.; AIPN Wr, 053/3210, Wytyczne Biura „C” MSW w sprawie rejestracji i prowadzenia ewidencji osób będących w zainteresowaniu jednostek operacyjnych Służby Bezpieczeństwa oraz trybie udzielania informacji, 14 X 1960 r., k. 8–9; *ibidem*, Wytyczne dyrektora Biura „C” w sprawie prowadzenia rejestracji, ewidencji i opracowań analitycznych oraz sprawdzania i udzielania informacji, 18 XI 1972 r., k. 65; M. Komaniecka, *Osobowe źródła informacji w technice operacyjnej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2007, nr 1 (5), s. 26–27; F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2007, s. 338–339; P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1975–1990 [w:] Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. III: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 52–55; W. Sawicki, *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2007, nr 1 (5), s. 18.

⁸⁸ AIPN Wr, 09/140, Stenogram protokołu odprawy służbowej, 15 I 1990 r., k. 66v–67. Znamienny jest fakt, że czystopisów protokołów opracowanych na podstawie obu cytowanych stenogramów brak jest w przekazanych do Oddziału IPN we Wrocławiu aktach, które zawierają oficjalne, przepisane na maszynie protokoły narad i posiedzeń kierownictwa WUSW w Opolu. Por. AIPN Wr, 356/1 (Protokoły z narad i odpraw służbowych kierownictwa WUSW w Opolu i RUSW za lata 1986–1989); AIPN Wr, 356/3 (Posiedzenia kierownictwa WUSW w Opolu za lata 1988–1989); AIPN Wr, 426/44 (Protokoły z narad i odpraw służbowych za lata 1986–1989).

⁸⁹ Zob. AIPN Wr, 219/10, Zarządzenie nr 038/89 szefa WUSW w Opolu w sprawie zmian organizacyjnych w WUSW w Opolu, 29 XI 1989 r., k. 61–62.

protokoły 99/89 i 100/89 (ujęto w nich odpowiednio 270 i 1201 jednostek archiwalnych), za którymi wybrakowano liczne materiały dokumentujące działania SB przeciwko opozycji. Należy jednak przyznać, że na podstawie tych samych protokołów pozbywano się też akt innych spraw, głównie prowadzonych w wydziałach II i V, związanych na przykład z działaniami o charakterze kontrwywiadowczym oraz ze stwierdzonymi w latach osiemdziesiątych przypadkami niegospodarności i nieprawidłowości w zakładach gospodarki społecznej⁹⁰.

W styczniu 1990 r. brakowano głównie akta OZI – w zachowanych protokołach figurują łącznie 1343 jednostki archiwalne. Na obecnym etapie badań trudno jednak stwierdzić, jaki procent stanowiły w tej grupie teczki TW z kręgów opozycji⁹¹. Warto podkreślić, że brakowaniu poddawano w tym okresie także teczki TW wytworzone przez jednostki WSW i WOP, zdane po zakończeniu współpracy do archiwum WUSW w Opolu. Potwierdzają to wpisy, figurujące w inwentarzu archiwalnym. W trakcie wstępnej weryfikacji w protokołach nr 118/90 i 119/90 stwierdzono co najmniej kilkadziesiąt tego typu przypadków⁹². Akta pozostałych działów spraw operacyjnych brakowano w mniejszym stopniu. Dominuje wśród nich dokumentacja spraw kontrolno-śledczych i postępowań przygotowawczych – 570 jednostek archiwalnych. Aż trzy z czterech zatwierdzonych protokołów, zawierających tego rodzaju akta, dotyczą jednak spraw prowadzonych w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. W protokole nr 108/90 wymienione są niemal wyłącznie akta spraw założonych przeciwko osobom podejrzanym o nielegalne przekroczenie granicy w latach 1945–1984. Tylko kilka teczek w nim uwzględnionych zawierało materiały na temat kolportażu ulotek i innych przejawów działalności opozycyjnej⁹³. Warto jednak podkreślić, że już 18 grudnia 1989 r. wybrakowano sfilmowane akta 78 spraw postępowań przygotowawczych, z których część prowadzono wobec członków opozycji⁹⁴. Pozostałe materiały, wybrakowane w styczniu 1990 r., stanowią akta rozpracowań operacyjnych (114 jednostek archiwalnych) oraz spraw zagadnieniowych i obiektowych (163 jednostki archiwalne). Kilka z tych ostatnich dotyczyło rozpracowywania środowisk podejrzewanych o prowadzenie wrogiej z punktu widzenia władz działalności. Jedna poświęcona była inwigilacji „Solidarności”, a ściślej

⁹⁰ Por. AIPN Wr, 00226/21, Protokół brakowania akt nr 99/89, 3 VIII 1989 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 100/89, 12 IX 1989 r., s. 1–63 i 89–94 oraz AIPN Wr, 00269/7, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844, k. 60v–100; AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643, k. 1v–52.

⁹¹ W styczniu 1990 r. dokumentację OZI, zajmujących się głównie zwalczaniem środowisk opozycyjnych Wydziału III, w liczbie kilkudziesięciu jednostek archiwalnych uwzględniono tylko w protokole brakowania akt nr 125/90. Jednakże w tym czasie zniszczono też liczne akta wytworzone przez inne wydziały, a dotyczące TW wykorzystywanych do walki z „Solidarnością”, np. w ramach prowadzonych spraw obiektowych. W inwentarzu akt działu I brak informacji o środowisku, w jakim funkcjonowały konkretne OZI lub rodzaju zagadnień, do rozpracowania których je wykorzystywano. Zapisy naniesione na kartach z kartotek ogólnoinformacyjnej i odtworzeniowej wskazują tylko wydział prowadzący danego TW, choć często brakuje także tej informacji.

⁹² Por. AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 118/90, 22 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 119/90, 22 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/23, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, k. 133v–172.

⁹³ Por. AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 108/90, 2 I 1990 r., s. 1–16; AIPN Wr, 00270/38, Inwentarz archiwalny akt działu III od numeru 1422 do numeru 2232, k. 64v–100; AIPN Wr, 00194/38, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498, k. 1v–8.

⁹⁴ AIPN Wr, 00226/222, Protokół brakowania akt nr 107/89, 18 XII 1989 r., 83v–84v; AIPN Wr, 00270/38, Inwentarz archiwalny akt działu III od numeru 1422 do numeru 2232, k. 21v–100; AIPN Wr, 00194/38, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498, k. 1v–22.

mówiąc – jej strukturom na ziemi prudnickiej w latach 1980–1983⁹⁵. Natomiast brakowaną w styczniu 1990 r. dokumentację rozpracowań operacyjnych prowadzono przede wszystkim przeciwko duchownym katolickim i działaczom opozycji⁹⁶.

Jeśli chodzi o akta OZ, których wyrejestrowanie zalecano na odprawie w dniu 15 stycznia 1990 r., to trzeba stwierdzić, że liczne wpisy w dzienniku rejestracyjnym opolskiego Wydziału „C”, potwierdzają realizację tej dyspozycji. Wypełniano ją nie tylko w odniesieniu do osób zarejestrowanych przez większość RUSW z terenu Opolszczyzny (wyjątek stanowi RUSW w Opolu, który kilkanaście swoich OZ wyrejestrował jeszcze przed 14 VII 1989 r. – taką datą opatrzone w dzienniku rejestracyjnym informacje o wysłaniu kart E-16 do Biura „C”), lecz także wobec tych, które pozostawały w zainteresowaniu poszczególnych komórek wykonujących zadania operacyjne w ramach WUSW w Opolu (w tej grupie najczęściej odnajdujemy wpisy dotyczące OZ wydziałów: II, III i IV SB)⁹⁷.

⁹⁵ Chodzi o sprawę obiektową o sygnaturze IV/182 i kryptonimie „Forum”, której 8 teczek wybrakowano za protokołem nr 127/90. Wszystkie sprawy obiektowe, których akta (wyszczególnione w protokole nr 117/90) brakowano w styczniu 1990 r., realizowano przed 1980 r. Dotyczyły one w większości tzw. operacyjnego zabezpieczenia przedsiębiorstw przemysłowych, państwowych gospodarstw rolnych i innych instytucji działających na terenie województwa opolskiego. Kilka z nich odnosiło się do zagadnienia rewizjonizmu niemieckiego w całym województwie i w poszczególnych powiatach. Jeszcze inne były prowadzone przeciwko lokalnym środowiskom podejrzewanym o „wrogą działalność”. W tej grupie znalazły się m.in. akta następujących spraw: IV/8 – dotyczyła nielegalnej działalności młodzieży na terenie województwa opolskiego (prowadzona była w latach 1956–1959), IV/9 – „wrogiego elementu” AK-WiN (1956–1959), IV/10 – byłych funkcjonariuszy II Oddziału Sztabu Głównego (1956–1961), IV/36 – wydarzeń na Wybrzeżu w grudniu 1970 r., IV/38 – „wrogich wypowiedzi”, godzących w podstawy ustrojowe PRL (1970–1972), IV/39 – „wrogiej działalności” osób odmawiających powrotu do kraju z czasowych wyjazdów zagranicznych i uciekinierów (1970–1972), IV/141 – środowiska żydowskiego w województwie opolskim (1970–1976), IV/142 i IV/143 – środowiska nacjonalistów ukraińskich w województwie opolskim (1970–1976), IV/163 – przerw w pracy w zakładach gospodarki społecznej województwa opolskiego w styczniu 1971 r. Por. AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 117/90, 19 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 127/90, 16 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00225/15, Kserokopia inwentarza akt działu IV od numeru I do numeru 338, k. 1v–17.

⁹⁶ Por. AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 109/89, 2 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 114/90, 25 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 123/90, 25 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 124/90, 29 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 126/90, 26 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00269/7, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844, k. 69v–100; AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643, *passim*; AIPN Wr, 00225/11, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu II od numeru 12644 do numeru 13104, k. 1v–22.

⁹⁷ Zob. AIPN Wr, 00224/1, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od nr 1/62 do 12300/69, *passim*; AIPN Wr, 00224/2, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od numeru 12301 do numeru 24650, *passim*; AIPN Wr, 00224/3, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od numeru 24651 do numeru 31044, *passim*; AIPN Wr, 00224/4, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od numeru 31045 do numeru 33394, *passim*; AIPN Wr, 00224/5, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od numeru 33395 do numeru 35032, *passim*. Wpisane w dzienniku rejestracyjnym daty wysłania kart E-16 zostały na potrzeby poniższych ustaleń z konieczności przyjęte jako miarodajne dla określenia momentu zniszczenia akt. Trzeba jednak pamiętać, że formalnie karty E-16 mogły być wysyłane dopiero po zniszczeniu dokumentacji i przypuszczalnie niejednokrotnie mogło upłynąć kilka lub więcej dni od tego momentu do chwili ekspedycji karty. Z drugiej strony wiemy, że w pewnych przypadkach postępowano wbrew wytycznym i wysyłano karty E-16 przed zniszczeniem akt lub tylko wpisywano w dzienniku rejestracyjnym informację na ten temat pod wcześniejszą datą. Por. przyp. 98.

Adnotacje te można podzielić na kilka wariantów. Pierwszy, najbardziej zgodny z procedurą i praktyką stosowaną od lat (jej przykładem jest protokół brakowania nr 95/89, w którym figurują akta 438 OZ) dotyczy akt kilkudziesięciu OZ przekazanych przez jednostki operacyjne do archiwum Wydziału „C”, opisanych w dzienniku rejestracyjnym jako wybrakowane za protokołem nr 130/90. Wysłanie do Biura „C” kart E-16 z informacją o tym fakcie w większości przypadków odnotowano w dzienniku pod datą 30 stycznia 1990 r., choć kilkakrotnie stwierdzono datowanie tej czynności dopiero w drugiej połowie lutego wymienionego roku⁹⁸.

Kolejne warianty w mniejszym lub większym stopniu odbiegają od powyższego przykładu. Jeden z najczęściej występujących brzmi tak: „Mat[eriały] po wybr[akowaniu] jedn[ostka operacyjna] zniszczyła. Wył[ączono] z k[artoteki] o[gólnoinformacyjnej] E-16 Warszawa 90-01-30”. Od razu rzuca się w oczy (rzadko dające się odnotować w poprzednich latach, a coraz częstsze mniej więcej od połowy 1989 r.) odstępianie od odnotowanej w wariantcie pierwszym praktyki powoływania się na konkretny protokół brakowania. Co więcej, nie zachował się żaden protokół, który by wymieniał akta OZ opisane w dzienniku rejestracyjnym jako „zniszczone po wybrakowaniu”. Wydaje się, że użycie tego sformułowania miało na celu ukrycie faktu nielegalnego niszczenia dokumentacji przez jednostki operacyjne. Z jednej strony zgodnie z Zarządzeniem nr 049/85 odnotowywano fakt wybrakowania akt w dzienniku rejestracyjnym, z drugiej zaś informowano, że ich zniszczenia dokonała zainteresowana jednostka. Ponieważ jednostki operacyjne nie mogły same brakować dokumentacji spraw rejestrowanych w ewidencji operacyjnej, zgodnie z tym wariantem akta musiałyby najpierw zostać dostarczone do Wydziału „C”, który dokonałby brakowania, po czym przekazałby je z powrotem do zainteresowanych jednostek, celem ich fizycznego zniszczenia. Takie postępowanie z logistycznego punktu widzenia byłoby pozbawione sensu wobec regularnie organizowanych przez Wydział „C” transportów akt do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach. Dlatego należy przyjąć, że omawiana tu grupa adnotacji dotyczy akt OZ „wybrakowanych” nie w Wydziale „C”, lecz w poszczególnych jednostkach operacyjnych. W przypadkach tych mamy więc do czynienia z celowo dokonanym nielegalnym niszczeniem dokumentacji.

Warianty trzeci i czwarty mają podobną treść, ale całkowicie pomijają kwestię brakowania, informując jedynie o zniszczeniu akt przez zainteresowaną jednostkę (np. „Jedn[ostka] operac[yjna] anulow[ała]. Mat[eriały] zniszcz[ono] we wł[asnym] zakr[esie]. Wył[ączono] z k[artoteki] o[gólnoinformacyjnej] E-16 Warszawa 90-01-30”). Czasami wcale nie precyzowano, że to jednostka operacyjna zniszczyła akta (np. „Jedn[ostka] anulow[ała], mat[eriały] zniszcz[ono]. Wył[ączono] z k[artoteki] o[gólnoinformacyjnej] E-16 Warszawa 90-01-30”) – równie dobrze mógł więc tego dokonać Wydział „C” po ich przejęciu.

⁹⁸ Wpisy o wysłaniu kart E-16 w dniu 30 I 1990 r. nie świadczą bynajmniej o tym, że protokół nr 130/90 został sporządzony przed tą datą. Wspomiane wcześniej adnotacje o brakowaniu akt OZI za protokołami nr 130/90 i 131/90, dokonane w inwentarzu archiwalnym, zapewne celowo nie precyzują daty ich sporządzenia. Wskazywały ją zwykle analogiczne wpisy, odnoszące się do innych protokołów brakowania akt działu I. Jak zobaczymy, niektóre akta wymienione w protokole nr 130/90 i wszystkie figurujące w protokole nr 131/90, nie uległy zniszczeniu do maja 1990 r. Zapewne nastąpiło to później, wbrew zakazowi niszczenia archiwaliów MSW, wydanemu przez ministra Czesława Kiszczaka 31 I 1990 r., bowiem ostatecznie niemal wszystkie akta wymienione w tych protokołach nie znalazły się w podstawowym zasobie IPN. W tym kontekście uzasadnione jest założenie, że dokonane w dzienniku rejestracyjnym wpisy o wysłaniu kart E-16, dotyczących akt OZ (a być może i same karty), zostały w większości antydatowane w celu zatajenia faktu sporządzenia protokołu nr 130/90 po styczniu 1990 r. Temu samemu celowi służyć miało zapewne pominięcie daty sporządzenia protokołów nr 130/90 i 131/90 w adnotacjach dokonanych w inwentarzu archiwalnym. Zob. przyp. 62, 104, 108 i 109.

W dzienniku rejestracyjnym odnajdujemy też ponad 400 umieszczonych od 15 stycznia 1990 r. informacji o anulowaniu rejestracji OZ, na temat których SB nie zgromadziła żadnych materiałów. Ich treść jest następująca: „Jedn[ostka] operac[yjna] anulow[ą]ła. Mat[eriałów] brak. Wył[ączono] z k[artoteki] o[gólnoinformacyjnej] E-16 Warszawa 1.02.1990”). Jest mało prawdopodobne, by odnosiły się one do sytuacji, w których akta istniały, ale próbowano zataić ich zniszczenie. Byłoby to niezrozumiałe, skoro odnośnie do materiałów innych OZ dokonywano równocześnie zapisów mówiących wprost o ich zniszczeniu. Taką interpretację przywołanej tu adnotacji potwierdza fakt, że podobnych wpisów dokonywano już od lat (choć znacznie rzadziej), na długo przed wydaniem polecenia wyrejestrowania OZ z kartotek Wydziału „C” w trakcie odprawy w dniu 15 stycznia 1990 r.

Ujawniona dzięki analizie dziennika rejestracyjnego różnica pomiędzy adnotacjami na temat materiałów zniszczonych przez jednostki „po wybrakowaniu” lub „we własnym zakresie” a zapisami, powołującymi się w tym samym czasie na konkretny protokół brakowania, ma doniosłe znaczenie dla odtworzenia przebiegu procesu niszczenia akt SB w WUSW w Opolu. „Po wybrakowaniu” i „we własnym zakresie” pozbywały się akt bezpośrednio jednostki operacyjne, które zarejestrowały daną OZ i gromadziły dotyczącą jej dokumentację. W obu przypadkach odbywało się to wbrew postanowieniom Zarządzenia nr 049/85, zgodnie z którym akta OZ podlegające rejestracji w ewidencji operacyjnej, po rezygnacji z dalszego prowadzenia powinny być przekazane do Wydziału „C” i tam wybrakowane (jak miało to miejsce w przypadku dokumentacji figurującej w protokole nr 95/89).

Co istotne od 15 stycznia 1990 r. „we własnym zakresie”, z pominięciem przekazania do Wydziału „C”, zniszczono teczki kilkuset OZI (najwięcej z nich zarejestrowały wydziały: II, III i IV) oraz akta kilkudziesięciu rozpracowań operacyjnych i spraw obiektowych⁹⁹ (w obu ostatnich grupach przeważają akta spraw prowadzonych przez Wydział III). W niektórych przypadkach potwierdzają to nie tylko wpisy w dzienniku rejestracyjnym (analogiczne do opisanych wcześniej adnotacji dotyczących akt OZ), lecz także informacje umieszczone na rewersach kart E-16, zwróconych przez Biuro „C”, które zachowały się w tzw. kartotece odtworzeniowej. Zwykle brzmią one następująco: „Proszę o anulowanie rejestracji Wydz[iału] IV/III [po ukośniku podawano numer sekcji w ramach konkretnego wydziału – przyp. S.B.] WUSW Opole TW ps. »Joanna« nr 14441. Ze względu na znikomą wartość operacyjną materiały po wybrakowaniu zostały komisyjnie zniszczone przez jednostkę we własnym zakresie”. Przytoczone tu uzasadnienie zniszczenia akt nawiązuje wprost do sformułowania użytego w stenogramie odprawy z dnia 21 grudnia 1989 r., w czasie której polecono określać likwidowane teczki najcenniejszych TW jako bezwartościowe. Być może decyzja o masowym, bezprawnym niszczeniu akt operacyjnych przez wytwarzające je wydziały WUSW i RUSW zapadła także w trakcie tej odprawy. Trzeba

⁹⁹ W dzienniku rejestracyjnym odnotowano fakt zniszczenia „we własnym zakresie” akt spraw obiektowych Wydziału III (nr rej. 14751 – kryptonim „Amfiteatr”; nr rej. 15186 – kryptonim „Aula”; nr rej. 15437 – kryptonim „Technika”; nr rej. 17157 – kryptonim „Sąsiedzi”; nr rej. 21708 – kryptonim „Redakcja”; nr rej. 21713 – kryptonim „Silesiae”; nr rej. 26164 – kryptonim „Pegaz”; nr rej. 26278 – kryptonim „Kaganek”; nr rej. 27034 – kryptonim „Konwalia”; nr rej. 27324 – kryptonim „Toga”; nr rej. 28476 – kryptonim „Kombatanci”; nr rej. 28478 – kryptonim „Przyjaciele”; nr rej. 28782 – kryptonim „Drobnomieszczanie”; nr rej. 29208 – kryptonim „Relaks”; nr rej. 30336 – kryptonim „Temida”; nr rej. 30349 – kryptonim „Drukarnia”; nr rej. 30383 – kryptonim „Terrorysty”; nr rej. 31043 – kryptonim „Żubr”; nr rej. 33479 – kryptonim „Bibuła”; nr rej. 34710 – kryptonim „Towarzystwa”; nr rej. 34854 – kryptonim „Oficjalni”), Wydziału V (nr rej. 29823 – kryptonim „Renifer”; nr rej. 34970 – kryptonim „Zawodowcy”) i Wydziału VI (nr rej. 26312 – kryptonim „Zarzewie”; nr rej. 29598 – kryptonim „Związek”) oraz SB RUSW w Kluczborku (nr rej. 29706 – kryptonim „Socha”; nr rej. 29710 – kryptonim „Oracz”).

jednak przyznać, że wpisy dotyczące niszczenia akt operacyjnych „we własnym zakresie” były zamieszczane w dzienniku rejestracyjnym także wiele lat wcześniej. Jednakże ich liczba znacznie zwiększyła się od połowy 1989 r., podobnie jak w przypadku analogicznych adnotacji dotyczących akt OZ.

Kwestia ustalenia stopnia realizacji innych poleceń, wydanych w trakcie obu wspomnianych odpraw kierownictwa opolskiej SB z przełomu 1989 i 1990 r., wymaga dalszych wnikliwych badań porównawczych zachowanych materiałów archiwalnych. W szczególności należałoby podjąć próbę ustalenia, w jakim stopniu zrealizowano wytyczne w kwestii przeglądu akt spraw kontrolno-śledczych oraz wyłączenia materiałów kompromitujących działaczy „Solidarności” z akt rozpracowań operacyjnych, tworzenia nowych wniosków o zaniechanie prowadzenia tych spraw i obszerniejszych analiz końcowych dla części z nich, jak również przejmowania i niszczenia dokumentów SB, znajdujących się w dyspozycji Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu¹⁰⁰.

Informacje o masowym niszczeniu akt przez funkcjonariuszy SB wpływały z resortu spraw wewnętrznych i docierały najpierw do polityków, wywodzących się z kręgów opozycji demokratycznej. Według świadectwa ówczesnego posła Jana Marii Rokity już w listopadzie 1989 r. kilkakrotnie zgłaszali się do niego funkcjonariusze Biura „C” MSW, informując o niszczeniu dokumentacji SB, zgromadzonej w tej jednostce organizacyjnej. W grudniu 1989 r. mieszkańcy Konstancina przekazali mu fragmenty akt operacyjnych Departamentu IV MSW, stanowiące pozostałości materiałów mielonych w miejscowych Warszawskich Zakładach Papierniczych. Na przełomie grudnia 1989 r. i stycznia 1990 r. Rokita telefonicznie poinformował o niszczeniu akt premiera Tadeusza Mazowieckiego, prosząc go o zablokowanie tego proceduru. Premier miał mu poradzić, by powiadomił o sprawie ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaka, czego ówczesny członek Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego świadomie nie uczynił. Tadeusz Mazowiecki twierdzi, iż wiadomość o niszczeniu akt SB dotarła do niego jesienią 1989 r., jeszcze przed interwencją Rokity i że wydał wówczas gen. Kiszczakowi polecenie natychmiastowego wstrzymania wszelkich działań w tym zakresie. Jan Maria Rokita sprawił, że procederem niszczenia akt zajęła się Komisja Nadzwyczajna do Zbadania Działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dnia 19 stycznia 1990 r. Komisja uchwaliła napisany przez niego Dezyderat nr 1, wzywający ministra spraw wewnętrznych do niezwłocznego wyjaśnienia kwestii niszczenia akt, a prokuratora generalnego do wszczęcia postępowania mającego na celu: ustalenie, czy niszczenie dokumentacji jest naruszeniem prawa, wskazanie osób odpowiedzialnych za wydanie rozkazu likwidacji akt oraz pociągnięcie ich do odpowiedzialności w przypadku stwierdzenia dokonania przestępstwa. Po tygodniu OKP podjął na wniosek Rokity uchwałę, w której zwrócił się do rządu o natychmiastowe zabezpieczenie materiałów operacyjnych i archiwalnych SB¹⁰¹. Opublikowanie w tym samym dniu na łamach „Gazety Wyborczej” artykułu o niszczeniu akt SB w Starachowicach skłoniło kierownictwo MSW do zajęcia oficjalnego

¹⁰⁰ Lakoniczne wpisy o treści „PZPR”, umieszczane wielokrotnie w rubryce „Uwagi” dziennika rejestracyjnego wskazują, że praktyka przekazywania niektórych akt operacyjnych do dyspozycji terenowych ogniw partii komunistycznej była stosowana w WUSW w Opolu.

¹⁰¹ *Dezyderat nr 1 Komisji Nadzwyczajnej do Zbadania Działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do ministra spraw wewnętrznych i prokuratora generalnego w sprawie wyjaśnienia masowego niszczenia akt operacyjnych księży* [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 597–598; *Oświadczenie Tadeusza Mazowieckiego*, „Gazeta Wyborcza” 2004, nr 298 (4709), s. 16; J.M. Rokita, *Fakty mówią same za siebie*, „Gazeta Wyborcza” 2004, nr 303 (4713), s. 18.

stanowiska w tej sprawie¹⁰². 30 stycznia tr. zorganizowano konferencję prasową, w której uczestniczyli m.in. zastępca szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego MSW płk Zbigniew Jabłoński oraz dyrektor Biura „C” MSW płk Kazimierz Piotrowski. W jej trakcie przedstawiono zasady postępowania z dokumentacją resortu w oparciu o obowiązujące przepisy. Obecny dziennikarzom rozdano materiały informacyjne zawierające wyjaśnienie, że „aktualnie w MSW i jednostkach terenowych w związku z likwidacją niektórych departamentów i reorganizacją resortu trwają prace nad zakwalifikowaniem materiałów jednostek rozwiązanych i przekazaniem ich do archiwum bądź wybrakowaniem. W związku z powyższym wybrakowaniu podlegają materiały dotyczące zagadnień, które nie wchodzą w zakres działania nowo utworzonych jednostek organizacyjnych i nie mają historycznego znaczenia (problematyka kleru katolickiego i innych wyznań, byłej opozycji politycznej)”¹⁰³. 31 stycznia 1990 r. minister spraw wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak wydał Decyzję nr 1 w sprawie zakazu niszczenia dokumentów w resorcie spraw wewnętrznych¹⁰⁴.

Jednakże w WUSW w Opolu i podległych mu jednostkach terenowych, pomimo wydanego przez gen. Kiszczaka polecenia natychmiastowego zapoznania wszystkich funkcjonariuszy resortu z Decyzją nr 1¹⁰⁵, w dalszym ciągu niszczone akta (zachowane protokoły brakowania i zniszczenia akt sporządzone po 31 stycznia 1990 r. w wydziałach WUSW i RUSW wymieniono w tabeli 4.). Czyniono to jeszcze przynajmniej do maja 1990 r., nie bacząc na uwagi powołanej przez ówczesnego ministra edukacji narodowej prof. Henryka Samsonowicza Komisji ds. Zbiorów Archiwalnych MSW (w jej skład wchodził historycy: dyrektor Archiwum Akt Nowych doc. Bogdan Kroll – przewodniczący Komisji, prof. Andrzej Ajnenkiel, prof. Jerzy Holzer oraz poseł OKP i redaktor naczelny „Gazety Wyborczej” Adam Michnik). 12 kwietnia 1990 r. podkreśliła ona, że zakaz niszczenia akt dotyczy „wszelkich dokumentów, w tym również fonoteki i fototeki, zarówno znajdujących się we wszystkich jednostkach strukturalnych, jak i przekazanych do archiwów”. Stwierdziła również, że do odwołania nie powinno się przeprowadzać brakowania akt, niezależnie od okresu ich przechowywania. Wytyczne Komisji zostały przekazane dyrektorom departamentów MSW i szefom WUSW „do ścisłej realizacji”¹⁰⁶.

Wszystko wskazuje na to, że najwcześniej w maju 1990 r. zniszczono dokumentację wymienioną w dwóch wspomnianych już, niezachowanych protokołach brakowania akt z zasobu opolskiego Wydziału „C” o numerach 130/90 i 131/90 (*nota bene* brak jest informacji o istnieniu dwóch protokołów o numerach 128/90 i 129/90, które zgodnie z praktyką stosowaną w tym Wydziale powinny następować po ostatnim dostępnym nam protokole nr 127/90). W dniu 22 maja 1990 r. chor. Janina Rozwandowicz przekazała innemu funkcjo-

¹⁰² W. Pasek, *SB zacierza ślady*, „Gazeta Wyborcza” 1990, nr 22 (189), s. 1; J. Jachowicz, *Palenie w majestacie prawa*, „Gazeta Wyborcza” 1990, nr 26 (193), s. 1.

¹⁰³ Zob. AIPN, 0550/15/CD, Informacja zastępcy szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego MSW płk. Zbigniewa Jabłońskiego dotycząca przebiegu konferencji prasowej zorganizowanej w związku z kampanią prasową nt. niszczenia dokumentów MSW, 31 I 1990 r., k. 5; *ibidem*, Informacja o zasadach postępowania z materiałami archiwalnymi w MSW, b.d., k. 22–24. Podkreślono w niej, że kierownik jednostki organizacyjnej, która wytworzyła określone dokumenty, może zmienić okres ich przechowywania i zakwalifikować je do wybrakowania.

¹⁰⁴ Zob. R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt...*, s. 386; *Palenie wzbronione*, „Gazeta Wyborcza” 1990, nr 27 (194), s. 1.

¹⁰⁵ AIPN Wr, 09/517, Telefonogram szefa WUSW w Opolu do naczelników wydziałów WUSW i kierowników podległych mu jednostek organizacyjnych, 1 II 1990 r., b.p.

¹⁰⁶ AIPN, 1585/3645/CD, Wnioski Komisji ds. Zbiorów Archiwalnych MSW, 12 IV 1990 r., k. 3; *ibidem*, Pismo dyrektora Gabinetu Ministra płk. Czesława Żmudy, 17 IV 1990 r., k. 2.

nariuszowi Wydziału „C”, kpt. Andrzejowi Szyderskiemu kartotekę zagadnieniową i dokumentację zastrzeżeń wyjazdów za granicę, a także następujące liczby akt przeznaczonych do wyrejestrowania z ewidencji operacyjnej: 548 teczek OZI, 1 teczkę sprawy operacyjnego rozpracowania, 46 teczek spraw obiektowych, 31 teczek OZ i kontaktów operacyjnych¹⁰⁷ oraz protokół brakowania nr 130/90 wraz z 226 jednostkami archiwalnymi, których dotyczy¹⁰⁸. Wiemy, że nie były to wszystkie teuczki uwzględnione w tym protokole.

Jeszcze kilka miesięcy po 31 stycznia 1990 r. zdawane były do archiwum Wydziału „C” teuczki personalne OZI, które zgodnie z adnotacjami umieszczonymi w inwentarzu zostały wybrakowane za protokołem nr 131/90. W zasobie Oddziału IPN we Wrocławiu znajdują się tylko ich mikrofiszki. Sporządzenie tego protokołu, a także zniszczenie wymienionych w nim akt (o ile rzeczywiście do niego doszło) musiało nastąpić jeszcze później¹⁰⁹.

Mając na uwadze powyższe ustalenia, trzeba stwierdzić, że przytoczone wcześniej liczby akt operacyjnych wszystkich czterech działów, które były brakowane w Wydziale „C” w styczniu 1990 r., nie oddają bynajmniej dokładnie skali zniszczeń dokumentacji SB, dokonanych tego pamiętnego roku. Aby ją uchwycić, należałoby uwzględnić w wyliczeniach materiały, które figurowały w brakujących i sporządzonych po wydaniu Decyzji nr 1 przez ministra Czesława Kiszcza protokołach brakowania (także tych o numerach 128/90 i 129/90, których istnienia tylko się domyślamy, chociaż nie wiemy, jakich akt one dotyczyły). Dokładna ich liczba nie jest nam znana, a jej ustalenie nie jest obecnie możliwe. Wiemy jedynie, że protokoły 130/90 i 131/90 zawierały sfilmowane akta OZI (m.in. ujęte wcześniej w protokole nr 93/89), a być może także mikrofiszki wykonane z części tych teczek. Ponadto w protokole 130/90 wymieniono liczne akta OZ, zaś protokół 131/90 zawierał prawdopodobnie mikrofiszki z akt przynajmniej jednego rozpracowania operacyjnego.

Możemy jednak pokusić się o oszacowanie ilości materiałów wybrakowanych w archiwum Wydziału „C” od początku stycznia 1990 r. do momentu formalnego zakończenia działalności SB. Dysponujemy bowiem, zamieszczonym w załączniku nr 10 do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu, zestawieniem liczbowym zgromadzonych w archiwum materiałów SB według poszczególnych rodzajów dokumentacji. Zgodnie z nim zasób ów obejmował w połowie maja 1990 r. 7705 jednostek archiwalnych akt OZI (w tym 3318 teczek personalnych i 4387 teczek pracy). Liczby akt operacyjnych pozostałych działów podano także w jednostkach archiwalnych, ale zgodnie z rozumieniem tego terminu w Wydziale „C”, należy je odczytywać jako sprawy, a nie teuczki.

¹⁰⁷ Kontakt operacyjny – od przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych nieoficjalna, a od 1970 r. oficjalna kategoria OZI, udzielająca zwykle informacji o charakterze wstępnym, wynikających z jej bieżących możliwości działania, wykorzystywana wówczas, gdy nie zachodziła potrzeba angażowania TW. Zob. *Instrukcja o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych* [w:] *Instrukcje o pracy operacyjnej...*, s. 133–134; F. Musiał, *Podręcznik bezpieki...*, s. 333–334; W. Sawicki, *op. cit.*, s. 17.

¹⁰⁸ Zob. AIPN Wr, 09/764, Protokół zdawczo-odbiorczy dokumentacji dotyczącej kartoteki zagadnieniowej, zastrzeżeń wyjazdów za granicę, wyrejestrowania zainteresowań SB oraz wzorów używanych pieczęci, 22 V 1990 r., b.p. Por. przyp. 98.

¹⁰⁹ Niemal wszystkich teczek personalnych OZI zdanych do archiwum po styczniu 1990 r., a ujętych później w protokole nr 131/90 brakuje w zasobie archiwalnym Oddziału IPN we Wrocławiu (stwierdzono tylko jeden przypadek teuczki personalnej TW ps. „Okon” o sygnaturze I/17031, która zgodnie z informacją umieszczoną w inwentarzu została wybrakowana za tym protokołem, a ostatecznie znalazła się w zasobie podstawowym IPN). Zachowały się natomiast wykonane z teczek personalnych tych OZI mikrofiszki oraz odpowiednie teuczki pracy, oczywiście jedynie te, których nie wybrakowano za protokołami sporządzonymi do końca stycznia 1990 r. Zob. AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 72v–104; AIPN Wr, 0010/2309, t. 1–2 (Akta TW ps. „Okon”).

Przechowywano zatem akta 2004 spraw działu II, 8159 spraw działu III i 111 – działu IV¹¹⁰. Z porównania danych o stanie zasobu archiwalnego w dniu 31 grudnia 1989 r., zawartych w oficjalnych statystykach z liczbami zgromadzonych akt operacyjnych SB, które wymienia załącznik nr 10, przy jednoczesnym uwzględnieniu materiałów zdanych w tym czasie (do dnia 6 maja 1990 r.) do Wydziału „C”¹¹¹ wynika, że od 1 stycznia do połowy maja 1990 r. zniszczono ok. 1041 teczek OZI (zarówno teczek personalnych, jak i teczek pracy) oraz akta ok. 55 spraw działu II, ok. 532 spraw działu III i ok. 217 spraw działu IV (zob. tab. 6.). Zestawienie uzyskanych w ten sposób wyników z wartościami pochodzącymi z dostępnych nam protokołów brakowania, sporządzonych w styczniu 1990 r., wskazuje, że powyższe wyliczenie nie jest miarodajne dla akt działów I i II. Według niego od początku stycznia do połowy maja 1990 r. zniszczono ich mniej, niż wybrakowano w samym tylko styczniu. Ta pozorną sprzeczność mogła być spowodowana opóźnieniami w fizycznym niszczeniu teczek, które figurowały w protokołach brakowania ze stycznia 1990 r. (a być może i tych sporządzonych jeszcze wcześniej). Najwyraźniej ta część dokumentacji znajdowała się w archiwum w chwili sporządzania załącznika nr 10 i została w nim uwzględniona. Trudno jednak odmówić przeprowadzonemu porównaniu wiarygodności w odniesieniu do akt działów III i IV. Wynika z niego, że w okresie od początku stycznia do połowy maja tych pierwszych wybrakowano dokładnie tyle samo, co w styczniu 1990 r. – drugich zaś o akta 77 spraw więcej.

Zanim dokonamy próby podsumowania działalności SB w województwie opolskim w dziedzinie brakowania i niszczenia akt w latach 1987–1990 trzeba zaznaczyć, że precyzyjne ustalenie wartości liczbowych w tym zakresie nie jest możliwe na obecnym etapie badań. Pamiętajmy, że wiele teczek, również tych dotyczących w mniejszym lub większym stopniu zagadnień związanych z pracą operacyjną, zostało zniszczonych bezpośrednio przez poszczególne wydziały WUSW i w RUSW. Były wśród nich materiały administracyjne kategorii „B 5” i niższych, niepodlegające przekazaniu do Wydziału „C”, ale także akta o dłuższym okresie przechowywania, posiadające zasadnicze znaczenie dla uzyskania pełnego obrazu funkcjonowania SB, takie jak wspomniana dokumentacja sprawozdawcza pionów operacyjnych. Ustalenie ilości tych materiałów będzie możliwe dopiero po gruntownym opracowaniu całego zespołu archiwalnego akt WUSW w Opolu. Część z protokołów brakowania i niszczenia może się jeszcze znajdować w licznych, niewłaściwie opisanych przez aktotwórcę teczkach, zawierających różnego rodzaju dokumentację administracyjną. Jed-

¹¹⁰ Zob. AIPN Wr, 09/764, Załącznik nr 10 do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu, b.d., b.p. Sam załącznik nie jest wprawdzie datowany, ale wiemy, że załącznik nr 9 do tego samego protokołu został sporządzony 14 maja 1990 r. i oznaczony w dzienniku ewidencji wykonanych dokumentów (DEWD) numerem 019/90. Natomiast załącznik nr 10 posiada oznaczenie DEWD 020/90, co pozwala założyć, że obydwie dokumenty powstały w tym samym czasie. Przypomnijmy też, że naczelnikowi Wydziału „C” polecono, by do dnia 14 maja przekazał agendy i obowiązki kpt. Marianowi Sawickiemu. Zob. przyp. 22.

¹¹¹ Ze względu na zapis art. 25 Ustawy z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. z 1998 r., nr 155, poz. 1016 z późn. zm.) jedynie do dnia 6 V 1990 r. można było (na podstawie przekazanych do Oddziału IPN kserokopii inwentarzy archiwalnych) dokładnie określić moment przekazania do Wydziału „C” akt zakończonych spraw operacyjnych. Zob. AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 68v–104; AIPN Wr, 00225/11, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu II od numeru 12644 do numeru 13104, k. 32v–40; AIPN Wr, 00194/38, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498, k. 30v–35; AIPN Wr, 00225/12, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu IV od numeru 1 do numeru 338, k. 18v–24.

nakże najprawdopodobniej najistotniejsze materiały zostały zniszczone bez sporządzenia protokołów brakowania, ponieważ świadczyłyby one o złamaniu obowiązujących przepisów przez przygotowujących je funkcjonariuszy.

W chwili obecnej trudno jest powiedzieć, jaką liczbę akt operacyjnych i materiałów dotyczących OZ, zniszczyły w całym interesującym nas przedziale czasowym jednostki operacyjne „we własnym zakresie”. Nie wiemy też, czy w każdym przypadku fakt zniszczenia został odnotowany w dzienniku rejestracyjnym.

Trzeba jednocześnie pamiętać, że dokumentacja SB o charakterze operacyjnym była również niejednokrotnie wyniesiona poza teren obiektów resortu spraw wewnętrznych przez funkcjonariuszy, którzy posiadali do niej dostęp. W zmieniającej się sytuacji politycznej traktowali ją jako *sui generis* zabezpieczenie na przyszłość¹¹². Materiały te mogą być w dalszym ciągu wykorzystywane do szantażowania byłych TW w celu uzyskania korzyści materialnych i nie tylko. Nie wiemy, jaka liczba akt operacyjnych SB została wyniesiona z podległych MSW jednostek organizacyjnych działających na Opolszczyźnie. Bez wątpienia jednak proceder ów rozwinął się także i na tym terenie. Na początku stycznia 2007 r. anonimowa kobieta przekazała urzędującej w Opolu pracownicy Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu zaklejoną kopertę formatu A-4 z napisem „IPN”, twierdząc, że znalazła ją na pobliskim przystanku autobusowym. Następnie odeszła, nie składając żadnych wyjaśnień. W kopercie znajdowała się dokumentacja operacyjna, dotycząca rozpracowywanych przez funkcjonariuszy Wydziału III SB WUSW w Opolu członków opozycji demokratycznej, m.in. Konfederacji Polski Niepodległej oraz Ruchu „Wolność i Pokój” w latach 1988–1989 (w tym doniesienia TW, analizy sytuacyjne oraz informacje z przebiegu rozpracowań). Niezwłocznie włączono je do zasobu archiwalnego wrocławskiego Oddziału IPN. Nie był to jednak przypadek odosobniony. 5 października 2009 r. jedna z osób, składających wnioski o udostępnienie dotyczących jej materiałów, przekazała archiwście Delegatury IPN w Opolu kilkanaście dokumentów SB, wytworzonych w związku z rozpracowaniem opolskich struktur wyżej wymienionych organizacji w tym samym okresie czasu. Materiały te miała otrzymać od bliżej nieznanego funkcjonariusza SB¹¹³.

Precyzyjne określenie liczby akt SB zniszczonych w omawianym okresie na Opolszczyźnie (z podziałem na materiały zlikwidowane po sporządzeniu protokołu brakowania i/lub odnotowaniu w środkach ewidencyjnych oraz takie, o których losach nic nie wiemy – równie dobrze mogli je więc wynieść funkcjonariusze SB zwalniani z resortu) będzie wymagało długotrwałych badań analityczno-porównawczych informacji pochodzących z dziennika rejestracyjnego, inwentarzy archiwalnych, zachowanych kartotek, protokołów brakowania, spisów akt przekazanych do archiwum Wydziału „C” (jednostki zdawały za nimi dokumentację administracyjną), materiałów archiwalnych o charakterze administracyjnym i operacyjnym

¹¹² W marcu 1993 r. w trakcie przeszukania mieszkania byłego szefa Inspektoratu II WUSW w Gdańsku mjr. Jerzego Frączkowskiego funkcjonariusze Delegatury UOP w Gdańsku zarekwirowali 54 mikrofiszę, zawierające 2612 stron dokumentów operacyjnych SB, dotyczących czołowych działaczy „Solidarności”. Zob. S. Cenckiewicz, P. Gontarczyk, *SB a Lech Wałęsa. Przyczynek do biografii*, Gdańsk–Warszawa–Kraków 2008, s. 54 (zwłaszcza przyp. 9); M. Grocki, *op. cit.*, s. 24–25.

¹¹³ Zob. AIPN Wr, 373/1, Dokumentacja operacyjna WUSW w Opolu dotycząca opozycji demokratycznej, m.in. Konfederacji Polski Niepodległej i Ruchu „Wolność i Pokój”; Akta sprawy BUWr-51-2/07 Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN we Wrocławiu, 2007; AIPN Wr, 470/11, Dokumentacja operacyjna WUSW w Opolu dotycząca tamtejszych ugrupowań opozycyjnych; Akta sprawy BUWr-5121-10/09 OBUiAD IPN we Wrocławiu.

oraz mikrofisz wykonanych z tych ostatnich. Niestety nie będzie można w nich uwzględnić akt przekazanych przez poprzednich dysponentów do tajnego zbioru wyodrębnionego IPN. Co więcej – ich brak w zasobie podstawowym Instytutu może zostać błędnie uznany za skutek masowych zniszczeń. O istnieniu tego zbioru należy więc stale pamiętać, badając proces brakowania i niszczenia akt SB, zwłaszcza w latach 1989–1990. Nieznajomość choćby tylko liczby i sygnatur akt OZI i spraw operacyjnych, jakie w nim umieszczono, będzie dodatkowym utrudnieniem przy przeprowadzaniu dokładnych ustaleń, dotyczących zwłaszcza tych materiałów, których wybrakowanie lub zniszczenie nie jest poświadczane źródłowo, a nie znajdujemy ich w zasobie podstawowym IPN.

W tym miejscu poprzestaniemy jedynie na podsumowaniu wybrakowanych akt SB z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu, jakie figurują w zachowanych i zatwierdzonych protokołach brakowania z lat 1987–1990 oraz materiałów wyszczególnionych w dzienniku rejestracyjnym jako „zniszczone we własnym zakresie” przez jednostki, które je wytworzyły. Podkreślmy jednak, że te dwie grupy dokumentacji stanowiły większość wszystkich akt opolskiej SB wybrakowanych i zniszczonych w omawianym okresie. Były to też materiały o największym znaczeniu operacyjnym i najcenniejsze z historycznego punktu widzenia. W zatwierdzonych protokołach brakowania figurują 13 523 teczki dotyczące: 11 675 OZI, 11 209 jednostek archiwalnych – 9885 rozpracowań operacyjnych, 889 jednostek archiwalnych – 801 postępowań przygotowawczych i spraw kontrolno-śledczych, 256 jednostek archiwalnych – 163 spraw obiektowych i zagadnieniowych, 438 teczek OZ, 125 teczek materiałów wstępnych i 1487 kompletnych jednostek archiwalnych materiałów administracyjnych. Ponadto tylko w okresie od 15 stycznia do 6 maja 1990 r. w dzienniku rejestracyjnym odnotowano wysłanie do Biura „C” kart E-16 z informacją o zniszczeniu „po wybrakowaniu” lub „we własnym zakresie” przez jednostki operacyjne akt ponad 800 OZI, 24 rozpracowań operacyjnych, 26 spraw obiektowych, ponad 220 OZ (w tym 44 za protokołem nr 130/90). Prócz tego w tym samym czasie 28 razy zamieszczono adnotację o zniszczeniu akt OZI i 99 razy o likwidacji materiałów OZ bez wskazania czy dokonała go jednostka operacyjna, czy też Wydział „C”. Pamiętać należy, że nadal są to jedynie dane przybliżone, bowiem w trakcie wstępnej i dość pobieżnej analizy ustalono, że co najmniej kilkanaście z uwzględnionych w protokołach brakowania teczek znalazło się ostatecznie w zasobie archiwalnym wrocławskiego Oddziału IPN. Takich przypadków może być więcej¹¹⁴. Nie znamy ponadto liczby akt wybrakowanych za protokołami o numerach od 128/90 do 131/90. Nie wiemy też, ile było wśród nich materiałów, których nie ujęto we wcześniejszych protokołach. Na rozmiary dokonanych wbrew procedurze brakowań i zniszczeń wskazuje przedstawione w tabeli 7. obliczenie liczby brakujących w podstawowym zasobie IPN akt operacyjnych z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu, które

¹¹⁴ Szybkie tempo opróżniania magazynów archiwalnych z pewnością sprzyjało licznym przekłamanom w zakresie informacji odnotowywanych w środkach ewidencyjnych. Ich liczbę trudno obecnie ustalić. Na przykład w dzienniku rejestracyjnym zapisano fakt wybrakowania akt TW ps. „Szczery” o sygnaturze A-341/62 za protokołem nr 118/90, w którym takie akta nie figurują. Por. AIPN Wr, 00224/1, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od nr 1/62 do 12300/69, s. 14; AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 118/90, 22 I 1990 r., b.p. W jednym przypadku nie wskazano właściwego protokołu brakowania w dzienniku rejestracyjnym. Por. AIPN Wr, 00224/1, Kserokopia dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Opolu od nr 1/62 do 12300/69, s. 15; AIPN Wr, 00226/19, Protokół brakowania akt nr 95/89, 8 VIII 1989 r., k. 56v, poz. 433 (dot. akt pracownika zaufanego o sygnaturze 354/62). Dodatkowym utrudnieniem w dokonywaniu obliczeń liczby wybrakowanych i zniszczonych akt na podstawie danych pochodzących z dziennika rejestracyjnego, są nieczytelne zapisy w jego kserokopii, przekazanej do Oddziału IPN we Wrocławiu.

w ogóle nie podlegały brakowaniu do końca 1990 r., ponieważ nie upłynęły najkrótsze okresy ich przechowywania ustalone w wykazie akt z 1985 r. (kategoria „B-5” dla teczek OZI i postępowań przygotowawczych, kategoria „B-10” dla rozpracowań operacyjnych i spraw obiektowych). Ta grupa akt obejmuje kompletne materiały 357 (ok. 8 proc.) OZI oraz 1322 (ok. 79 proc.) spraw działu II, 56 (ok. 25 proc.) spraw działu III i 145 (ok. 87,5 proc.) spraw działu IV. Trzeba zaznaczyć, że powyższe ustalenia nie uwzględniają licznych, nieprzekazanych do IPN teczek personalnych OZI, które po sfilmowaniu zostały wymienione w protokole brakowania akt nr 131/90. Zachowały się natomiast odpowiadające im teczki pracy. Spośród akt OZI SB zdanych do archiwum Wydziału „C”, tylko w okresie od 1 stycznia 1985 r. do 6 maja 1990 r. aż w 906 przypadkach odnotowano w inwentarzu fakt wybrakowania teczek personalnych za protokołem nr 131/90. Istnieją zaś teczki pracy większości z tych OZI¹¹⁵.

Podsumowanie działań opolskiej SB w interesującym nas zakresie nie byłoby pełne bez określenia liczby teczek ewidencji operacyjnej dotyczących instytucji i przedstawicieli Kościoła katolickiego, zniszczonych we wrześniu 1989 r. na polecenie gen. Szczygła. Oprócz wspomnianych już wcześniej 5 TEOB zniszczono wówczas dokumentację zawartą w 366 TEOP, 734 TEOK i 321 TEOA. Gwoli ścisłości podkreślić należy, że TEOK po zakończeniu ich prowadzenia były od lat przekazywane do archiwum Wydziału „C”, gdzie inwentaryzowano je jako akta operacyjne działu II. Wiele z nich zostało wybrakowanych w latach 1989–1990.

Równoległe z pozbywaniem się przez opolską SB dokumentacji aktowej i stosunkowo nielicznych wykonanych z niej mikrofisz¹¹⁶, systematycznie usuwano karty rejestracyjne i ewidencyjne dotyczące osób występujących w brakowanych i niszczonej dokumentacji operacyjnych. Wyłączano je odpowiednio z kartoteki czynnych zainteresowań oraz ogólnoinformacyjnej. Jak już wspomniano na kartach E-16 wysyłano informację o zniszczeniu akt (niezależnie od tego czy nastąpiło ono na podstawie protokołu brakowania, czy też nie) do wydziałów I i III (ten ostatni prowadził Centralną Kartotekę Ogólnoinformacyjną) Biura „C” MSW. Między innymi z kart rejestracyjnych i ewidencyjnych, których nie zdążono zniszczyć oraz kart E-16 zwróconych przez Biuro „C”, funkcjonariusze Delegatury UOP w Opolu utworzyli później tzw. kartotekę odtworzeniową¹¹⁷. Formuły informacji umieszczanych na kartach E-16, dotyczących akt operacyjnych uwzględnionych w protokołach brakowania były bardzo zróżnicowane. Zwykle jednak wskazywano numer właściwego protokołu i datę

¹¹⁵ AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944, k. 171v–200; AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145, k. 1–104.

¹¹⁶ Mikrofiszce przeznaczone do zniszczenia zostały wymienione w kilku zachowanych protokołach brakowania. Zob. AIPN Wr, 00226/22, Protokół brakowania akt nr 106/89, 25 IX 1989 r., k. 80v; AIPN Wr, 00226/23, Protokół brakowania akt nr 114/90, 25 I 1990 r., b.p.; AIPN Wr, 00226/24, Protokół brakowania akt nr 122/90, 25 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 125/90, 26 I 1990 r., b.p.; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 126/90, 26 I 1990 r., b.p.

¹¹⁷ Zob. J. Piłat, *Zasady prowadzenia, funkcjonowanie oraz rola ewidencji operacyjnej SB z uwzględnieniem przydatności zachowanych materiałów ewidencyjnych w bieżącej pracy Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *W kręgu „teczek”...*, s. 158 i 164. Por. też M. Komaniecka, *Organizacja i funkcjonowanie kartotek ogólnoinformacyjnej i zagadnieniowej aparatu bezpieczeństwa* [w:] *Wokół teczek bezpieki...*, s. 235 i 241. W kartotece tej znalazły się też karty E-16, którymi przekazywano do Centralnej Kartoteki Ogólnoinformacyjnej także inne aktualne dane o osobach zarejestrowanych w ewidencji operacyjnej oraz dotyczących ich sprawach (m.in. o anulowaniu przez jednostki operacyjne w styczniu 1990 r. rejestracji OZ, na temat których nie zgromadzono żadnych materiałów).

jego sporządzenia. Do zasobu wrocławskiego Oddziału IPN przekazano 15,50 mb kartoteki ogólnoinformacyjnej i 5,30 mb kartoteki odtworzeniowej¹¹⁸.

Oprócz kartoteki ogólnoinformacyjnej zniszczenia objęły także kartotekę zagadnieniową. Protokół brakowania nr 86/88 dotyczy 32 433 kart z 24 zagadnień, z których największe zniszczenia dotknęły zbiorów danych o osobach nielegalnie pozostających za granicą i uciekinierach (odpowiednio 21 906 i 3384 karty) oraz osobach odwołanych od prac o charakterze mobilizacyjno-obronnym (5 022 karty)¹¹⁹. W dniu 22 maja 1990 r. kartoteka zagadnieniowa liczyła zaledwie 7905 kart. Wrocławski Oddział IPN przejął 3,65 mb kart, stanowiących pozostałość po tym środku ewidencyjnym. Uzyskał także 2,30 mb kartoteki czynnych zainteresowań¹²⁰. Do jego zasobu nie trafił jednak żaden fragment kartoteki statystycznej, stanowiącej istotne źródło informacji o pracy operacyjnej SB, która jeszcze w maju 1990 r. obejmowała 1200 kart¹²¹.

Przedstawiciele kierownictwa MSW zapewniali w oficjalnych wystąpieniach, że masowe pozbywanie się dokumentacji wytworzonej przez SB odbywało się zgodnie z Zarządzeniem nr 049/85 i wynikało z trwającej od sierpnia 1989 r. reorganizacji resortu. W jej ramach jednostki organizacyjne kończące swą działalność przekazywały dokumentację do właściwego archiwum o okresie przechowywania dłuższym niż pięć lat, a materiały przechowywane poniżej pięciu lat brakowały we własnym zakresie¹²². Podobny wydzźwięk

¹¹⁸ Por. *Instytut Pamięi Narodowej Oddział we Wrocławiu 2000–2006. Informator*, oprac. zbior. pod. red. T. Balbusa i in., Wrocław 2007, s. 41. Prowadzona od początku 2008 r. digitalizacja tych zbiorów pozwala na wskazanie liczby osób, które figurują w poszczególnych kartotekach. Według stanu z dnia 3 X 2008 r. w zeskanowanych 15,43 mb kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Opolu znajdują się karty dotyczące 29 926 osób. Natomiast w 5,25 mb kartoteki odtworzeniowej mieszczą się karty 8149 osób.

¹¹⁹ AIPN Wr, 00226/14, Protokół brakowania nr 86/88, 5 I 1988 r., s. 1–2. Od początku lat osiemdziesiątych w związku z postępującą w pionie „C” informatyzacją ewidencji operacyjnej, kartoteka zagadnieniowa traciła stale na znaczeniu. Wybrakowanie kart z niektórych jej działów w Opolu stanowiło efekt akcji realizowanej również w innych WUSW, podjętej wskutek ograniczenia ilości zagadnień, podlegających rejestracji w Wytycznych dyrektora Biura „C MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego do prowadzenia kartoteki zagadnieniowej z 21 VII 1983 r. Systematyczne brakowanie kartoteki zagadnieniowej w zakresie „działów, które się zdezaktualizowały i nie podlegają ewidencji operacyjnej” planowano kontynuować także w 1989 r. Zob. AIPN Wr, 09/729, Plan kierunkowych działań Wydziału „C” WUSW w Opolu na 1989 r., 5 I 1989 r., b.p.; P. Drzymała, *Zarys struktury ewidencji ogólnoinformacyjnej Sekcji II Wydziału „C” KW MO/WUSW w Poznaniu [w:] Z archiwum Oddziału Instytutu...*, s. 94–97; M. Komaniecka, *Organizacja i funkcjonowanie kartotek...*, s. 252–254.

¹²⁰ Zob. AIPN Wr, 09/764, Protokół zdawczo-odbiorczy dokumentacji dotyczącej kartoteki zagadnieniowej, zastrzeżeń wyjazdów za granicę, wyrejestrowania zainteresowań SB oraz wzorów używanych pieczęci, 22 V 1990 r., b.p. Aktualny metraż zachowanych kartotek Wydziału „C” WUSW w Opolu określa informacja o zgromadzonym zasobie kartotecznym Oddziału IPN we Wrocławiu zamieszczona na stronie internetowej <http://www.ipn.gov.pl>.

¹²¹ *Ibidem*, Załącznik nr 4 do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu. Dokumentacja będąca na stanie kpt. Bogusława Jaszczaka, dotycząca czynnych zainteresowań SB i statystyki oraz wzory używanych pieczęci, b.d., b.p. Por. J. Piłat, *op. cit.*, s. 153.

¹²² Takie uzasadnienie niszczenia dokumentacji do końca stycznia 1990 r. przedstawiano nie tylko w cytowanych już materiałach informacyjnych, rozdawanych dziennikarzom w trakcie konferencji prasowej przedstawicieli kierownictwa MSW w dniu 30 I 1990 r. Znajdujemy je także w piśmie z dnia 22 II 1990 r. skierowanym do prokuratora generalnego Rzeczypospolitej Polskiej Józefa Żyty, podpisanym w zastępstwie ministra Czesława Kiszczaka przez gen. Zbigniewa Pudysza, podsekretarza stanu w MSW. Zob. R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt...*, s. 391. Trzeba przyznać, że podobne formalne stanowisko w kwestii brakowania dokumentacji zlikwidowanego pionu VI zostało przekazane już jesienią 1989 r. Zob. AIPN Wr, 08/551, Stenogram telekonferencji przedstawicieli pionu ochrony gospodarki z dnia 10 XI 1989 r., 11 X 1989 r., k. 23. W przytoczonej w nim wypowiedzi p.o. zastępcy dyrektora Departamentu Ochrony Gospodarki, płk Tadeusz

mają związane z reorganizacją struktur resortu oficjalne zalecenia dotyczące brakowania akt, zawarte w dokumentach kierownictwa WUSW w Opolu¹²³. Formalnie rzecz biorąc funkcjonariusze, zarówno zatrudnieni w Wydziale „C”, jak i w wydziałach operacyjnych, powinni znać przepisy w zakresie brakowania oraz stosować się do nich w swej codziennej pracy. Rzeczywistość była jednak zupełnie inna. Przepisy wprawdzie istniały i regulowały kwestie dotyczące brakowania oraz okresy przechowywania poszczególnych rodzajów akt (powoływano się na nie nawet w protokołach brakowania¹²⁴), ale w praktyce części z nich nie przestrzegano. Wydaje się, że odpowiedzialność za tę sytuację ponoszą przede wszystkim wyżsi przełożeni szczebla centralnego i wojewódzkiego, przekazujący najczęściej nieformalnie, na przykład na telekonferencjach czy odprawach, zalecenia sprzeczne z oficjalnymi przepisami. Rola kierownictwa i pracowników pionu ewidencyjno-archiwalnego w WUSW w Opolu miała charakter wykonawczy, ograniczający się do zabezpieczenia akcji od strony formalnej i logistycznej. O ile skłonni jesteśmy przypuszczać, że do jesieni 1989 r. udział funkcjonariuszy wydziałów operacyjnych w brakowaniu dokumentacji mógł być w większości przypadków ograniczony do czynności kontrolnych, sprowadzających się do pobieżnej analizy protokołów brakowania przygotowanych przez archiwistów opolskiego Wydziału „C” oraz złożenia na nich podpisów, o tyle pod koniec 1989 r. musiało dojść do większego i bardziej bezpośredniego zaangażowania się ich w realizację tego zadania. Wynika to wyraźnie z zaleceń przekazywanych w trakcie odpraw kierownictwa służbowego w grudniu 1989 r. i styczniu 1990 r. Nie jest wykluczone, że w analizowaniu i typowaniu akt brali udział nie tylko członkowie komisji brakowania, ale i inni funkcjonariusze wydziałów operacyjnych. Pewne światło na stosunek naczelnika Wydziału „C” ppłk. Gustawa Podgórskiego do zarządzanej przez jego zwierzchników akcji pozbywania się najcenniejszych z historycznego punktu widzenia materiałów operacyjnych rzuca, skierowana przez niego jeszcze w grudniu 1988 r. do Wydziału II Biura „C” propozycja zmiany kategorii archiwalnej TEOK z dotychczasowej „B 10” na „A”. Doszła tu do głosu trafna intuicja, a być może nawet świadomość archiwisty praktyka, tym bardziej godna podkreślenia, że w resorcie liczne były wówczas głosy, poddające w wątpliwość wartość operacyjną i historyczną tych teczek¹²⁵.

Zaorski zalecał, by niszczenie akt byłych wydziałów VI w jednostkach szczebla wojewódzkiego odbywało się zgodnie z przepisami dotyczącymi archiwizacji dokumentów operacyjnych.

¹²³ Zwykle nakazywano w nich przekazywanie nieprzeznaczonych do dalszego prowadzenia akt spraw likwidowanych pionów i jednostek terenowych do Wydziału „C” lub wybrakowanie części dokumentacji zgodnie z Zarządzeniem nr 049/85. Por. AIPN Wr, 219/10, Zarządzenie nr 038/89 szefa WUSW w Opolu w sprawie zmian organizacyjnych w WUSW w Opolu, 29 XI 1989 r., k. 61–62; *ibidem*, Zarządzenie nr 039/89 szefa WUSW w Opolu w sprawie likwidacji Służby Bezpieczeństwa w RUSW w Opolu, 20 XI 1989 r., k. 63–64; AIPN Wr, 218/3, Zarządzenie nr 03/90 szefa WUSW w Opolu w sprawie likwidacji Służby Bezpieczeństwa w RUSW województwa opolskiego, 25 I 1990 r., b.p.

¹²⁴ Prawie zawsze powoływano się na Zarządzenie nr 049/85, kilkanaście razy dodatkowo na Zarządzenie nr 26/87 ministra spraw wewnętrznych z dnia 21 IV 1987 r. w sprawie szczegółowych zasad i sposobu postępowania w resorcie spraw wewnętrznych z wiadomościami, stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Sporadycznie w protokołach, sporządzanych przed wyborami parlamentarnymi w czerwcu 1989 r., odwoływano się do innych normatywów. Natomiast po wyborach w czerwcu 1989 r. miał miejsce tylko jeden, wzmiankowany już przypadek bezpodstawnego powołania się na Zarządzenie nr 075/89 z 24 VIII 1989 r.

¹²⁵ AIPN Wr, 09/518, Pismo naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu do Wydziału II Biura „C” MSW, 22 XII 1988 r., b.p. Por. *Informacja Departamentu IV MSW kwestionująca celowość prowadzenia teczek ewidencyjnej księży [w:] Metody pracy operacyjnej...*, s. 590–591; *Notatka opracowana w Departamencie Studiów i Analiz MSW dotycząca likwidacji teczek ewidencyjnej księży [w:] Metody pracy*

Polecenia w sprawie natychmiastowego niszczenia akt inwigilacji Kościoła czy opozycji stały w sprzeczności z § 13 Zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 049/85, w którym jako materiały kategorii „A” określono akta, „posiadające trwałe znaczenie ze względu na swą wartość operacyjną, polityczną, historyczną, naukową, społeczną i gospodarczą”¹²⁶. Osoby decydujące w WUSW w Opolu o niszczeniu na przykład akt działaczy „Solidarności”, mimo iż nie posiadały wykształcenia historycznego czy archiwalnego, miały świadomość ich politycznego i historycznego znaczenia. Jak dowodzi jeden z przytoczonych wyżej cytatów, nakazywały fałszowanie złożonych w archiwum Wydziału „C” akt spraw operacyjnych, dotyczących członków Związku. Znamienne w swym cynizmie jest, wydane na odprawie w dniu 21 grudnia 1989 r., polecenie zniszczenia cennych akt czynnych agentów i równoczesnego określania ich w wysyłanych do MSW kartach E-16 jako bezwartościowe. Świadczy ono o prawdziwych intencjach decydentów, którym zależało na zniszczeniu możliwie dużej ilości dokumentacji operacyjnej, przy zachowaniu wszelkich pozorów legalności całej akcji. Symptomatyczne jest również, że polecając zniszczenie akt operacyjnych (także tych jeszcze formalnie niezakończonych), nie brano pod uwagę, że zgodnie z wykazem akt podlegały one przechowywaniu co najmniej przez pięć lat. Gdyby, jak mówiono, celem tak szeroko zakrojonej i w pośpiechu realizowanej akcji było rzeczywiście wybrakowanie akt spraw zlikwidowanych pionów, których po reorganizacji resortu nie planowano podjąć, powinno ono przebiegać zgodnie z obowiązującymi w resorcie spraw wewnętrznych regulacjami, z zachowaniem okresów przechowywania poszczególnych rodzajów akt. W żadnym wypadku nie doszłoby wówczas do zniszczenia podlegających wieczystemu przechowywaniu materiałów archiwalnych. Należało też na mocy zapisów § 13 i 17 Zarządzenia ministra spraw wewnętrznych nr 049/85 dokonać ponownego przeglądu całości dokumentacji niearchiwalnej SB i poddać ją ekspertyzom celem zweryfikowania poprzednio nadanych kategorii archiwalnych. Gdyby osoby, kierujące Biurem „C”, rzeczywiście były posiadającymi odpowiednie kompetencje archiwistami, jak to deklarował dyrektor pionu płk Kazimierz Piotrowski w trakcie odprawy krajowej na początku lutego 1990 r.¹²⁷, podjęłyby być może taką decyzję.

Rzeczywistość była zgoła odmienna. Widoczny pośpiech w dokonywaniu brakowań i zniszczeń oraz masowe przypadki nieprzestrzegania okresu przechowywania akt zgodnie

operacyjnej..., s. 599–600; R. Peterman, *Proces brakowania i niszczenia akt...*, s. 383–384; *Teczka na księdza*, „Karta” 1996, nr 20, s. 70.

¹²⁶ AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie nr 049/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zasad postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych, 8 VII 1985 r., s. 10. Zapis ten częściowo znalazł potwierdzenie w wykazie akt, w którym dokumentację spraw dotyczących działalności opozycyjnej i „antypaństwowej” zalecono kwalifikować do kategorii „A” lub – w przypadku dokumentacji niearchiwalnej – długo przechowywać (od 10 do 50 lat). Zob. *ibidem*, s. 37–38.

¹²⁷ Deklaracja ta została wypowiedziana w szczególnym kontekście, świadczącym albo o wyjątkowym cynizmie mówcy, albo – w najlepszym wypadku – o jego słabej orientacji w realiach działania pionu, którym kierował. Z tego powodu warto przytoczyć odpowiedni fragment protokołu odprawy: „Dyrektor K[azimierz] Piotrowski w rozwinięciu tej Informacji [chodzi o Informację o zasadach postępowania z materiałami archiwalnymi w MSW przedstawioną dziennikarzom w trakcie konferencji prasowej w dniu 30 I 1990 r. – przyp. S.B.] stwierdził, że spotkanie dzisiejsze odbywa się w związku z kampanią prasową, która rozpętała ataki na resort spraw wewnętrznych za rzekome, bezprawne niszczenie dokumentów archiwalnych. My jako archiwiści – stwierdził dyrektor – uważamy te oskarżenia za nieuzasadnione, albowiem proces brakowania nie jest akcją jednorazową, lecz stałą praktyką stosowaną od początku istnienia archiwum, podyktowaną wewnętrznymi zarządzeniami ministra spraw wewnętrznych wydanymi zgodnie z Ustawą o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 VII 1983 r.” Zob. AIPN, 0550/15/CD, Protokół z odprawy krajowej naczelników wydziałów archiwalnych Biura „C” i WUSW, która odbyła się dnia 2 lutego 1990 r. w MSW, 3 II 1990 r., k. 14.

z nadanymi im kategoriami, nie mówiąc o procederze niszczenia materiałów kategorii „A”, można tłumaczyć jedynie względami politycznymi – chęcią ukrycia, nawet wbrew obowiązującym przepisom, prawdy lub choćby jej istotnej części na temat działań SB w stosunku do społeczeństwa, a zwłaszcza kręgów opozycyjnych i udzielających im wsparcia przedstawicieli Kościoła katolickiego.

Tab. 1. Liczba akt SB i MO z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu wybrakowanych w latach 1979–1989 według tabel statystycznych Wydziału „C”

Piony SB/MO	Rok	Liczba j.a. działu I/Im(w tym teczek pracy)	Liczba j.a. działu II/IIIm	Liczba j.a. działu III/IIIIm	Liczba j.a. działu IV	Liczba j.a. mat. admin.	Suma
AKTA PIONÓW SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA	1979	-	-	-	-	-	-
	1980	99	706	-	-	310	1115
	1981	-	-	-	-	-	-
	1982	47	-	-	-	1889	1936
	1983	-	-	-	-	1988	1988
	1984	1175 (1175)	-	-	-	-	1175
	1985	-	-	-	-	1147	1147
	1986	59	-	-	-	1441	1500
	1987	4312 (1081)	88	366	-	-	4766
	1988	4965 (520)	-	-	-	13	4978
	1989	2963 (725)	9800	78	23	1380	14258
	SUMA	13620 (3501)	10594	444	23	8168	32863
AKTA PIONÓW MILICJI OBYWATELSKIEJ	1979	-	-	-	-	-	-
	1980	27	-	-	-	-	27
	1981	-	242	416	-	-	658
	1982	93 (44)	-	-	-	1329	1422
	1983	-	-	-	-	-	-
	1984	2486 (1455)	-	-	-	316	2802
	1985	-	-	-	-	-	-
	1986	-	155	170	-	292	617
	1987	-	318	-	-	263	581
	1988	755 (57)	-	-	-	333	1088
	1989	1412 (247)	-	133	-	-	1545
	SUMA	4773 (1803)	715	719	-	2533	8740

Źródło: AIPN Wr; 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989.

Tab. 2. Protokoły brakowania dokumentacji wchodzącej w skład zasobu archiwalnego Wydziału „C” WUSW w Opolu z lat 1987–1990

Nr protokołu brakowania	Sygn. AIPN Wr	Wydziały reprezentowane w komisji brakowania	Data sporządzenia protokołu brakowania	Data zatwierdzenia protokołu brakowania	Data zniszczenia dokumentów*	Daty skrajne brakowanych akt	Liczba spraw Im (j.a.)	Liczba spraw I (j.a.)	Liczba spraw II (j.a.)	Liczba spraw III (j.a.)	Liczba spraw IV (j.a.)	Materiały administracyjne SB (j.a.)	Inne materiały
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
79/86	00226/10	„W”, Śledczy	30.12.1986	16.02.1987	08.05.1987	1948–1986	-	-	-	191 (191)	-	-	Korespondencja w sprawach operacyjnych i dokumenty techniki operacyjnej wyłączone z akt działu I i II – 214 pozycji
1/87	09/521	„C”	24.03.1987	24.03.1987	24.03.1987	1975–1986	-	-	-	-	-	-	Nieaktualne akty prawne wycofane ze stanu Wydziału „C” i zniszczone – 30 pozycji
2/87	09/521	„C”	08.06.1987	b.d.	08.06.1987	1965–1984	-	-	-	-	-	-	Nieaktualne akty prawne wycofane ze stanu Wydziału „C” i zniszczone – 135 pozycji
80/87	00226/10	Inspekcji, Krymin., II	24.03.1987	10.04.1987	07.05.1987	1961–1982	417 (430)	262 (264)	-	-	-	-	-
81/87	00226/10	„C”	17.12.1987	17.12.1987	b.d.	1982–1987	-	-	-	-	-	-	Materiały wstępne – 88 spraw (88 j.a.)
82/87	00226/11	Inspekcji, II, III	30.04.1987	07.12.1987	10.12.1987	1945–1962	-	3125 (3733)	-	-	-	-	-
83/87 **	00226/12	„C”	19.10.1987	20.10.1987	10.12.1987	b.d.	-	-	-	-	-	-	Dokumenty techniki operacyjnej, duplikaty pism wyłączone z akt działu I – 1267 pozycji (4,80 mb)
84/87 **	00226/12	„C”	19.10.1987	20.10.1987	10.12.1987	b.d.	-	-	-	-	-	-	Dokumenty techniki operacyjnej, duplikaty pism wyłączone z akt działu Im – 1032 pozycje (3,80 mb)
Suma akt operacyjnych za 1987 r.	-	-	-	-	-	-	417 (430)	3387 (3997)	-	191 (191)	-	-	-
b.d.	09/521	„C”	28.03.1988	b.d.	b.d.	1958–1980	-	-	-	-	-	-	Przepisy MSW wycofane ze stanu Wydziału „C” i zniszczone – 12 pozycji
85/88	00226/13	Inspekcji, III, V	30.03.1988	25.04.1988	11.05.1988	1945–1978	-	2642 (3161)	-	-	-	-	-
86/88	00226/14	„C”	05.01.1988	05.01.1988	b.d.	1958–1976	-	-	-	-	-	-	Karty z Kartoteki zagadnieniowej – 32 433 szt.
87/88	00226/14	„C”	20.02.1988	20.02.1988	b.d.	1975–1988	-	-	-	-	-	-	Materiały wstępne – 37 spraw (37 j.a.) oraz pisma przewodnie i korespondencja dotycząca zagadnień pracy operacyjnej – 73 pozycje
88/88	00226/14	„C”	10.03.1988	11.03.1988	b.d.	1973–1985	-	-	-	-	-	2 (2)	-
89/88	00226/14	„C”	19.04.1988	19.04.1988	b.d.	1980–1986	-	-	-	-	-	11 (11)	-
90/88	00226/15	Inspekcji, Krymin., II	30.05.1988	16.08.1988	26.10.1988	1950–1983	792 (797)	1833 (2028)	-	-	-	-	-
92/88	00226/17	„C”	26.08.1988	01.09.1988	19.10.1988	b.d.	-	-	-	-	-	-	Dokumenty techniki operacyjnej wyłączone z akt działów I i II – 167 pozycji
Suma akt operacyjnych za 1988 r.	-	-	-	-	-	-	792 (797)	4475 (5189)	-	-	-	13 (13)	-

91/88	00226/16	Inspekcji, II, V	30.06.1988	20.03.1989	04.04.1989	1945-1971	-	-	2387 (2859)	-	-	-	-
93/89 **	00226/18	Inspekcji, II, III	01.02.1989	10.05.1989	07.08.1989	b.d.	1098 (1098)	1362 (1362)	-	-	-	-	-
94/89	00226/19	Inspekcji, II, V	01.03.1989	15.11.1989	b.d.	1951-1988	268 (317)	1352 (1598)	-	-	-	-	-
95/89	00226/19	Inspekcji, IV, V	08.08.1989	12.09.1989	b.d.	1952-1989	-	23 (35)	-	-	-	-	-
96/89	0164/100	„C”	27.02.1989	25.03.1989	b.d.	b.d.	-	-	-	-	-	-	-
97/89	00226/20	Inspekcji, III, V	30.06.1989	b.d.	b.d.	1945-1977	-	-	5719 (6114)	-	-	-	-
98/89	00226/21	Inspekcji, II, V	03.01.1989	07.06.1989	b.d.	1949-1979	-	-	-	-	-	1240 (1316)	-
99/89 **	00226/21	Inspekcji, III, V	03.08.1989	b.d.	07.08.1989	b.d.	-	-	235 (270)	-	-	-	-
100/89 **	00226/22	Inspekcji, II, III	12.09.1989	12.09.1989	b.d.	b.d.	-	-	924 (1201)	-	-	-	-
101/89	00226/22	Inspekcji, IV, V	12.09.1989	12.09.1989	b.d.	b.d.	-	-	-	-	-	-	-
102/89	00226/22	IV	11.09.1989	12.09.1989	b.d.	1946-1989	-	-	-	-	23 (93)	-	-
103/89	00226/22	IV	11.09.1989	18.09.1989	b.d.	1949-1988	-	-	480 (551)	-	-	-	-
104/89	00226/22	Inspekcji, II, V	27.08.1989	20.11.1989	b.d.	1947-1987	-	-	20 (28)	-	-	-	-
105/89	00226/22	IV	27.09.1989	05.12.1989	b.d.	1950-1980	-	-	-	-	-	140 (142)	-
106/89	00226/22	IV	25.09.1989	05.12.1989	b.d.	1972-1989	-	-	40 (72)	-	-	-	-
107/89 **	00226/22	Śledczy, Inspekcji, II	18.12.1989	19.12.1989	b.d.	b.d.	-	-	-	78 (128)	-	-	-
Suma akt operacyjnych za 1989 r.	-	-	-	-	-	-	1366 (1415)	2737 (2995)	9805 (11095)	78 (128)	23 (93)	1380 (1458)	-
108/90	00226/23	Śledczy, Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa (OKPP), Inspekcji	02.01.1990	12.01.1990	b.d.	1945-1984	-	-	-	187 (201)	-	-	-
109/89	00226/23	Studiów i Analiz (SiA)	02.01.1990	12.01.1990	b.d.	1970-1989	-	-	15 (15)	-	-	-	-
110/90	00226/23	Śledczy, Inspekcji	02.01.1990	22.01.1990	b.d.	1951	-	-	-	176 (176)	-	-	-
111/90	00226/23	Śledczy, OKPP, Inspekcji	10.01.1990	12.01.1990	b.d.	1952-1962	-	-	-	100 (119)	-	-	-
112/90	00226/23	Śledczy, Inspekcji	02.01.1990	19.01.1990	b.d.	1953	-	-	-	69 (74)	-	-	-
113/90	00226/23	Śledczy, Inspekcji	22.01.1990	b.d.	b.d.	1953	-	-	-	23 (25)	-	-	-
114/90	00226/23	Ochrony Gospodarki (OG)	25.01.1990	25.01.1990	b.d.	1982-187	-	-	18 (29)	-	-	-	-
b.d.	09/521	„C”	22.01.1990	b.d.	29.01.1990	1977-1986	-	-	-	-	-	10 (10)	-
116/90	00226/23	Inspekcji, SiA, II	11.01.1990	22.01.1990	b.d.	1969-1985	-	-	100 (156)	-	-	-	-
117/90	00226/23	OKPP, OG, Inspekcji	19.01.1990	22.01.1990	b.d.	1948-1979	-	-	-	-	139 (155)	-	-

Akta OZ wg numerów rejestracyjnych
(brak sygn. arch. Wydz. „C”) – 438 spraw
(438 j.a.)

Sprawy osób odwołanych od prac tajnych
– 6082 pozycji

Zobowiązania i charakterystyki
wyłączone z teczek personalnych TW MO
(19 segregatorów) i SB
(18 segregatorów)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
119/90	00226/23	II, SIA, OG	22.01.1990	26.01.1990	b.d.	1983-1984	-	298 (311)	-	-	-	-	-
120/90	00226/24	II, SIA, OG	22.01.1990	26.01.1990	b.d.	1973-1984	-	379 (452)	-	-	-	-	-
121/90	00226/24	SIA	22.01.1990	26.01.1990	b.d.	1954-1987	-	34 (50)	-	-	-	-	-
122/90	00226/24	SIA	25.01.1990	25.01.1990	b.d.	1959-1987	-	21 (24)	-	-	-	-	-
123/90	00226/24	OG	25.01.1990	25.01.1990	b.d.	1987-1990	-	57 (62)	3 (8)	-	-	-	-
124/90	00226/24	OKPP	29.01.1990	29.01.1990	b.d.	1981-1987	-	-	10 (14)	-	-	-	-
125/90	00226/24	OKPP	26.01.1990	26.01.1990	b.d.	1979-1988	-	28 (51)	3 (7)	-	-	-	-
126/90	00226/24	RUSW w Nysie	26.01.1990	26.01.1990	b.d.	1976-1989	1(1)	6 (8)	31 (41)	-	-	-	-
127/90	00226/24	OG	16.01.1990	16.01.1990	b.d.	b.d.	-	-	-	-	1 (8)	-	-
b.d.	072/20	„C”	30.01.1990	30.01.1990	30.01.1990	b.d.	-	-	-	-	-	6 (6)	-
Suma akt operacyjnych za 1989 r. ***	-	-	-	-	-	-	1 (1)	1076 (1342)	80 (114)	532 (570)	140 (163)	16 (16)	-
Suma akt operacyjnych za lata 1987-1990***	-	-	-	-	-	-	2576 (2643)	11675 (13523)	9885 (11209)	801 (889)	163 (256)	1409 (1487)	-

* Podanie daty jest równoznaczne z wypełnieniem protokołu zniszczenia akt.

** Protokoły brakowania opatrzone informacją o uprzednim sflimowaniu akt.

*** Nie uwzględniono akt ujętych w protokole brakowania nr 113/90, które znajdują się w zasobie Oddziału IPN we Wrocławiu.

Tab. 3. Transporty akt z zasobu archiwalnego Wydziału „C” WUSW w Opolu do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach

Lp.	Data transportu	Waga wywożonych akt	Uzyskane środki	Funkcjonariusze Wydz. „C”, którzy otrzymali dodatkowe wynagrodzenie za udział w transportach
1.	07.05.1987	1 430 kg	30 516 zł	Jerzy Klisowski, Władysław Podgórski, Waclaw Pótorak
2.	10.12.1987	2 430 kg	51 856 zł	Jerzy Klisowski, Krzysztof Musiański, Władysław Podgórski, Waclaw Pótorak
3.	11.05.1988	3 420 kg	92 887 zł	Jerzy Klisowski, Krzysztof Musiański, Władysław Podgórski, Waclaw Pótorak, Andrzej Szyderski
4.	26.10.1988	2 240 kg	108 640 zł	Jerzy Klisowski, Krzysztof Musiański, Waldemar Pietrzak
5.	04.04.1989	2 800 kg	190 120 zł	Krzysztof Musiański, Waldemar Pietrzak, Władysław Podgórski, Marian Sawicki
6.	07.08.1989	3 040 kg	250 648 zł	Tadeusz Majchrzak, Krzysztof Musiański, Waldemar Pietrzak, Władysław Podgórski
7.	13.09.1989	2 640 kg	358 512 zł	Bogusław Jaszcz, Waclawa Krysta, Ewa Pytka, Marian Sawicki, Marek Skupski
8.	09.01.1990	2 180 kg	1 903 140 zł	Krzysztof Musiański, Waldemar Pietrzak, Władysław Podgórski, Marian Sawicki, Marek Skupski
9.	29.01.1990	3 390 kg	2 959 470 zł	Krzysztof Musiański, Waldemar Pietrzak, Urszula Pluta, Władysław Podgórski, Janina Rojewska, Marian Sawicki, Marek Skupski, Andrzej Szyderski
SUMA		23 570 kg	5 945 789 zł	

Źródło: AIPN Wr; 09/782, Dokumentacja dotycząca rozliczeń finansowych z tytułu dostarczenia makulatury do Zakładów Papierniczych w Krapkowicach.

Tab. 4. Protokoły brakowania (zniszczenia) dokumentacji dotyczącej działalności operacyjnej SB, sporządzone w komórkach organizacyjnych WUSW w Opolu i podległych mu RUSW w latach 1989–1990 (do 30 stycznia) oraz protokoły brakowania przygotowane po dniu 31 stycznia 1990 r.

Nr protokołu brakowania	Sygn. AIPN Wr	Jednostka/wydział brakujący/niszczący akta	Data sporządzenia protokołu brakowania/zniszczenia	Data zatwierdzenia protokołu brakowania/zniszczenia	Data zniszczenia	Daty skrajne brakowanych akt	Kategoria archiwalna/okres przechowywania akt określony w protokole	Sposób zniszczenia dokumentacji	Rodzaj brakowanych/niszczonych dokumentów
03/90	08/128	OG	05.05.1990	05.05.1990	b.d.	1979–1990	b.d.	przekazano do Wydziału „C” celem zniszczenia	Zarządzenia resortowe, korespondencja – 12 poz.
b.d.	08/177	IV	10.08.1989	10.08.1989	10.08.1989	1981–1989	b.d.	b.d.	Dokumenty funduszu „O” – 39 poz.
b.d.	08/177	IV	18.08.1989	18.08.1989	18.08.1989	1978–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Dokumenty funduszu „O” – 40 poz.
b.d.	08/183	IV	07.08.1989	07.08.1989	07.08.1989	1985–1989	„B-5”	b.d.	Korespondencja dotycząca zagadnień pracy operacyjnej: zabezpieczenia kompleksowego – 88 poz. , wyborów w 1989 r. – 11 poz. , uroczystości Bożego Ciała w latach 1985–1989 – 62 poz. , uroczystości majowych w latach 1985–1988 – 81 poz. , uroczystości listopadowe w 1988 r. oraz grudniowo-styczeńowe w latach 1987–1988 – 44 poz. , Systemu „magister” – 17 poz.
b.d.	08/183	IV	11.08.1989	11.08.1989	11.08.1989	1963–1975	poniżej 5 lat	b.d.	Akta SO krypt. „Budowa” – 13 poz. ,teczki pracy TW „Róża” – 368 kart.
b.d.	08/183	IV	16.08.1989	16.08.1989	16.08.1989	1984–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Korespondencja z RUSW dotycząca zagadnień pracy operacyjnej – 573 poz.
b.d.	08/183	IV	21.08.1989	21.08.1989	21.08.1989	1987–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Dokumentacja dotycząca zagadnień pracy operacyjnej – 36 poz.
b.d.	08/183	IV	21.08.1989	21.08.1989	21.08.1989	1986–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Roczne analizy pracy RUSW w Nysie, Kędzierzynie-Koźlu i Strzelcach Opolskich – 6 poz.
b.d.	08/183	IV	21.08.1989	21.08.1989	21.08.1989	1985–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Korespondencja wydziałów WUSW – 45 poz.
b.d.	08/183	IV	21.08.1989	21.08.1989	21.08.1989	1983–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Korespondencja z Departamentem IV MSW – 43 poz.
b.d.	08/183	IV	22.08.1989	22.08.1989	22.08.1989	1983–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Zlecenia dla RUSW – 103 poz.
b.d.	08/183	IV	30.08.1989	30.08.1989	30.08.1989	1988	poniżej 5 lat	b.d.	Korespondencja dotycząca zagadnień pracy operacyjnej: „Fundacji wodnej” – 2 poz. , nabożeństw w języku niemieckim – 8 poz.
b.d.	08/183	IV	31.08.1989	31.08.1989	31.08.1989	1981–1986	poniżej 5 lat	b.d.	Korespondencja dotycząca zagadnień pracy operacyjnej, m.in. terminów uroczystości kościelnych – 2 poz.
b.d.	08/183	IV	22.09.1989	*	22.09.1989	1963–1986	b.d.	b.d.	Akta SO krypt. „Budowa” – 379 kart ,teczki pracy TW „Róża” – 2 j.a. , rozliczenia funduszu „O” za lata 1981–1986
b.d.	08/183	IV	26.09.1989	26.09.1989	26.09.1989	1980–1988	b.d.	b.d.	Dokumenty dotyczące funkcjonowania systemu ESEZO-2 – 20 poz.
b.d.	08/183	IV	05.10.1989	05.10.1989	05.10.1989	1970–1988	poniżej 5 lat	b.d.	Akta sprawy obiektywnej nr 16232 – 12 poz.
b.d.	08/183	IV	05.10.1989	05.10.1989	05.10.1989	1983–1989	poniżej 5 lat	b.d.	Akta sprawy obiektywnej nr 16232 – 39 poz.
b.d.	08/183	IV	30.11.1989	30.11.1989	30.11.1989	1980–1989	b.d.	zmielono w krajarce elektrycznej	Meldunki operacyjne – 7129 poz.
b.d.	08/183	IV	29.01.1990	29.01.1990	29.01.1990	b.d.	b.d.	b.d.	Akta TW – 6 j.a.
b.d.	08/211	III	30.03.1989	04.04.1989	b.d.	1982–1988	b.d.	b.d.	Dokumentacja dotycząca sprawy obiektywnej kryptonim „Ikar” – 115 poz.
b.d.	08/211	III	13.09.1989	b.d.	b.d.	1982–1986	b.d.	przekazano do Wydziału „C” celem zniszczenia	Raporty wypłat z funduszu „O”, informacje dzienne i tygodniowe dla szefa WUSW w Opolu – 149 poz.
b.d.	08/242	zastępca szefa WUSW ds. SB płk. K. Dunaj	07.12.1989	07.12.1989	07.12.1989	1982–1988	b.d.	b.d.	Materiały operacyjne przesyłane do zastępcy szefa WUSW ds. SB w Opolu, m.in.: analizy, oceny, plany pracy RUSW,teczka Maj-86,teczka Ceny-86,teczka dot. akcji „Brzoza”,teczka Maj-87,teczka Referendum-87,teczka Ceny-88,teczka Maj-88 oraz Wybory czerwiec-88,teczka z materiałami do Biura Studiów,teczka z decyzjami – 538 poz.

b.d.	08/296	„W”	20.06.1989	20.06.1989	1956-1988	b.d.	b.d.	Pokwitowania wypłaty wynagrodzeń aktualnej sieci TW – 61 poz.
b.d.	08/296	„W”	13.07.1989	13.07.1989	1976-1989	b.d.	b.d.	Dokumentacja funduszu „O” – 16 poz.
b.d.	08/296	„W”	21.07.1989	21.07.1989	1981-1989	b.d.	b.d.	Dokumentacja funduszu „O” – 9 poz.
b.d.	08/319	VI	04.01.1989	04.01.1989	1985-1987	b.d.	b.d.	Min.: komunikaty Wydziału „T” do spraw o kryptoniimach: „Profesor” i „Przywódca”, meldunki dziennie, informacje tygodniowe, raporty kasowe funduszu „O” – 14 poz.
1/90	08/412	Inspektorat Ochrony Funkcjonariuszy (IOF)	14.02.1990 (kierownik IOF Kazimierz Paradowski)	b.d.	1985-1988	„B-2”, „B-5”	b.d.	Pisma – 33 poz.
2/90	08/412	IOF	14.02.1990 (j.w.)	b.d.	1985-1987	„BC”, „B-2”, „A”	b.d.	Korespondencja ogólna, wytyczne szefa WUSW w Opolu, biuletyny informacyjne, rejestry poczty specjalnej, meldunki dziennie – 8 poz.
5/90	08/412	IOF	21.02.1990 (j.w.)	b.d.	1960-1989	b.d.	b.d.	Dzienniki Urzędowe MSW – 37 poz.
6/90	08/412	IOF	?03.1990 (szef WUSW płk Marian Okrutny)	b.d.	1984-1985	b.d.	b.d.	Zarządzenia MSW, wytyczne Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy MSW – 7 poz.
4/90	08/412	IOF	12.03.1990 (j.w.)	b.d.	1985-1990	b.d.	b.d.	Korespondencja ogólna, wytyczne szefa WUSW w Opolu, biuletyny informacyjne, meldunki dziennie, statystyka przestępczości, rejestry kart rejestracyjnych, dzienniki korespondencyjne, rejestry meldunków specjalnych – 12 poz.
3/90	08/412	IOF	12.03.1990 (j.w.)	b.d.	1988-1990	b.d.	b.d.	Pisma – 20 poz.
1/89	08/903	RUSW w Krapkowicach	15.01.1990	b.d.	1982-1989	„BC”, „B-5”	b.d.	Min.: meldunki dziennie, dokumentacja funduszu „O”, rejestr osób wzywanych do SB – 22 poz.
b.d.	08/916	RUSW w Strzelcach Opolskich	20.07.1989	20.07.1989	1984-1987	b.d.	b.d.	Raporty kasowe funduszu „O” – 940 poz.
b.d.	08/916	RUSW w Strzelcach Opolskich	20.01.1990	b.d.	1985-1990	b.d.	b.d.	Dokumentacja funduszu „O” – 7 poz.
b.d.	08/933	RUSW w Głubczycach	22.02.1990 (podpis nieczytelny)	22.02.1990	1983-1989	„BC”, „B-2”	b.d.	Dokumentacja dotycząca OZ – 2 j.a. , rejestr poczty specjalnej – 2 j.a.
b.d.	08/933	RUSW w Głubczycach	22.02.1990 (podpis nieczytelny)	22.02.1990	1990	„B-2”	b.d.	Dokumentacja dotycząca OZ – 27 poz.
b.d.	08/1010	RUSW w Brzegu	15.09.1989	b.d.	1984-1985	b.d.	b.d.	Dokumentacja dotycząca Aleksandry Palińskiej – 105 poz.
b.d.	08/1010	RUSW w Brzegu	15.09.1989	b.d.	1982-1987	b.d.	b.d.	Dokumentacja dotycząca Franciszka Koteckiego – 25 poz.
b.d.	08/1010	RUSW w Brzegu	06.11.1989	06.11.1989	1982-1988	b.d.	spalono	Dokumentacja dotycząca sprawy o kryptoniimie „Pomoc” – 30 poz.
b.d.	01/64/27	Wydział Paszportów	03.11.1989**	b.d.	1. 60-te	„B-10”	b.d.	Akta osobowe cudzoziemców z krajów kapitalistycznych – 270 j.a.
b.d.	01/64/194	„T”	23.11.1989	b.d.	1970-1989	b.d.	b.d.	Min. wnioski o zainstalowanie podsluchów telefonicznych, komunikaty z podsluchów, książki rejestracji zamówień – 436 poz.
3/89	01/64/194	„B”	17.10.1989	b.d.	1976-1989	b.d.	spalono	Min.: dokumentacja z akt spraw operacyjnych – 1532 poz.
2/90	01/64/194	„B”	30.01.1990	b.d.	1975-1989	b.d.	b.d.	Min.: dokumentacja z akt spraw operacyjnych – 1049 poz.
3/90	01/64/194	„B”	26.04.1990 (naczelnik Wydziału „B” mjr: Marcin Kriegel)	26.04.1990	1976-1990	„B”	zmielono	Korespondencja, karty E-15, zeszyty szkoleń, odpraw i ewidencji – 16 poz.

* Protokoły niezatwierdzone.

** Brak daty sporządzenia protokołu – wpisano datę pisma przewodniego.

Tab. 5. Protokoły zniszczenia TEOB, TEOK, TEOA i TEOP sporządzone przez jednostki operacyjne z terenu województwa opolskiego

Jedn. operac. sporządzająca protokół	Data sporządz. protokołu	Data zatwierdzenia protokołu	Liczba zniszczonych TEOB	Liczba zniszczonych TEOK	Liczba zniszczonych TEOA	Liczba zniszczonych TEOP
RUSW w Brzegu	14.09.1989	b.d.	-	29	-	19
RUSW w Głubczycach	13.09.1989	b.d.	-	31	-	40
RUSW w Kędzierzynie-Koźlu	11.09.1989	b.d.	-	57	-	37
RUSW w Kluczborku	08.09.1989	b.d.	-	41	-	25
RUSW w Krapkowicach	12.09.1989	b.d.	-	29	-	23
RUSW w Namysłowie	12.09.1989	b.d.	-	25	-	-
RUSW w Namysłowie	13.09.1989	b.d.	-	-	-	20
RUSW w Nysie	11.09.1989	b.d.	-	76	-	66
Wydział IV WUSW w Opolu	15.09.1989	18.09.1989	5	341	321*	66
RUSW w Prudniku	13.09.1989	b.d.	-	51	-	41
RUSW w Strzelcach Opolskich	14.09.1989	b.d.	-	54	-	29
SUMA			5	734	321	366

* W tym 7 teczek dotyczących braci zakonnych.

Źródło: AIPN Wr, 09/1112, Protokoły zniszczenia TEOK i TEOP.

Tab. 6. Próba ustalenia liczby akt operacyjnych z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu wybrakowanych w okresie od początku lutego do połowy maja 1990 r.

Lp.	Dane wykorzystane w porównaniu i uzyskane w jego wyniku	I (liczba teczek personalnych)	I (liczba teczek pracy)	II (liczba spraw)	III (liczba spraw)	IV (liczba spraw)
1	Liczba akt w zasobie Wydziału „C” w dniu 31 XII 1989 r.	3191	4086	1995	8667	264
2	Liczba akt przekazanych do Wydziału „C” w okresie od I do 6 V 1990 r.	867	602	64	24	64
3	Suma poz. 1 i 2	4058	4688	2059	8691	328
4	Liczba akt w zasobie Wydziału „C” w połowie V 1990 r.	3318	4387	2004	8159	111
5	Różnica poz. 3 i 4 – akta wybrakowane od początku I do połowy V 1990 r.	740	301	55	532	217
		1041				
6	Akta wybrakowane w I 1990 r. wg protokołów brakowania	1342		80	532	140
7	Różnica poz. 5 i 6 – akta wybrakowane od początku II do połowy V 1990 r.; wartość minusowa określa minimalną liczbę akt wybrakowanych do połowy V 1990 r., ale nie zniszczonych (uwzględnionych w Załączniku nr 10)	-301		- 25	0	77

Źródło: AIPN Wr; 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145; AIPN Wr; 00225/11, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu II od numeru 12644 do numeru 13104; AIPN Wr; 00194/38, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498; AIPN Wr; 00225/12, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu IV od numeru 1 do numeru 338; AIPN Wr; 09/764, Załącznik nr 10 do protokołu zdawczo-odbiorczego agend naczelnika Wydziału „C” WUSW w Opolu, b.d., b.p.; AIPN Wr; 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989.

Tab. 7. Liczba brakujących w podstawowym zasobie IPN akt operacyjnych z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu, które nie podlegały brakowaniu w 1990 r., ponieważ nie upłynęły najkrótsze okresy ich przechowywania, ustalone w wykazie akt

Dział akt	I	II	III	IV
Najwyższa kategoria archiwalna nadawana aktom wg wykazu akt	„A”	„A”	„B-50”	„A”
Najniższa kategoria archiwalna nadawana aktom wg wykazu akt	„B-5”	„B-10”	„B-5”	„B-10”
Data końcowa akt złożonych do archiwum Wydziału „C” i oznaczonych najniższą kategorią archiwalną, których nie można było niszczyć w 1990 r.	1 I 1985	1 I 1980	1 I 1985	1 I 1980
Liczba spraw (sygnatur) zdanych do archiwum Wydziału „C” od ww. daty i zewidencjonowanych w inwentarzach archiwalnych* (zakres sygnatur archiwalnych)	4844** (9231-9999 i 15071-19145)	1674** (11431-13104)	225** (2274-2498)	166** (173-338)
Liczba spraw (sygnatur) z ww. zakresu przekazanych do Oddziału IPN we Wrocławiu	4487	352	169	21
Liczba spraw (sygnatur) z ww. zakresu zniszczonych/nieprzekazanych do Oddziału IPN we Wrocławiu	357***	1322	56	145
Przybliżony odsetek spraw (sygnatur) z ww. zakresu zniszczonych/nieprzekazanych do Oddziału IPN we Wrocławiu	ok. 8%	ok. 79%	ok. 25%	ok. 87,5%

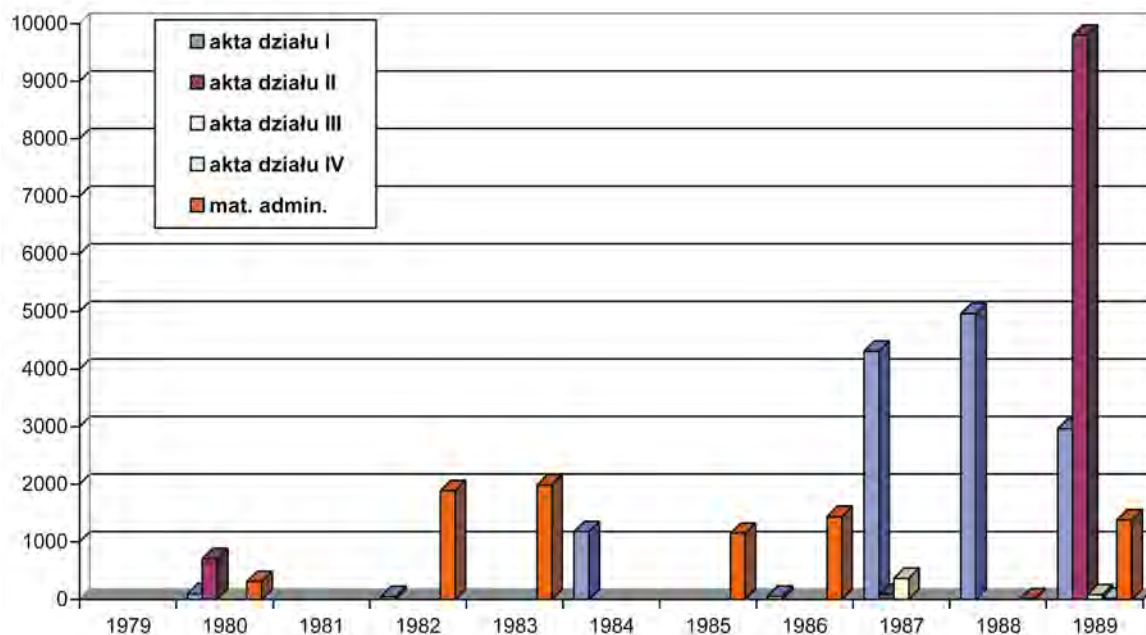
* Uwzględniono też akta spraw wszczętych do 6 V 1990 r., a zdawanych do archiwum Wydziału „C” po tej dacie.

** Niewielka liczba akt spraw złożonych do archiwum Wydziału „C” od ww. daty mogła zawierać wyłącznie dokumenty wytworzone wcześniej, które z formalnego punktu widzenia mogły być brakowane od 1 stycznia 1990 r. Jednakże zgodnie z § 24 ust. 1 Zarządzenia nr 049/85 jednostki organizacyjne resortu spraw wewnętrznych miały przekazywać materiały operacyjne do właściwych archiwów bezpośrednio po zakończeniu sprawy.

*** Nie uwzględniono licznych nieprzekazanych teczek personalnych OZI, które (po sfilmowaniu części z nich) zostały wymienione w protokołach brakowania akt (na przykład w protokołach nr 93/89, 131/90), przy czym zachowały się odpowiadające im teczki pracy.

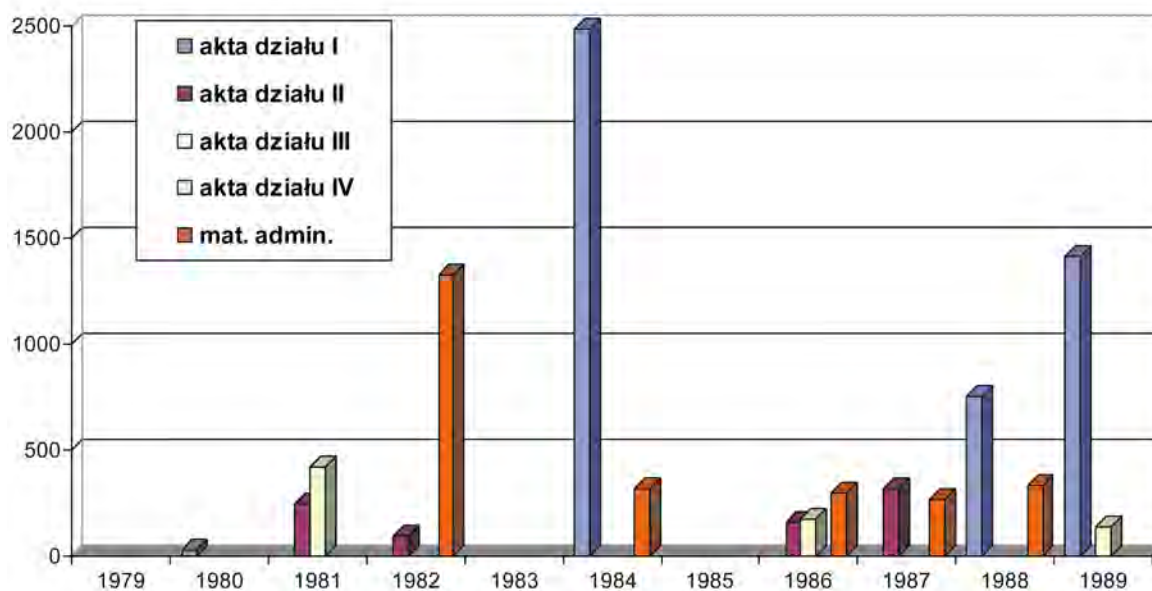
Źródło: AIPN Wr, 00225/7, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 4977 do numeru 9944; AIPN Wr, 00225/8, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu I od numeru 9945 do numeru 19145; AIPN Wr, 00269/7, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 10863 do numeru 11844; AIPN Wr, 00269/8, Inwentarz archiwalny akt działu II od numeru 11845 do numeru 12643; AIPN Wr, 00225/11, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu II od numeru 12644 do numeru 13104; AIPN Wr, 00194/38, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu III od numeru 2232 do numeru 2498; AIPN Wr, 00225/12, Kserokopia inwentarza archiwalnego akt działu IV od numeru 1 do numeru 338; spisy zdawczo-odbiorcze akt WUSW w Opolu przekazanych do zasobu Oddziału IPN we Wrocławiu.

Wykres 1. Liczba akt SB z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu wybrakowanych w latach 1979–1989 według tabel statystycznych Wydziału „C”

Źródło: AIPN Wr, 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989.

Wykres 2. Liczba akt MO z zasobu Wydziału „C” WUSW w Opolu wybrakowanych w latach 1979–1989 według tabel statystycznych Wydziału „C”

Źródło: AIPN Wr, 09/525, Sprawozdania tabelaryczne Sekcji 3 Wydziału „C” za lata 1979–1989.